

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

ÜÇÜZ AÇIKLAR HIPOTEZİ (TÜRKİYE ÖRNEĞİ)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Duygu ERDEMİR

Balıkesir, 2014

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

ÜÇÜZ AÇIKLAR HIPOTEZİ (TÜRKİYE ÖRNEĞİ)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Duygu ERDEMİR

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Hakan ÇETİNTAŞ

Balıkesir, 2014

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüzün İktisat Anabilim Dalı'nda 201012505006 numaralı Duygu ERDEMİR'in hazırladığı "Üçüz Açıklar Hipotezi (Türkiye Örneği)" konulu YÜKSEK LİSANS tezi ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 06.06.2014 tarihinde yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda tezin onayına OY BİRLİĞİ/OY ÇOKLUĞU ile karar verilmiştir.

Başkan

Üye (Danışman)
Prof. Dr. Hakan ÇETİNTAŞ

Üye
Doç. Dr. M. Cem KIRANKABEŞ

Üye
Yrd. Doç. Dr. H. İbrahim ÖZMEN

Üye

Üye

Üye

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylarım

.06./06/2014
Enstitü Müdürü

Doç. Dr. Zükrü Akınhanlı
Müdür

ÖNSÖZ

Son yıllarda bir çok gelişmiş ülkede bütçe açıklarının azalmasına karşın cari açıkların artıyor olması sonucunda, ikiz açıkların temel kaynağının yeterli olmayan yurtiçi tasarruflar olduğu görüşü ortaya atılmıştır. İkiz açıklar hipotezine özel kesim tasarruf yatırım açığının da eklenmesiyle, bahsedilen üç açığın birbirleriyle ilişkili olduğunu ve herhangi birisinde gözlemlenen bir değişimin diğerlerini de etkileyeceğini vurgulayan üçüz açıklar hipotezi olgusu ortaya çıkmıştır.

Bu tezin hazırlanmasında değerli fikirleriyle yol göstererek bana yardımcı olan danışman hocam Prof. Dr. Hakan ÇETİNTAŞ'a hoşgörüsü ve desteği için teşekkürlerimi sunuyorum

Yüksek Lisans öğrenimimi destekleyen TÜBİTAK Bilim İnsanı Destekleme Daire Başkanlığı 2210-Yurt içi Yüksek Lisans Burs Programına katkılarından dolayı en içten teşekkürlerimi sunarım.

Tez çalışmamda ve yaşamımın her anında bana destek olan sevgili eşime ve iki buçuk yıldır canımdan bir parça olan kızıma çok teşekkür ederim.

İhtiyaç duyduğum her an yanımda olan, desteklerini ve içten sevgilerini esirgemeyen çok değerli anneme, babama ve ablama teşekkürlerimi bir borç bilirim.

Son olarak çalışmam boyunca yardımlarını esirgemeyen Burcu Karagüç ve Araş. Gör. Mustafa Oğuz'a teşekkür ederim.

Balıkesir, 2014

Duygu ERDEMİR

ÖZET

ÜÇÜZ AÇIKLAR HİPOTEZİ (TÜRKİYE ÖRNEĞİ)

ERDEMİR, Duygu

Yüksek Lisans, İktisat Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Hakan ÇETİNTAŞ

2014, 93 Sayfa

1980’li yılların başından itibaren başta Amerika Birleşik Devletleri (ABD) olmak üzere gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde bütçe açıklarının önemli büyüklüklere ulaşması ve cari işlemler dengesinde meydana gelen yüksek açıkların bu durumu takip etmesi sonucunda, bütçe açıkları ile cari açıklar arasında bir ilişki olduğunu ileri süren ikiz açıklar hipotezi ortaya çıkmıştır. İkiz açıklar hipotezinden hareketle, son zamanlarda ekonomistler tarafından ikiz açıkların ortaya çıkışını tasarruf açıklarına bağlayan bir görüş ortaya çıkmıştır. Literatürde “üçüz açık hipotezi” olarak adlandırılan bu görüş, bahsi geçen üç açığın birbirleriyle ilintili olduğunu ve bunlardan herhangi birisinde meydana gelen bir değişimin diğerlerini de etkileyeceğini savunmaktadır.

Bu çalışmada, üçüz açıkları oluşturan ögeler teorik olarak incelendikten sonra Türkiye’de bütçe dengesi, cari işlemler dengesi ve özel tasarruf yatırım dengesi arasındaki ilişki, 1980-2013 dönemi için ekonometrik yöntemler kullanılarak araştırılmıştır. Elde edilen ampirik sonuçlara göre, uzun dönemde hem bütçe açıklarından hem de özel tasarruf-yatırım açığından cari işlemler açığına doğru tek yönlü bir nedensellik gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Üçüz Açıklar, Bütçe Açıkları, Cari Açıklar, Özel Tasarruf Yatırım Açıkları, Eşbütünleşme Analizi

ABSTRACT

TRIPLE DEFICIT HYPOTHESIS (Case of Turkey)

ERDEMİR, Duygu

Master, Department of Economics

Thesis Advisor: Prof. Dr. Hakan ÇETİNTAŞ

2014, 93 pages

In the beginning of 1980's, the twin deficit hypothesis, which defends there is a relationship between budget deficits and current account deficits, appears after budget deficit reaches in huge amounts and current account balance follows it with large deficits, too in both developed and developing countries including USA. Lately, following the twin deficit hypothesis, economists come up with a new idea which links the twin deficit to the trade deficit. This argument, known as "triple deficit hypothesis" in literature contends that there is a link between these three deficits and any change in one of them affects the others.

This study was to investigate the relationship among budget balance, current account balance and private saving-investment balance of Turkey in the period of 1980- 2013 were analysed through econometrical methods after examining triple deficit theoretically. The results of the analysis showed that there is a one-way causality from both budget deficit and trade deficits to current account deficit.

Key Words: Triple Deficits, Budget Deficits, Current Account Deficits, Trade Deficits, Cointegration

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	iii
ÖZET.....	iv
İÇİNDEKİLER	vi
ŞEKİLLER LİSTESİ	x
TABLolar LİSTESİ.....	xi
KISALTMALAR	xii
1. GİRİŞ.....	1
2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE: BÜTÇE DENGESİ, CARİ İŞLEMLER DENGESİ VE TASARRUF YATIRIM DENGESİ	3
2.1 Bütçe Kavramı ve Bütçe Açığı.....	3
2.1.1 Bütçe Tanımı.....	3
2.1.2 Bütçe Açığı.....	5
2.1.2.1 Alternatif Bütçe Açığı Tanımları.....	5
2.1.2.1.1 Geleneksel Açık.....	7
2.1.2.1.2 Birincil Açık	7
2.1.2.1.3 İşlevsel (Operasyonel) Açık.....	8
2.1.2.1.4 Cari Açık.....	9
2.1.2.1.5 Nakit Açığı ve Tahakkuk Açığı.....	10
2.1.2.1.6 Yapısal Açık	11
2.1.2.1.7 Nominal ve Reel Bütçe Açığı	11
2.1.2.1.8 Yurtiçi Açık	12
2.1.2.2 Bütçe Açıklarına Yönelik İktisadi Yaklaşımlar.....	12

2.1.2.2.1	Klasik Yaklaşım.....	12
2.1.2.2.2	Keynesyen Yaklaşım	13
2.1.2.2.3	Monetarist Yaklaşım.....	15
2.1.2.2.4	Neo-Klasik Yaklaşım.....	15
2.1.2.2.5	Ricardian Yaklaşım.....	16
2.1.2.3	Bütçe Açıklarının Nedenleri	17
2.1.2.3.1	Ekonomik ve Mali Nedenler.....	17
2.1.2.3.2	Yapısal- Kurumsal Nedenler	18
2.1.2.3.3	Siyasal Nedenler	19
2.1.2.3.4	Sosyal Nedenler	19
2.1.2.3.5	Askeri Nedenler	19
2.1.2.3.6	Diğer Nedenler.....	20
2.1.2.4	Bütçe Açıklarının Etkileri.....	20
2.1.2.4.1	Bütçe Açıklarının Enflasyon Üzerine Etkisi.....	21
2.1.2.4.2	Bütçe Açıklarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi.....	22
2.1.2.4.3	Bütçe Açıklarının Faiz Oranları Üzerindeki Etkisi.....	22
2.1.2.4.4	Bütçe Açıklarının Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkisi	23
2.1.2.4.5	Bütçe Açıklarının Özel Tasarruflar ve Yatırımlar Üzerindeki Etkisi.....	23
2.1.2.4.6	Bütçe Açıklarının Ödemeler Dengesi Üzerindeki Etkisi.....	24
2.2	Cari İşlemler Dengesi	24
2.2.1	Cari İşlemler Açığı.....	25
2.2.2	Cari İşlemler Dengesini Etkileyen Faktörler.....	26

2.2.2.1	Dış Ticaret Hadleri.....	26
2.2.2.2	Mali Politikalar	26
2.2.2.3	Reel Döviz Kurları.....	27
2.3	Tasarruf ve Yatırım Dengesi	27
2.3.1	Tasarruf	28
2.3.1.1	Tasarruf Çeşitleri	28
2.3.1.1.1	Yurtiçi Tasarruflar	29
2.3.1.1.2	Dış Tasarruflar	32
2.3.1.1.2.1	Dış Tasarruf Kaynakları	33
2.3.2	Yatırım	35
3.	TÜRKİYE EKONOMİSİNDE ÜÇÜZ AÇIKLARIN GELİŞİMİ.....	37
3.1	Üçüz Açıklar Hipotezi.....	37
3.2	1980 Yılından Günümüze Türkiye Ekonomisi'ndeki Önemli Gelişmeler..	41
3.3	1980 Sonrası Bütçe Dengesindeki Gelişmeler	45
3.3.1	1980 – 1993 Arası Dönem	45
3.3.2	1994 – 2001 Arası Dönem	47
3.3.3	2002 – 2005 Arası Dönem	50
3.3.4	2006 – 2013 Arası Dönem	52
3.4	1980 Sonrası Cari Denge Görünümü	54
3.4.1	1980 – 1993 Arası Dönem	54
3.4.2	1994 – 2001 Arası Dönem	56
3.4.3	2002 – 2013 Arası Dönem	58
3.5	1980 Sonrası Özel Tasarruf – Yatırım Dengesi Görünümü	60

3.5.1	1980 – 1993 Arası Dönem	60
3.5.2	1994 – 2001 Arası Dönem	61
3.5.3	2002 – 2013 Arası Dönem	63
4.	TÜRKİYE’DE ÜÇÜZ AÇIKLAR HİPOTEZİNİN EKONOMETRİK ANALİZİ.....	66
4.1	Literatür Taraması	66
4.2	Model ve Veri Seti	69
4.3	Ekonometrik Yöntem ve Ampirik Analiz	70
4.3.1	Birim Kök Analizi.....	70
4.3.2	Eşbütünleşme Analizi.....	72
4.3.3	Uzun Dönem İlişkisi	76
4.3.4	Kısa Dönem İlişkisi.....	77
4.3.5	Nedensellik Analizi.....	79
5.	SONUÇ.....	81
	KAYNAKÇA.....	84

ŞEKİLLER LİSTESİ

Sayfa

Şekil 1. Geleneksel Açık, İşlevsel Açık ve Birincil Açık Arasındaki İlişki	9
Şekil 2. Konsolide Bütçe Dengesinin GSYİH'ye oranı 1980-1993.....	47
Şekil 3. Konsolide Bütçe Dengesinin GSYİH'ye oranı 1993-2001	49
Şekil 4. Konsolide Bütçe Dengesinin GSYİH'ye oranı 2001-2005.....	51
Şekil 5. Merkezi Yönetim Bütçe Dengesinin GSYİH'ye oranı (2006-2013)	53
Şekil 6. Cari İşlemler Dengesinin GSYİH'ye oranı (1980 - 1993).....	55
Şekil 7. Cari İşlemler Dengesinin GSYİH'ye oranı (1994 - 2001).....	57
Şekil 8. Cari İşlemler Dengesinin GSYİH'ye oranı (2002 - 2013).....	58
Şekil 9. Özel Tasarrufların ve Özel Yatırımların GSYİH'ye Oranı (1980-1993).....	61
Şekil 10. Özel Tasarrufların ve Özel Yatırımların GSYİH'ye Oranı (1994-2001)....	62
Şekil 11. Özel Tasarrufların ve Özel Yatırımların GSYİH'ye Oranı (2002-2013)....	64

TABLULAR LİSTESİ

Sayfa

Tablo 1. Konsolide Bütçe Gelir ve Harcamalarının GSYİH'ye oranı	46
Tablo 2. Konsolide Bütçe Gelir ve Harcamalarının GSYİH'ye oranı (1993-2001) ..	48
Tablo 3. Konsolide Bütçe Gelir ve Harcamalarının GSYİH'ye oranı (2002-2005) ..	51
Tablo 4. Merkezi Yönetim Bütçe Gelir ve Harcamalarının GSYİH'ye oranı (2006-2013)	52
Tablo 5. ADF Birim Kök Testi Sonuçları	71
Tablo 6. Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi (CA bağımlı değişken)	73
Tablo 7. Sınır Testi Sonuçları (CA bağımlı değişken)	74
Tablo 8. Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi (BA bağımlı değişken)	74
Tablo 9. Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi (OTY bağımlı değişken)	75
Tablo 10. Sınır Testi Sonuçları (BA bağımlı değişken)	75
Tablo 11. Sınır Testi Sonuçları (OTY bağımlı değişken)	76
Tablo 12. ARDL (1,1,1) Modeli Tahmini Sonuçları	77
Tablo 13. ARDL(1,1,1) Hata Düzeltme Modeli Tahmini Sonuçları	79
Tablo 14. ARDL Modeli Nedensellik Test Sonuçları	80

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ADF	: Augmanted Dickey-Fuller
AIC	: Akaike Information Criteria
ARDL	: Autoregressive Distrubiton Lag
BA	: Bütçe Açığı
CA	: Cari Açık
DF	: Dickey-Fuller
DYY	: Doğrudan Yabancı Yatırımlar
EKK	: En Küçük Kareler
FED	: Federal Rezerv Sistemi
GSYİH	: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
IMF	: Uluslararası Para Fonu
OECD	: Organization of European Construction Development
PP	: Philips-Perron
PY	: Portföy Yatırımı
SC	: Schwarz Kriterleri
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCMB	: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TÜFE	: Tüketici Fiyat Endeksi
TÜSİAD	: Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği

1. GİRİŞ

Günümüz dünyasında hiçbir ülke, izole olarak varlıklarını sürdüremeyecekleri gibi bu ülke ekonomileri pek çok yönden - endüstri, servis sektörü, gelir ve istihdam düzeyi ve yaşama standartları vb- ticari iş ortakları ile etkileşim içindedirler. Bu nedenle küreselleşen ekonomi dünyasında ülkelerin sayısız sorun ve problemler ile başa çıkmaları için uluslararası düzeyde işbirliği içinde olmaları gerekmektedir (Carbaugh, 2008, s. 1).

Türkiye, özellikle 1980 yılından itibaren dünya ekonomisi ile bütünleşerek açık bir ekonomi haline gelmiştir. Açık bir ekonomide ekonomi politikalarının başlıca amaçlarından biri makro ekonomik denge olarak da bilinen iç denge ile dış dengenin sağlanmasıdır. Makro ekonominin genel dengesi ise bütçe dengesi ile özel kesim tasarruf-yatırım dengesi toplamının cari işlemler dengesine eşit olmasıyla sağlanmaktadır.

1980'li yıllarda başta Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nde olmak üzere gelişmiş ülkelerde ortaya çıkan cari açık ve bütçe açığı problemleri sonucunda yapılan uygulamalı çalışmalar ve ülke deneyimleri, bu iki açık arasında bir ilişki olduğunu düşündürmüş ve literatürde ikiz açık hipotezi olarak adlandırılmıştır (Akıncı ve Yılmaz, 2013, s. 98). Ancak artan cari açıkla beraber bütçe açıklarının azaldığının görülmesi sonucu, ikiz açıklar sorununun yeniden ele alınmasına neden olmuştur. Böylelikle yapılan ampirik analizlerde ihmal edilen özel kesim tasarruf yatırım açığı değişkeninin de incelenmesi sonucunda üçüz açıklar hipotezi ortaya çıkmıştır (Yaraşır, 2013, s. 98).

Bu çalışmanın amacı, üçüz açıkları oluşturan bütçe açığı, cari işlemler açığı ve özel kesim tasarruf yatırım açığını ayrı ayrı incelemek, 1980-2013 dönemi için Türkiye örneği üzerinde analiz yaparak üçüz açıklar sorununun bu dönem aralığında Türkiye için geçerliliğini araştırmaktır.

Üç bölümden oluşan bu çalışmanın birinci bölümünde üçüz açıklar kavramının temel öğeleri olan bütçe dengesi, cari işlemler dengesi ve tasarruf yatırım dengesi kavramsal olarak açıklanacaktır.

İkinci bölümde üçüz açıklar hipotezinin teorik olarak anlatılmasının ardından 1980 yılından günümüze Türkiye'deki ekonomik gelişmelere değinilerek bu dönem aralığında, Türkiye'de ve dünyada yaşanan gelişmeler çerçevesinde bütçe dengesi, cari işlemler dengesi ve tasarruf yatırım dengesinin Türkiye'deki gelişimi incelenecektir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ise literatür taramasının ardından 1980-2013 dönemi için Türkiye Cumhuriyeti Maliye Bakanlığı ve Kalkınma Bakanlığı very dağıtım kanallarından ve raporlarından elde edilen veriler kullanılarak bütçe açığı, cari açık ve özel tasarruf yatırım açığı arasındaki eşbütünleşme ilişkisi, Eviews 8 Student Version (SV) paket programında ARDL modeli kullanılarak tahmin edilecektir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE: BÜTÇE DENGESİ, CARİ İŞLEMLER DENGESİ VE TASARRUF YATIRIM DENGESİ

2.1 Bütçe Kavramı ve Bütçe Açığı

Devletlerin yürüttükleri kamu hizmetlerinin artması ve mevcut kamu hizmetlerinin standartlarının yükseltilmesi zorunluluğu, kamu hizmetlerinin maliyeti ve toplam ülke ekonomisi içindeki payının sürekli artmasına neden olmuştur. Artan kamu giderleri ve artırılması zor olan kamu kaynakları arasında bir denge kurma zorunluluğu, devletleri bütçe yapmaya zorlamıştır.

2.1.1 Bütçe Tanımı

Devletin yüklendiği görevlerin büyük bir kısmı belli harcamaların yapılmasını gerektirmektedir. Her şeyden önce, kamusal ihtiyaçların giderilmesi için devletin bazı hizmetlerden yararlanması ve bir kısım malları kullanması gerekir. Bunun yanı sıra kamu sektörü, büyüme-kalkınma hızını artırma, gelir dağılımını iyileştirme, kaynak dağılımını düzenleme gibi amaçlar için de harcamalar yapar (Unutmaz, 2008, s. 23).

Ülke kaynaklarının sınırlı olması kamu gelirlerinin de sınırlı olmasına sebep olmuştur. Dünden bugüne devletlerin yürüttükleri kamu hizmetlerinin artması, mevcut kamu hizmetlerinin ise standartlarının yükselmesiyle kamu hizmetlerinin maliyeti ve toplam ülke ekonomisi içindeki payı sürekli artış göstermiştir. Kamu hizmetlerinin büyümesi sonucunda artan kamu giderleri ve kısıtlı olan kamu kaynakları arasında bir denge kurma zorunluluğu devletleri bütçe yapmaya zorlamıştır. Devletin bu süreç içinde ilk olarak bir planlama yaparak hangi ihtiyaçların karşılanacağını belirlemesi gerekmektedir. Daha sonra bu ihtiyaçları hangi kamu gelirleriyle finanse edeceğini belirleyerek harcamalar ile gelirler arasında bir denge sağlamalıdır. Kamusal önceliklerin belirlendiği, ileriye dönük tahminlerin ve planların yapıldığı bu süreç sonucunda bütçe belirlenmektedir. (Karabaş, 2005, s. 25)

Ulusal bütçenin TBMM tarafından onaylanarak yürürlüğe girmesiyle birlikte gelirlerin artırılması, borca girilmesi ve harcamalar konusunda hükümet

yetkilendirilir. Bütçe, kamu mali kaynaklarının finansmanını ve harcamaları belirlediği için hükümetin ekonomik, politik, sosyal, hukuki ve idari işlevlerinde önemli bir rol oynamaktadır. (Norton ve Elson, 2002, s. 5)

Genel ifadesiyle bütçe, belirli bir dönemde gerçekleşmesi beklenen gelir ve gider tahminlerini içeren bir plandır. Makroekonomide bütçe daha çok tanımının içeriği ile analizlere konu olmaktadır. Bütçe ekonomiye yön veren önemli ekonomi politika araçlarından biridir ve ülkelerin maliye politikaları bütçeler aracılığı ile yürütülür (Yıldırım, Karaman, ve Taşdemir, 2007, s. 6). Bütçe, bir yıllık bir dönem için hazırlanır ve devletin bu dönem içindeki gelir ve gider tahminlerini içerir. Devletin gördüğü işlerin düzenliliği, yaptığı işlerin sürekliliği, bir program dahilinde yürütülmesi, kalkınma planlarının belirlediği önceliklerin gerçekleştirilmesi, yıllık hazırlanan kalkınma planının yıllık hazırlanan bütçelerle uyumlu olmasına bağlıdır (Türk, 2008, s. 28).

Devlet bütçesiyle doğrudan ya da dolaylı olarak ilişkili birimler kamu kesimini oluşturmakta olup Türkiye’de devlet daireleri bütçe düzeni açısından genel bütçeli ve katma bütçeli idareler olarak ikiye ayrılmaktadır. Birçok bakanlık ile bu bakanlıklara bağlı kuruluşların tamamı genel bütçe içinde yer alırken kendilerine has tüzel kişilikleri bulunan ve genel bütçenin eki şeklinde ayrı birer bütçeye sahip olan idareler ise katma bütçe içinde yer almaktadır (Eğilmez ve Kumcu, 2002, s. 133). Genel ve katma bütçelerin toplamıyla oluşturulan bütçeye ise konsolide bütçe denilmektedir.

Kavramsal olarak bütçenin unsurlarını aşağıdaki gibi sıralayabiliriz (Karabaş, 2005, s. 26):

- 1- Devletin gelecek dönem için tahmin edilen gelir ve giderlerini gösterir.
- 2- Giderler için yapılan tahminler, gerçekleşecek olan giderin üst limitini oluşturur; ancak gelir tahmini alt ve üst sınır niteliği taşımaz.
- 4- Bütçede gider olarak gösterilen alanlar dışında bir harcama yapılamaz.
- 5- Gelirler sadece bütçede gösterilen kaynaklardan elde edilebilir.
- 6- Bütçe genel olarak yıllık tahminleri içerir.
- 7- Gelirin toplanması ve giderin gerçekleşmesi için izin niteliği taşır.
- 8- Gelir ve gider birbiriyle dengede olacak biçimde oluşturulmalıdır.

2.1.2 Bütçe Açığı

Devletin gelecek dönem için gerçekleşmesini beklediği gelir ve giderleri gösteren, gelirlerin toplanması ve giderlerin gerçekleşmesine izin ve yetki veren bütçe, açık verebilmektedir. Ancak bütçe tahmini bir plan olmasına rağmen temelinde denklik ilkesi bulunmaktadır. 1929 Dünya Ekonomik Buhranı'na kadar geçen dönemde devletler bu denklik ilkesini benimsemişler ve uymaya çalışmışlardır. Dünya Ekonomik Buhranı sonrasında ise devletin fonksiyonlarında görülen artışla birlikte kamu harcamaları da hızla artmış ve bu durum günümüzde neredeyse bütün dünya ülkelerinin yaşadığı borç sorunu ve bütçe açığını ortaya çıkarmıştır (Özen, 2002, s. 21).

Bütçenin dengede olması bütçenin temelini oluşturan unsurlardan biridir. Bir bütçenin planlanma aşamasındaki denge durumunun uygulama döneminin bitiminde de korunabiliyor olması, o bütçenin gerek tahmini gerekse teknik olarak hazırlanma aşamasındaki başarısını gösterir. Bütçe, gelecek dönem için gerçekleşmesi beklenen tahmini gelir ve gider değerlerini gösteren bir plan olmasından dolayı uygulanma aşamasında gelir ve gider rakamlarında bazı değişiklikler olabilir ve planlanan bütçe ile gerçekleşen bütçe arasındaki farka göre bütçe açık verebilir (Dücan, 2008, s. 11).

Bütçe açığı, bütçede giderin gelire göre fazla olması anlamına gelmektedir. Bir başka ifadeyle bütçede öngörülen harcamaların, gerçekleşmesi beklenen gelirle karşılanamamasından dolayı bütçe açığı ortaya çıkmaktadır.

Günümüzde pek çok ülke bütçe açıklarındaki artışın ekonomik faaliyetler üzerinde olumsuz etkiler ortaya çıkardığını düşünmektedirler. Bu olumsuz etkiler, yüksek reel faiz oranları, düşük reel sermaye oluşumu ve üretimi, artan işsizlik oranları ve olası uzun dönem enflasyon olarak sıralanabilir (Ahiakpor ve Amirkhalkhali, 1989, s. 24).

2.1.2.1 Alternatif Bütçe Açığı Tanımları

Gelişmekte olan ülkelerdeki bütçe ve kamu açıklarının ölçümünde yaşanan bazı zorluklar bu ülkelerdeki ekonomik istikrarsızlığın nedenlerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Günümüzde sağlıklı bir bütçe açığı hesabı yapmanın kolay olmaması, ampirik analizler açısından bu konunun ne kadar önemli olduğunu göstermektedir (Egeli, 2002, s.29). Bütçe açıklarının tam ve doğru ölçümünün

yapılamaması mali politikaların düzgün bir şekilde uygulanamamasına neden olabilir. Ekonomik problemlere doğru teşhis konulması ve bu problemlere uygun olan mali politikaların bulunarak hayata geçirilmesi için kamu sektörünün ihtiyaçlarının doğru bir şekilde ölçülmesi önemlidir (Blejer ve Cheasty, 1991, s. 1644).

Birbirinden farklı özelliklere sahip bütçe açığı tanımlamaları önemli ölçüde farklı yaklaşımlara sahiptirler ve uygulamada farklı avantajları olmakla beraber dezavantajlı yönleri de bulunmaktadır. Bu nedenle bütçe açıklarının belirlenmesinde ideal bir ölçüye ulaşmak zordur. Doğru bütçe açığı tanımlarının yapılması ve yapılan tanımların yanlış yönlendirici özellik taşımaması, ekonomi politikalarının oluşturulması açısından oldukça önemlidir (Egeli, 2002, s. 30; Günay, 2007, s.18)

Bütçe açıklarının farklı şekillerde tanımlanmalarının nedenlerini şu şekilde sıralayabiliriz (Özdemir, 2009, s. 7) :

- 1- Bütçe tiplerinin farklı olması (Merkezi yönetim, yerel yönetimler ve sosyal güvenlik kurumları konsolide bütçesi gibi)
- 2- Aynı tip muhasebe sisteminin kullanılıyor olmaması,
- 3- Enflasyon ve bozucu etkileri,
- 4- Ekonomik krizler, yüksek reel faizler ve belirsizlik,
- 5- Doğru politika seçenekleri için farklı formülasyon ihtiyacı,
- 6- İstikrar amaçlı sağlıklı bilgi talebi,
- 7- Şeffaflık talepleri ve hesap verme sorumluluğu.

Teoride pek çok alternatif bütçe açığı tanımı olmasına rağmen kullanılacak olan ölçünün yeri ve zamanının iyi bir biçimde belirlenmesi ve uygulanacak politikaların da bu kapsamda ele alınması devlet açısından önem taşımaktadır (Günay, 2007 s.18).

Bütçe açığını bütçedeki giderler ile gelirler arasındaki fark olarak tanımlamak açık ve anlaşılır gibi görünse de burada bazı ince ayrımların ortaya konulması gerekmektedir. Bu ayrımlar geleneksel açık, birincil açık, işlevsel açık, cari açık, nakit açığı, tahakkuk açığı, yapısal açık, nominal - reel bütçe açığı ve yurtiçi açık gibi kavramları ortaya çıkarmaktadır (Yıldırım ve diğerleri, 2007, s. 79).

2.1.2.1.1 Geleneksel Açık

Geleneksel tanıma göre bütçe açığı, borçlardaki değişim dikkate alınmaksızın toplam bütçe gelirleri ile toplam bütçe harcamaları arasındaki farktır (Koç, 2009, s. 7). Bu tanımlamaya göre geleneksel açık şu şekilde formüle edilebilir:

$$\text{Bütçe açığı} = \text{Bütçe gelirleri} - \text{Bütçe Harcamaları}$$

Geleneksel bütçe açığının sağlıklı olarak ölçülebilmesi için öncelikle standart bir muhasebe sistemi gereklidir. Ancak gelişmekte olan ülkelerde hazır durumda böyle bir sistem mevcut değildir. Bu nedenle geleneksel açığın doğru bir biçimde ölçülmesi ve ülkeler arasında karşılaştırma yapılması zorlaşmaktadır. Geleneksel açık tanımında faiz ödemeleri bütçe harcamaları içinde yer almakta ve enflasyondan önemli ölçüde etkilenmektedir. Enflasyon nominal faiz oranlarının yükselmesine neden olmakta, faiz oranları yükseldiği ölçüde de bütçe açığı artış göstermektedir. Bütçe gelir gider dengesi faiz ödemelerini de içerdiğinden geçmiş yıllarda oluşan bütçe açıklarının etkisi cari yıla taşınmaktadır. Bununla birlikte geleneksel açık, sadece merkezi hükümetin bütçe açığını göstermekte olup merkezi hükümet dışındaki diğer kamu birimlerinin açık veya fazlalarını yansıtmamaktadır. Merkezi hükümet dışındaki bu birimlerin önemli miktarda açık ya da fazla vermesi durumunda kamu açığı artmış ya da azalmış gibi gözükmemekte olup bu durum makroekonomik politikaların sürdürülebilirliği konusunda yanlış değerlendirmelere neden olabilmektedir (Günay, 2007, s.19-20).

2.1.2.1.2 Birincil Açık

Yaygın olarak kullanılan bütçe açığı kavramlarından biri olan birincil açık ya da faiz dışı açık, bütçe açıklarının etkisini doğru olarak ölçmek ve değerlendirmek için kullanılan başlıca ölçütlerden biridir. Geleneksel bütçe açığı hesaplamasında, faiz harcamalarının bütçe içinde bulunması ile nominal faiz oranlarındaki yükseliş bütçe harcamalarını ve buna bağlı olarak da bütçe açığını olumsuz etkileyecektir. Bir devletin bütçesi, gerçekleşmesi beklenen gelirler ile giderler ve bunlar arasındaki dengeden oluşmaktadır. Faizin bu kapsamda etkilenmeyen dışsal bir büyüklük olması nedeniyle bütçenin büyüklüğü bu değişken olmadan belirlenmek istenir. Bu nedenle geliştirilen alternatif yaklaşım, geleneksel bütçe açıklarından borç faiz ödemeleri için ayrılan miktarın çıkarılmasıyla bulunan birincil açık kavramıdır (Özdemir, 2009 s.9). Birincil açığı formüle edecek olursak şu şekilde ifade edebiliriz:

Birincil Açık = (Bütçe gelirleri- Bütçe Harcamaları) - (Faiz Ödemesi)

Birincil açık, para politikasına bağlı olarak faiz oranlarında gerçekleşen değişmelerin etkisinden arındırılmış açıktır. Bütçe harcamalarının olağan bütçe gelirleri ile karşılanması ve faiz ödemelerinde kullanılmak üzere faiz dışı fazlanın oluşması, borçların geri ödenebilmesi açısından önemlidir. Birincil açık, dönem içinde uygulanan maliye politikası değerlendirilirken, söz konusu politikanın kamu borç stokunu artırıcı ya da azaltıcı etkisini görmek açısından önemli bir gösterge olmakla birlikte uygulanan maliye politikasının sürdürülebilirliği konusunda da bilgi vermektedir (Kalyoncu, 2005, s. 17).

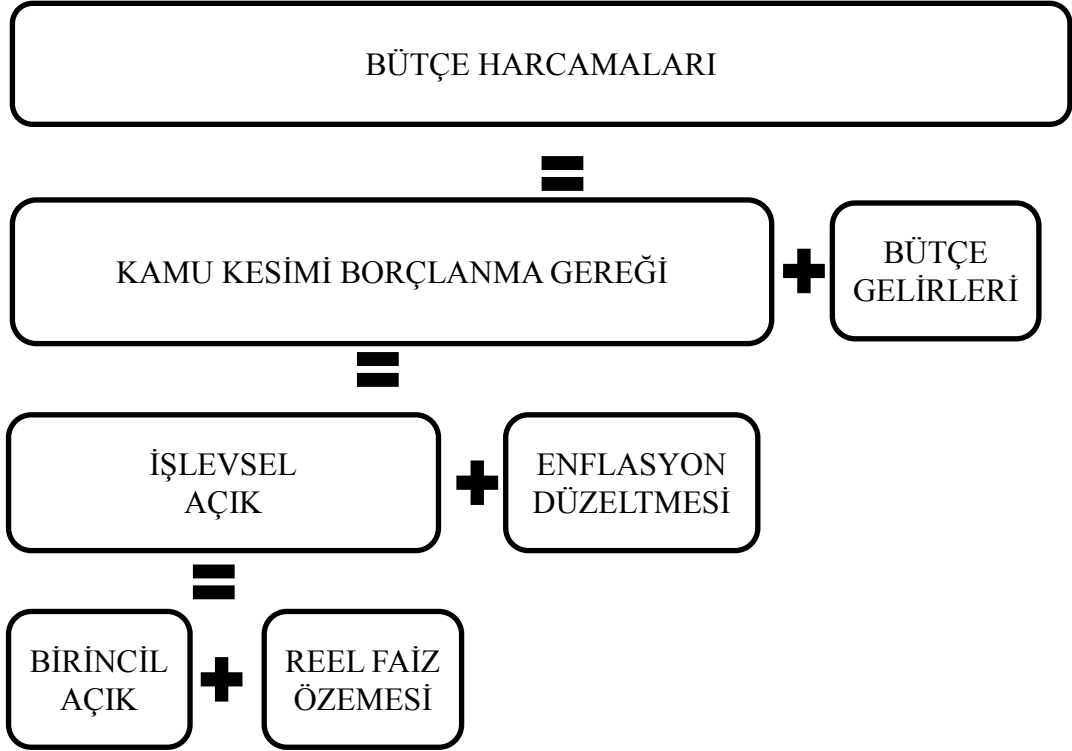
Birincil açık kavramı, ortalama borçlanma vadesi bir yıldan uzun olan ekonomilerde cari yıl performansı hakkında net ipuçları vermesine rağmen ortalama vadenin çok düşük olduğu ülkelerde kamunun faiz yükünün tamamen geçmiş yıllarda yapılan borçlanmalardan oluşması söz konusu değildir. Cari yılda oluşan faizlerin yüksek olduğu bir ortamda, klasik faiz dışı açık tanımının ifade ettiği anlam sınırlı kalmakta ve cari yıl kamu açığı performansını ölçme konusunda yeterli olamamaktadır. Bu nedenle söz konusu sakıncanın giderilmesi amacıyla “Kısmi Birincil Açık” kavramı geliştirilmiştir. Bu yeni tanıma göre, bütçe faiz ödemelerinden cari yıl içinde oluşanlar, birincil açık tanımında kamu harcamaları içine dahil edilmektedir. Bütçe dışı kamu kuruluşları faiz ödemelerinin cari-geçmiş yıl ayrımı yapılmadığı için yeni tanım bütçe faiz ödemeleri ile sınırlı tutulmaktadır (Günay, 2007, s.43).

2.1.2.1.3 İşlevsel (Operasyonel) Açık

Enflasyonist dönemlerde nominal faiz oranları, faiz gelirlerinin yanı sıra anapara üzerinde de aşınmaya neden olur. Nominal faizin enflasyon oranının üzerinde kalan bölümü, gerçek faiz ödentisini ifade eder. Bu durumda kamu açığı, birincil kamu açığı ile enflasyondan arındırılmış gerçek faiz ödentisini kapsar. (Blejer ve Cheasty, 1991, s.1656). İşlevsel açık, işlemsel açık ya da operasyonel açık olarak literatürde yer alan bu kavram, birincil açık ile faiz ödemelerinin reel kısmının toplamı olarak tanımlanır.

İşlevsel Açık = Birincil Açık + Reel Faiz ödemeleri

İşlevsel açık, bütçe açığından bütün faiz ödemelerinin değil, sadece enflasyon nedeniyle artmış olan faiz kısmının çıkarılması ile elde edilen bir açıktır. Böylelikle enflasyon nedeniyle nominal faiz oranlarında meydana gelen artış giderilerek borçlanma karşılığında kamu kesiminden borç verenlere ne kadar miktarda gerçek kaynak transferi yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu nedenle işlevsel açık aynı zamanda geleneksel açık ile borç faiz ödemelerinin enflasyon nedeniyle aşınan kısmı arasındaki farkı temsil etmektedir (Günay, 2007, s.47).

Şekil 1. Geleneksel Açık, İşlevsel Açık ve Birincil Açık Arasındaki İlişki

Kaynak: (Günay, 2007, s.46).

2.1.2.1.4 Cari Açık

Bütçe açıklarının tespit edilmesinde başvurulan bir diğer alternatif kavram olan cari açık, sermaye oluşumunda veya finansal aktiflerde bir artışa neden olmayan cari harcamaların cari gelirlere çıkarılmasıyla elde edilir. Başka bir ifadeyle cari açık, geleneksel açıktan yatırım harcamaları ve sermaye gelirlerinin çıkarılması sonucu bulunmaktadır. “Net değer bütçe açığı” olarak da bilinen cari açığın, devletin ekonomideki toplam tasarruflara ve büyümeye katkısını ölçtüğü ileri sürülmektedir (Egeli, 2002, s.53).

$$\text{Cari Açık} = (\text{Geleneksel Bütçe Açığı} - (\text{Yatırım harcamaları} +$$

Sermaye Gelirleri)

Kamu harcamaları, ekonomik kritere göre cari harcamalar, yatırım harcamaları ve transfer harcamaları olmak üzere üçe ayrılır. İlk iki grup harcama, üretim faktörü olarak kullanılarak milli gelire katkı yaptığı için gelir yaratıcıdır. Cari harcamalar, harcamanın yapıldığı dönemde tüketilmesinden dolayı kamu aktifinde uzun süre yer almaz ve getiri sağlamaz. Bu nedenle cari harcamalarda açık vermek son derece tehlikelidir. Buna karşılık, kamu kesimi içinde yapılan yatırım harcamaları, kamu bünyesinde aktif birikime yol açmasının yanı sıra uzun dönemli getiri sağlar. Bu nedenle gelecek dönemlerde getiri sağlayacak bir harcamanın borçla finanse edilmesi sakıncalı olmayacaktır. Bu şekilde sadece borçlanma yolu ile gelecek döneme anapara ve faiz yükü aktarılmamakta, aynı zamanda bu yükümlülüklerle karşılık oluşturabilecek aktif birikim ve getiri olasılığı da yaratılmış olmaktadır (Direkçi, 2006, s. 9).

2.1.2.1.5 Nakit Açığı ve Tahakkuk Açığı

Bütçe açıklarının ölçümünde kullanılan açık ölçülerinden biri olan nakit açığı, bir mali yıl boyunca yapılan nakdi ödemeler ile fiilen elde edilen kamu gelirleri arasındaki harcamalar lehine olan farkı ifade eder. Tahakkuk açığı ise kamu kesimi işlemlerinin fiilen gerçekleşip gerçekleşmediğini dikkate almadan mali yıl içinde devletin kullanması gereken gerçek kaynakları belirlemeye çalışmaktadır (Egeli, 2002, s.38). Nakit açığı ve tahakkuk açığı şu şekilde formüle edilmektedir:

$$\text{Nakit Açığı} = \text{Konsolide Bütçe Açığı} - \text{Bütçe Emanetleri} + \text{Avanslar}$$

$$\text{Tahakkuk Açığı} = \text{Konsolide Bütçe Açığı} - \text{Bütçe Emanetleri} + \text{Avanslar} + \text{Kamu Kesimi Taahhütleri} + \text{Sabit Sermaye Amortismanı} + \text{Nakdi Ödemelerin Gecikmeleri}$$

Nakit esasına göre açık hesaplaması yapılırken bir mali yıl içinde kamu kesiminin yalnızca nakit ödemesi yaptığı harcamalar ile gerçekleşen nakit gelirleri göz önüne alınırken tahakkuk esasına göre yapılan hesaplamalarda ise işlemler sırasında nakit ödemesi yapılıp yapılmadığına bakılmaksızın kamu kesimine ait olan kullanılabilir kaynakların tespit edilmesi ve maliye politikalarının sonuçlarının görülebilmesi amaçlanmaktadır (Günay, 2007, s.49).

2.1.2.1.6 Yapısal Açık

Yapısal açık, ekonominin tam istihdam seviyesinde dengede olması halinde ortaya çıkacak olan bütçe açığı büyüklüğünün tahmini olarak tanımlanmaktadır. Tam istihdam kamu açığı olarak da bilinen yapısal açık, ekonomik faaliyetlerde ortaya çıkan değişimlerin bütçe dengesi üzerinde yaratacağı etkilerin sağlıklı bir şekilde değerlendirilmesine imkan vermektedir. Bu yöntem aynı zamanda ülkede uygulanan daraltıcı ya da genişletici maliye politikaları hakkında fikir vermektedir (Koç, 2009, s. 11).

Yapısal açık, mali politikaların ekonomi üzerindeki etkilerinin daha sağlıklı olarak ölçülmesine ve ekonomik faaliyet seviyesindeki değişmelerin bütçe dengesi üzerinde meydana getirebileceği etkilerin de sağlıklı olarak değerlendirilebilmesine olanak sağlamaktadır (Günay, 2007, s.56).

2.1.2.1.7 Nominal ve Reel Bütçe Açığı

Normalde bir devletin gelir ve giderleri nominal terimlerle ifade edilmektedir. Kamu giderleri ile kamu gelirlerinin nominal değerleri arasındaki fark nominal bütçe açığı olarak ifade edilirken; bu kamu gelir ve giderlerinin reel değerleri arasındaki fark ise literatürde reel bütçe açığı şeklinde yer almaktadır (Koç, 2009, s.12). Bu açık kavramlarını aşağıdaki şekilde formüle etmek mümkündür.

Nominal Bütçe Açığı = Nominal Kamu Giderleri – Nominal Kamu Gelirleri

Reel Bütçe Açığı = Reel Kamu Giderleri - Reel Kamu Gelirleri

Özellikle yüksek enflasyonun hakim olduğu ülkelerde, uygulanan bütçe politikalarının belirlenen hedefleri gerçekleştirmede ne derece etkin olduğunun ölçülmesi oldukça güçtür. Bu nedenle fiyatlar genel seviyesinin yüksek seyrettiği ülkeler açısından kamu gider ve gelirlerinin enflasyondan arındırılmasıyla elde edilecek reel bütçe açığının hesaplanması, bütçe politikalarının daha başarılı olarak sonuçlanmasına yardımcı olacaktır. Özellikle bir ülkenin iç ve dış borçlarındaki dönemsel değişikliklerin ekonomi üzerinde yarattığı gerçek etkilerinin ortaya çıkması için reel bütçe açığı ölçüsü tercih edilmelidir (Günay, 2007, s.51).

2.1.2.1.8 Yurtiçi Açık

Yurtiçi açık, geleneksel açığın yalnızca yurtiçi ekonomi içinde yer alan işlemlerden doğan faaliyetleri kapsayan, ancak ödemeler dengesi üzerinde doğrudan etkili olabilecek işlemleri dikkate almayan bir açık ölçme yöntemidir. Yurtiçi açıklar, hükümetlerin yerel ekonomi üzerindeki genişletici etkisini belirlemeyi amaçlamaktadır. Dışa açık bir ekonomide çoğu zaman yurtiçi ve yurtdışı açıklar ayrı olarak hesaplanmaktadır. Bu hesaplamalarda yurtiçi açık, yurtiçi ekonomiyi doğrudan etkileyen bütçe unsurlarını, yurtdışı açık ise dış dünyayla doğrudan bağlantılı bütçe işlemlerini kapsayacak şekilde ölçülür (Egeli, 2002, s.36).

Yurtiçi ve yurtdışı açık hesaplamalarının ayrı olarak yapılması, özellikle hükümetin ithalat hacmi ve dış borç servisi yükümlülüklerine bağlı olarak yapılan bir devalüasyonun sonuçlarının değerlendirilmesi açısından da önem taşımaktadır (Günay, 2007, s.57).

2.1.2.2 Bütçe Açıklarına Yönelik İktisadi Yaklaşımlar

Bütçe açıklarına yönelik iktisadi yaklaşımlar klasik, keynesyen, monetarist, neo-klasik ve ricardian olmak üzere beş alt başlıkta incelenecektir.

2.1.2.2.1 Klasik Yaklaşım

Adam Smith'in bazı ülkelerin neden zengin, bazılarının ise neden fakir olduklarını sorgulayan ünlü "Ulusların Zenginliği (1776)" adlı kitabının yayınlanmasından 1930'lu yıllara kadar geçen dönemde ekonomik sistemin işleyişiyle ilgili pek çok görüş ortaya atılmıştır. Bunlara genel olarak klasik görüş, bu görüşleri savunan iktisatçılara da klasik adı verilmektedir (Parasız, 2010, s. 145). Adam Smith'in "Bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler" anlamına gelen "Laissez faire, laissez passer" ideolojisini benimseyen klasik yaklaşım, İngiltere'de yeni ortaya çıkan kapitalist sınıfın desteklenmesi için her türlü ticari engelin kaldırılması gerektiğini ifade eden serbest dış ticaret teorisini savunmuştur. Bu bağlamda kapitalist sınıfın yanında yer alan klasik iktisat, asillerin devlet otoritesinde söz sahibi olmasından dolayı devletin otoritesinin minimuma inmesi gerektiğini belirtmektedir (Dücan, 2008 s.17).

Klasik yaklaşım, devletin ekonomideki rolünü azaltmak, kamu sektörünün genişlemesini kontrol altında tutabilmek ve iç borçlanmadan kaçınmak için denk bütçe gerekliliğini savunmaktadır. Bu nedenle denk bütçenin sağlanmasında kamu gelirlerinin normal vergi gelirleri ile devletin mülk gelirlerinden oluşması gerekmektedir. Adam Smith'e göre sanayi ve ticaret sektörlerinde yatırıma yönlenecek fonların borçlanma yöntemi ile sağlanması, verimsiz ve zarara yol açan bir durumdur. Bütçe açıklarının finansmanında borçlanma yönteminin seçilmesi, gelecek dönemlerdeki bütçe açığını da artırarak devleti kısır bir döngüye sürükleyebilir. Bu nedenle klasik yaklaşım sınırlı ölçüde ve verimli yatırımlar için yapılan borçlanmayı kabul etmektedir (Arıcan, 2005, s. 79).

Bütçede açık verilmesine karşı olan klasik iktisatçılar, bütçe fazlasının ekonomiye dinamizm kazandıracak kaynakların atıl kalması anlamına gelmesinden dolayı bütçenin fazla vermesine de karşı çıkmışlardır. Ayrıca, bütçe fazlasının siyasi yönetimlerce popülist yaklaşımlar çerçevesinde kullanılabileceği ve bu eğilimin kendilerinden sonraki siyasilerce de devam ettirileceği düşünüldüğünde, fazla veren bütçenin zaman içerisinde açık vermeye başlayacağı ifade edilmiştir. (Dücan, 2008, s.18).

2.1.2.2 Keynesyen Yaklaşım

1920'li yıllarda İngiltere'de görülen kısmi durgunluk ve 1929 Dünya Ekonomik Buhranı, klasik iktisadın öngördüğü tam istihdamın otomatik olarak sağlanacağı fikrini zayıflatmıştı. Klasik iktisada yapılan itirazlar, hızla gelişen dünya koşulları karşısında klasik teorinin uygulanabilirliğini yitirmesinden kaynaklanmaktadır (Parasız, 2010, s. 148). Bu dönemde ortaya çıkan Keynesyen yaklaşım, içinde bulunulan büyük krizden kurtulmanın yollarını ortaya koymuştur.

Keynesyen yaklaşımda tüketim, bireylerin gelirinin bir fonksiyonu olduğundan kamunun kişilerin gelirlerini arttırma veya azaltmaya yönelik faaliyetleri, onların tüketimini etkilemektedir. Keynesyen iktisatçılar, klasiklerin aksine ekonominin kendi kendine tam istihdama ulaşamayacağını, bazen eksik istihdamda da dengeye gelebileceğini ileri sürmüşlerdir. Ekonominin eksik istihdamda da dengeye gelmesinin nedeni, gelişmiş ülkelerde tasarruf fazlalığı iken gelişmekte olan ülkelerde ise tasarruf açığıdır. Buna göre kamu, ekonomiyi tam istihdama getirmek için kamu harcamalarını arttırırsa bütçe açıklarıyla

karşılaşacaktır. Ancak Keynes'e göre, artan kamu harcamaları, çarpan etkisi ile tüketimi, milli geliri ve istihdam hacmini arttıracaktır (Direkçi, 2006, s.16).

Keynesyen görüş, devlet müdahalesi olmadan ekonominin işsizlik, reel gelirin azalması gibi ciddi sorunlarla karşılaşılabileceğini savunur. Böyle bir durumda özel kesim harcamalarındaki eksiklikten kaynaklanan talep daralmasını dengelemek için yatırımların canlandırılarak ekonomide geniş bir etki yaratmasını sağlamak adına kamu harcamalarının arttırılması gerektiğini düşünür. Böylece, ekonomik durgunluk dönemlerinde kamu harcamalarının borçlanma ile finansmanını çözüm olarak önerir. Borçlanma ile sağlanan kaynaklar kendini finanse eden yatırımlar için kullanıldığı sürece gelecek nesiller üzerine herhangi bir yük getirmeyecektir. Aksi durumda gelecekte borç yükü ve dolayısıyla vergi yükü artacaktır (Arıcan, 2005, s.80).

Keynesyen iktisatçıların çoğu, kamu harcamalarındaki artıştan kaynaklanan bütçe açıklarının belirli bir faiz oranına kadar, özel kesim yatırımlarının karlılığını arttırdığını belirtmekle beraber özel kesim yatırımlarının kişilerin tüketimindeki artıştan daha hızlı bir şekilde arttığı görüşünü savunmaktadırlar (Direkçi, 2006, s.17).

Keynesyen yaklaşımın bütçe açıklarına dair görüşü iki temel varsayıma dayanmaktadır. Bunlar;

- 1- Ekonomide eksik istihdamın olması,
- 2- Bireylerin büyük bir çoğunluğunun miyop olmaları ve likidite sınırlılığı altında davranmaları.

Miyopluk hipotezi, bireylerin cari dönemdeki bir vergi indiriminin gelecek dönemdeki etkilerine dair herhangi bir fikir üretmediklerini anlatmaktadır. Vergilerdeki azalmalar ve/veya kamu harcamalarındaki artışlardan kaynaklanabilecek olan kullanılabilir gelir artışı bireyleri tüketime sevk etmektedir; ancak bireyler kullanılabilir gelirlerindeki artışın, kamunun borçlanmayı göze alarak yaptığı müdahaleler sonucunda gerçekleştiğinin ve söz konusu borçlanmanın gelecekte vergi artışıyla ve dolayısıyla kendi gelirlerindeki bir azalışla finanse edileceğini göremezler (Dücan, 2008, s.20).

2.1.2.2.3 Monetarist Yaklaşım

Monetaristlerin görüşlerinin temelleri 16. yüzyıla uzanmakta olup öncülüğünü Milton Friedman yapmaktadır. Monetaristler, öncelikle para miktarı ile fiyatlar arasındaki ilişkiyle ilgilenmişlerdir. Ayrıca para arzını fiyatlar genel düzeyinin temel belirleyicisi olarak görmekte ve paranın kısa dönemde nominal geliri, yani hem fiyatları hem de ekonomik faaliyetleri etkileyeceğini kabul etmektedirler (Parasız, 2010, s.193).

Monetaristler, bütçe açıklarının özel kesim yatırımlarını dışlayacağını savunmaktadırlar. Kamu harcamalarının artmasıyla birlikte kısa dönemde milli gelirden oluşacak artışın para talebini arttıracığını, artan para talebi karşısında para arzının sabit kalması durumunda ise faiz oranlarının yükseleceğini ileri sürmektedirler. Yükselen faiz oranları özel kesim yatırımlarını düşüreceklerdir. Kamu harcamalarının milli gelirden meydana getireceği artış, özel kesim yatırımlarının dışlanmasıyla nötrleşecektir (Direkçi, 2006, s.18).

Bütçe açıklarının finanse edilme metodu, söz konusu açıkların ekonomik etkilerini belirleyici özelliğindedir. Finans yöntemi olarak borçlanmanın seçilmesi durumunda enflasyonist bir etki ortaya çıkacaktır. Friedman, para miktarındaki artış oranı ile ekonomik büyüme oranı arasında tutarlı bir ilişkinin gerekliliğini savunmaktadır. Dolayısıyla ekonomik büyüme gerçekleşmemesine rağmen bütçe açıklarının yalnızca emisyon ile finanse edilmesi durumunda enflasyon artacaktır. Kısaca, bütçe açıkları finanse edilirken borç ile finansmanın gerekli düzeyde para arzı artış oranlarıyla desteklenmesi durumunda enflasyonist baskıların oluşmasının önüne geçilmiş olacaktır (Dücan, 2008, s.21).

2.1.2.2.4 Neo-Klasik Yaklaşım

Bütçe açığı ile ilgili bir diğer ekonomik yaklaşım da Neo-Klasik yaklaşımdır. Bu yaklaşım, ekonominin dengede olduğunu ve bireysel tüketimin bireylerin yaşam süreleriyle sınırlı olarak sürekli gelirlerinin bir fonksiyonu olduğu varsayımına dayanmaktadır (Direkçi, 2006, s. 17).

Neo-Klasik yaklaşım, yaşam evrelerini dikkate alarak tüketimlerini planlayan uzak görüşlü bireylerin varlığına dayanmaktadır. Bütçe açıkları, vergileri gelecek nesillere devrederek hayat boyu tüketimi artırır. Ekonomik kaynakların tam istihdamı

konumunda artan tüketim mutlak olarak azalan tasarruf anlamına gelmektedir. Bu durumda sermaye piyasalarını dengeye getirmek için faiz oranları yükselir. Böylece bütçe açıkları dışlama etkisiyle özel sermaye birikimini azaltır (Arıcan, 2005, s.81-82).

Neo-Klasik yaklaşımda, bütçe açıklarının finansmanında borçlanma ya da vergilerin kullanılması, özel kesimden kamu kesimine bir kaynak aktarılması anlamına geldiğinden her iki finansman yöntemi de aynı sonuçlara yol açacaktır. Borçlanma yöntemi ile kamu kesimi ve özel kesim arasında bir rekabet ortaya çıkacaktır (Koç, 2009, s.17).

Neo-Klasik görüş, sürekli açığın etkileri ile, Keynesyen görüş ise geçici açığın etkileriyle ilgilenir. Sürekli bütçe açıklarıyla birlikte sürekli bir borçlanma eğilimi de gelişeceğinden faiz oranları yükselecek ve buna bağlı olarak özel kesimin fon bulamaması durumunda yatırım oranları olumsuz etkilenecektir. Geçici bütçe açıklarının ise tasarrufları teşvik edici yönde bir etkisi bulunmaktadır (Dücan, 2008, s.22-23).

2.1.2.2.5 Ricardian Yaklaşım

Ricardian yaklaşımı, 19. Yüzyılda İngiliz iktisatçısı olan David Ricardo tarafından ortaya atılarak vergi artırımını ya da borçlanma yoluyla bütçe açıklarının finanse edilmesinin makroekonomik dengeler açısından fark yaratmayacağını savunmuştur. Ricardo tarafından ileri sürülen bu yaklaşım, daha sonraları yeni klasik iktisatçılardan Robert Barro'nun çalışmalarında da önemli bir yer tutmuştur (Bilman, 2004, s. 34).

Ricardian yaklaşımına göre kamu harcamalarının borçlanma ya da vergi yolu ile finansmanı durumunda bireyler aynı tepkiyi gösterecektir. Çünkü ödedikleri verginin azaldığını gören bireyler, gelecek dönemlerde devlete kamu açıkları ve borçlanma için ödeme yapmaları gerektiğini anlayacaklardır. Dolayısıyla ödemenin yapılması için gelecekte vergilerin arttırılması kaçınılmaz olacaktır. Gerçekte, bütçe açıklarının borçla finansmanı bireylerin yaşamları boyunca ödeyecekleri vergilerin dağılımındaki bir düzenlemeden ibarettir. Gelecek dönemde vergilerin artacağını bilen bireyler, vergilerin azaldığı dönemde tasarruf ederler. Bu yaklaşıma göre

vergilerin azaltılması durumunda oluşan bütçe açığı, özel tasarruf miktarında bir artışa sebep olacaktır (Dücan, 2008, s.22-23; Koç, 2009, s.15).

2.1.2.3 Bütçe Açıklarının Nedenleri

Bütçe açıklarının nedenleri ülkelerin gelişmişlik düzeyine bağlı olarak farklılık göstermektedir. Gelişmiş ülkelerde son yıllarda bütçe açıklarına neden olan başlıca faktörler, sosyal güvenlik harcamalarındaki artış, kamu hizmetinden faydalananların sayısının giderek artması, devlet anlayışında ortaya çıkan değişimler, yapısal işsizliğin ortaya çıkması ve verimlilik artışındaki gerileme olarak sıralanabilir. Gelişmekte olan ülkelerde ise daha çok yapısal, kurumsal, ekonomik, siyasal ve askeri nedenler bütçe açıklarında etkili olmaktadır (Şen, Sağbaş ve Keskin, 2007, s. 61).

2.1.2.3.1 Ekonomik ve Mali Nedenler

Ekonomik kalkınmayı hızlandırmak, böylece ülkenin refah seviyesini yükselterek bireylerin daha iyi bir hayat yaşayabilmeleri için ülkelerin daha fazla sermaye birikimine ve yatırıma ihtiyaçları vardır. Bu amaç doğrultusunda ülkelerin temel altyapı yatırımlarına ağırlık vermeleri gerekmektedir. Bu yatırımlarla birlikte ülkenin kamu harcamaları artacak ve dolayısıyla bütçe açıkları ortaya çıkacaktır (Şen ve diğerleri, 2007, s.64).

Ülkelerin gelişmelerinde ve kalkınmalarında büyük önem taşıyan enflasyon, reel faiz oranı ve reel döviz kuru gibi makro ekonomik göstergelerdeki olumsuz değişimler, bütçe açıklarını olumsuz etkileyerek ekonomik istikrarsızlığa sebep olabilmektedir. Enflasyonun bütçe açıkları üzerindeki etkisi ile ilgili olarak literatürde öne çıkan çalışmaların başında Tanzi (1978)'nin Arjantin için gerçekleştirmiş olduğu ampirik çalışma gelmektedir. Tanzi etkisi olarak adlandırılan enflasyon ile bütçe açıkları arasındaki söz konusu ilişki, enflasyonun vergi gelirlerindeki olumsuz etkisi olarak da tanımlanmaktadır. Reel faiz oranlarının yüksekliği, kamu borcuna ait faiz ödemelerini artıran bir unsur olarak karşımıza çıkabilmektedir. Reel döviz kurunun düşmesi ise kamunun dış borçlarını ulusal para cinsinden artırarak sermaye mallarını pahalılaştırdığından, üretim düzeyinde gerilemeye sebep olabilmektedir (Şen ve diğerleri, 2007, s.65).

Vergi gelirleri, bütçe açıklarının finansmanında kullanılan en önemli araçlardan biridir. Gelişmekte olan ülkelerde etkin bir vergi sisteminin olmayışı ve vergi toplamada karşılaşılan güçlüklerden dolayı, bütçe açıklarının vergi gelirleriyle finansmanı zor olmaktadır. Ekonomik açıdan bakıldığında, gelişmekte olan ülkelerde gelir düzeyi düşük olduğundan iktisadi olarak vergi oranlarının artırılması bu ülkelerde üretimi, tüketimi ve gelir dağılımını olumsuz yönde etkileyecektir (Kökçü, 2011, s. 13).

2.1.2.3.2 Yapısal- Kurumsal Nedenler

Bütçe açıklarının nedenlerinden biri de yapısal ve kurumsal nedenlerdir. Ülkelerin ekonomik gelişmişlik düzeylerinin birbirinden farklı olmasının yanı sıra ülkeler arasında sosyal, politik ve kültürel açıdan da önemli farklılıklar bulunmaktadır. Az gelişmişlik, bir taraftan harcama baskısını arttırırken diğer taraftan da özel tasarrufların yetersizliğine ve vergi gelirlerinin düşüklüğüne yol açmaktadır (Şen ve diğerleri, 2007, s.61).

Bir ülkenin vergi sistemi kamu gelirlerini etkileyen bir unsur olup vergi sisteminin etkinliğini, vergi kapasitesi ve vergi gayreti belirler. Gelişmekte olan ülkelerdeki düşük gelir düzeyi, hızlı nüfus artışı, gelir dağılımının bozuk olması, kayıt dışı ekonomi, vergi kaçakçılığı ve kentleşme oranının düşüklüğü gibi olumsuz pek çok etken vergi kapasitesini negatif yönde etkileyebilmektedir. Bunların yanı sıra vergi idaresinin etkin olmaması, denetim yetersizliği, vergi mevzuatı ve vergi ahlakının zayıf olması gibi diğer sebepler de vergi gelirlerinin düşük olmasına zemin hazırlamaktadır. Bütün bu unsurlardan dolayı vergi gelirleri düşük gerçekleşerek harcamaları karşılayamamakta ve sonuç olarak bütçe açıklarına sebep olabilmektedir (Şen ve diğerleri, 2007, s.62).

Gelişmekte olan ülkelerde kamu gelirlerinin düşük, nüfus artışının yüksek olması, temel altyapı harcamalarının bütçeden daha fazla pay ayrılmasını gerektirir. Bunun yanı sıra nüfus artış hızının yüksek olması, büyük şehirlere göçü hızlandırmakta, bu da çarpık kentleşme ve işsizlik gibi temel yapısal sorunları beraberinde getirmektedir. Bütün bu sıkıntıların giderilmesi için devletin yapacağı harcamalar bütçe gelirlerini aşmakta ve bütçe açığı sorununu ortaya çıkarmaktadır (Yılmaz B. , 2010, s. 28).

2.1.2.3.3 Siyasal Nedenler

Hükümet kurucusu siyasi parti veya partilerin, harcama ve vergiler konusundaki uygulamaları, bütçe açıklarını etkileyen siyasi nedenlerin başında gelmektedir. Siyasi partiler, seçim dönemi öncesinde yeniden seçilebilmek için seçmenlerine karşı vaadlerde bulunarak seçmenlerinin çıkarları doğrultusunda bazı kararlar alırlar. Bu durum kamu harcamalarının artışına sebep olarak bütçe açığına neden olabilmektedir (Aksoy, 2010, s. 31).

Bütçe açıklarını etkileyen bir diğer siyasi neden de hükümetin tek parti ya da koalisyon hükümeti olmasıdır. Çok sayıda katılımcı partinin bulunduğu koalisyon hükümetlerinde bütçe politikalarında uzlaşma sağlanması daha zordur. Koalisyon hükümetleri, tek parti iktidarına kıyasla daha kısa dönemli düşünüp çıkarlarını gözeteceğinden yüksek bütçe açığına neden olacaktır. (Şen ve diğerleri, 2007, s. 84).

2.1.2.3.4 Sosyal Nedenler

Gelişmiş ülkelerde bütçe açıklarını artıran en önemli nedenlerin başında sosyal nedenler bulunmaktadır. Bu ülkelerdeki sosyal güvenlik sistemlerinin artık doyum noktasına ulaşmış olması, nüfusun yaşlanması, işsizlik ve sağlık harcamalarının devlete olan maliyetinin gittikçe ağırlaşması ve emeklilik maaşlarının artması gibi unsurlar bu ülkeleri bütçe açığı sorunu ile karşı karşıya bırakmaktadır. Bu ülkelerde hükümetler, genellikle bu tür harcamalardaki artışları kontrol altına alacak tedbirler düzenlemek yerine bütçe açıklarını tercih etmektedirler (Şen ve diğerleri, 2007, s. 67).

2.1.2.3.5 Askeri Nedenler

Savunma harcamaları, hem gelişmiş ülkeler hem de gelişmekte olan ülkeler için bütçe açığının önemli nedenlerinden biridir. Savaş tehlikesinin olması, ülkenin bir savaş içinde bulunması ya da ülke içinde istikrarın bozulması ile aşırı silahlanmaya başvurulması, savunma harcamalarını artırarak bütçe açıklarının belirgin bir şekilde yükselmesine neden olmaktadır (Şen ve diğerleri, 2007, s. 69).

Savaş zamanında hem savunma giderleri çok artacak hem de birçok beşeri sermayeye sahip eğitimli insan savaşta bulduklarından dolayı ekonomik üretim faaliyetine katılamayacaklardır. Böyle bir durumda bir yandan üretim düşerken bir

yandan da kamu harcamaları artarak bütçe açıkları kaçınılmaz olacaktır. Ayrıca savaş sırasında ülkenin yıkıntılar nedeniyle büyük kayıplara uğraması sonucunda devletler savaş sonrası dönemde yeniden imara ve inşaya yönelecektir. Bu durum, kamu harcamalarını artırarak bütçe açıklarına neden olacaktır (Aksoy, 2010, s.22).

2.1.2.3.6 Diğer Nedenler

Yukarıda sıralanan nedenlerin dışında bütçe açıklarının artmasına neden olan başka unsurlar da söz konusu olabilmektedir. Bu unsurlar genellikle devamlılık arz etmeyen ve bazı zamanlarda ortaya çıkabilen nedenlerdir.

Deprem, sel baskınları, büyük yangınlar, büyük orman yangınları ve benzeri nedenlerle bazen bir şehri ya da bölgeyi yok edebilecek ölçüde büyük felaketlerle karşılaşılabilir. Bu gibi durumlarda devletin bu yaraların sarılması için bütçeden ve borçlanma yoluyla büyük miktarda harcamalar yapması gerekecektir. Böyle dönemlerde bir yandan kamu harcamaları artarken diğer yandan ekonomik faaliyetler geriler ve vergi gelirleri azalır. Bu zamanlarda vergi borçlarının ertelenmesi ya da af çıkarılması gerekebilir. Çok ağır ve şiddetli geçen kış koşulları nedeniyle de büyük zararlar yaşanabilir ve büyük harcamalar gerekebilir. Bu gibi durumlarda bütçe normalin üstünde açıklar verse de bu durumlar geçici olduğundan tehlikeli olarak değerlendirilmemektedir (Mammadov, 2008, s. 10).

2.1.2.4 Bütçe Açıklarının Etkileri

Bütçenin sürekli açık veriyor olması, bir ülkenin makroekonomik dengelerinin bozulmasına ve istikrarın olumsuz olarak etkilenmesine neden olabilmektedir. Hızlı faiz yükselişi, toplam tasarrufların büyük bir bölümünün kamu kesimince kullanılması, dış ticaret dengesinin bozulması ve enflasyonun artması bu nedenler arasında sayılabilir (Berksoy, 1993).

Bütçe açıkları başta enflasyon olmak üzere ekonomik büyüme, dış ödemeler dengesi, yatırımlar ve istihdam gibi temel makro ekonomik değişkenleri farklı şekil ve derecede etkilemektedir. Bütçe açığı, bir değişkeni olumlu yönde etkileyebiliyorken aynı anda başka bir değişken üzerinde olumsuz bir etki meydana getirebilmektedir (Barışık ve Kesikoğlu, 2006, s. 61).

Bütçe açıklarının makroekonomik etkilerini incelerken dikkat edilmesi gereken önemli noktalardan biri, ekonomi literatüründe birleşik etki olarak bilinen bir sonucun ortaya çıkma ihtimalidir. Birleşik etki, birbirinden bağımsız iki değişkenin birleşerek meydana getirdikleri birleşik etkilerin, bu değişkenlerin ayrı ayrı oluşturacakları etkilerden farklı olmasıdır. (Şen ve diğerleri, 2007, s.121).

2.1.2.4.1 Bütçe Açıklarının Enflasyon Üzerine Etkisi

Bütçe açığının enflasyon üzerindeki etkisi, temelde bütçe açığının finansman biçimiyle ilgilidir. Bütçe açıklarının merkez bankası aracılığıyla para basılarak finanse edilmesi para arzının artmasına, artan para arzı ise enflasyonun yükselmesine neden olmaktadır. Kamu giderlerinin finansmanında para basma yönteminin kullanılması sonucunda bireylerin satın alma gücünün bir kısmı zorunlu olarak devlete aktarılır (Aksoy, 2010, s.45).

Bütçe açıklarının merkez bankasından avans alınarak ya da bu kuruma bono ve tahvil satılarak finanse edilmesi durumunda para arzı sürekli artış gösterecektir. Bütçe açıklarının faiz oranlarını yükseltici etkisi olduğundan, merkez bankası faiz oranlarındaki artışı önleyebilmek için parasal tabanı ve para stokunu artırma yoluna giderek enflasyona neden olacaktır (Şimşek, 2007, s.33).

Bütçe açıkları, reel ya da finansal sektörler yoluyla da enflasyona neden olabilir. Tahvil ya da bono çıkarılarak bütçe açığının finanse edilmesi durumunda makine ve teçhizata yapılan yatırımlar dışlanmış olacak, bu durum reel sektörün zarar görmesine neden olacaktır. Bu dışlama üretimin azalması ile sonuçlanacaktır. Para arzına dokunulmaması ve üretimin artması ile fiyatlar artmaya başlayacaktır. Belirli bir para arzı ile yüksek faiz oranları özel yatırımları dışlayacaktır. Özel yatırımların dışlanması durumunda ekonomideki reel büyüme oranı azalacak ve fiyatlar artacaktır (Günaydın, 2004, s. 159).

Bütçe açıklarının dış borçlanma yoluyla finanse edilmesi durumunda borçların miktarı, vadesi ve faiz yükü olası sonuçların belirleyicisi olabilmektedir. Borç yoluyla elde edilen finansmanın kullanılması sırasında gerçekleştirilen emisyon hacmi ve dış borç kullanılan sektörlerin niteliği, fiyatlar genel düzeyini etkileyebilmektedir. Ancak ithalat artışı sayesinde iç ekonomik piyasada mal arzının artmasıyla bu malların genel fiyat düzeyinde artış olmaması enflasyonist baskıyı hafifletici bir unsur olabilir (Aksoy, 2010, s.46).

2.1.2.4.2 Bütçe Açıklarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi

Kamu harcamalarının artması sonucunda ortaya çıkan bütçe açığı, ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkilere sahip olabilir. Kamu kesimi tarafından gerçekleştirilen gerekli altyapı yatırımları ile özel yatırımlar teşvik edilmekte, sağlık ve eğitim-öğretim hizmetleri ile beşeri sermayenin niteliği ve niceliği artırılmakta, ekonomik yapı için gerekli yasal ve idari kararların alınmasıyla da işgücü ve sermayenin etkinliği artırılarak ekonomik büyüme hızlanmaktadır. Kamu harcamalarının fiziki ve beşeri sermayenin artırılması, teknolojik gelişme ve kaynak kullanımında etkinliğin artırılması için yapılması ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilemektedir (Barışık ve Kesikoğlu, 2006, s.61).

Bütçe açıklarının ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilediği durumlar da söz konusudur. Kamu harcamalarının finansmanında vergilerin arttırılması ve daha fazla borçlanma gereği, yüksek faiz oranlarına ve enflasyona neden olarak özel sektörün verimliliğini azaltmaktadır. Özel sektörün kullanacağı kaynakların kamu tarafından kullanılması da maliyetleri artırarak özel sektörün dışlanmasına neden olmaktadır. Bütçe açıkları nedeniyle artan borç yükü gelecek nesillerin yükümlülüğünü artırarak borçların finansmanında ülkeleri zor durumda bırakmaktadır. Bütçe açıklarının sürekliliği daha fazla borçlanmayı ve daha fazla faiz yüküne katlanmayı zorunlu kılmaktadır. Ayrıca, açıklar nedeniyle artan vergiler insanların daha az çalışmasına, tasarrufun azalmasına ve büyümenin düşmesine neden olmaktadır (Yılmaz B. , 2010, s. 43) .

2.1.2.4.3 Bütçe Açıklarının Faiz Oranları Üzerindeki Etkisi

Bütçe açıklarının finansmanında borçlanma yoluna gidilmesi durumunda oluşan ilave para talebi faiz oranlarının artmasına neden olabilmektedir. Artan faiz oranları, hem üretim maliyetlerinin artmasına hem de özel sektör tüketim ve yatırım taleplerinin düşmesine neden olduğu gibi yabancı sermaye girişini hızlandırarak döviz kurlarının artmasını engellemekte, yerli paranın aşırı değerlenmesine de neden olmaktadır. Yerli paranın değerlenmesi, üretim maliyetlerini diğer ülkelere göre yükselttiğinden, bir yandan ihracatı azaltırken diğer yandan ithalat artıracaktır. Böylece bütçe açıklarının faiz oranları üzerinde yükseltici bir etki oluşturması, dış ticaret açıklarını artıracaktır (Aksoy, 2010, s.50-51).

2.1.2.4.4 Bütçe Açıklarının Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkisi

Bütçe açıklarının artması ile makroekonomik dengelerin bozulması, mevcut gelir dağılımının bozulmasına neden olmaktadır. Özellikle açıkların giderilmesi için tercih edilen finansman yöntemlerinin neden olduğu dengesizlikler gelir dağılımı üzerinde büyük etki göstermektedir (Şimşek, 2007, s.36).

Bütçenin açık vermesi vergi gelirlerinin yeterli olmaması ve/veya harcamaların yüksek olması ile ilgili bir durumdur. Açıkların giderilmesi için vergi oranlarının arttırılması ya da yeni vergilerin konulması durumunda yüksek gelir elde edenlerin gelirleri azalırken bu gelirlerin transferi ile düşük gelirlilerin geliri artmaktadır. Bunun yanı sıra bütçe harcamaları personel, sosyal güvenlik ve yatırım için yapılıyorsa gelir dağılımında düzelmeler gerçekleşebilir (Dişbudak ve Süslü, 2007, s. 5).

Bütçe açıkları nedeniyle faiz oranlarının artması, iç piyasada devlete borç verenlerin gelirlerinin yükselmesine ve ülkede gelir dağılımının daha da bozulmasına neden olmaktadır. Bankalar ve diğer sermaye kesimleri dışarıdan düşük faizle borçlanıp yüksek faizle borç vererek kamu kesiminden büyük gelirler elde etmektedir. Devletin borçlarını ödemediği, halkın yüksek vergi oranlarına katlandığı bir durumda sermaye kesiminin gelirinin artması, gelir dağılımındaki adaletsizliği arttırmaktadır (Aksoy, 2010, s. 51).

2.1.2.4.5 Bütçe Açıklarının Özel Tasarruflar ve Yatırımlar Üzerindeki Etkisi

Bütçe açıklarıyla ilgili klasik görüş, bu açıkların ulusal tasarrufları ve yatırımları azalttığı ve bir dış ticaret açığının oluşumuna neden olduğu yönündedir. Bunun yanı sıra bütçe açıkları, reel faiz oranlarının yükselmesine neden olarak iç yatırımları dışlar ve ekonomik büyümeye engel olur. Yabancı yatırımları çekici hale getiren iç faiz oranlarının ne kadar yüksek olduğu, dışlamanın miktarını etkilemektedir. Aşırı yükselen faiz oranları, ülke dışından sermaye akışına yol açarak ulusal parayı değerlendirmekte ve böylece net ihracatı dışlamaktadır (Şimşek, 2005, s.2).

2.1.2.4.6 Bütçe Açıklarının Ödemeler Dengesi Üzerindeki Etkisi

Bütçe açıklarıyla dış ödemeler dengesi arasında doğrudan bir etkileşim olduğu kabul edilmektedir. Bütçe açıklarının finanse edilmesi için dış borçlanmaya başvurulması durumunda faiz oranları yükselmektedir. Yüksek faiz oranlarının önemli iki etkisi bulunmaktadır. Bunlar, özel yatırım harcamalarının azalması ile oluşan dışlama etkisi ve yabancılar için yurtiçi finansal yatırımların cazip hale gelmesidir. Bu durumda yurt içine yabancı fonların akışı hızlanarak yerli paraya olan talep artacaktır. Böylece yerli paranın değeri yükselecektir. Yerli paranın aşırı değerlenmesi ise üretim maliyetlerini diğer ülkelere göre artırdığı için ihracat azalırken ithalat artacaktır. Sonuç olarak, bütçe açıklarının artması, dış ticaret açıklarını da artırmaktadır (Barışık ve Kesikoğlu, 2006, s. 63).

2.2 Cari İşlemler Dengesi

Ödemeler dengesi, bir ekonomide yerleşik kişilerin diğer ekonomilerde bulunan yerleşik kişilerle belirli bir zaman aralığında yapılan ekonomik işlemlerin kayıtlarını gösteren aylık, üçer aylık ve yıllık olarak hazırlanan bir rapordur. Tanımda yer alan yerleşik kişiler kavramı, bir ekonomide en az bir yıl, sürekli ve düzenli olarak ikamet eden ve söz konusu ekonomi içinde faaliyette bulunarak gelir ve giderleri olan kurum ve kişileri ifade etmektedir (Uçkan, Karluk, Adaçay, Aslan ve Togay, 2013, s. 131).

Ödemeler dengesi raporunda yer verilen istatistikler şöyledir (Sezer, 2007, s. 6):

- 1- Bir ekonomi ile dünyanın geri kalan kısmı arasında gerçekleşen mal, hizmet ve gelir ile ilgili işlemler
- 2- Mülkiyet değişiklikleri, ülkenin elinde bulunan altın, özel çekme hakları ve dünyanın geri kalan kısmına karşı sahip olunan hak ve yükümlülüklerdeki diğer değişiklikler
- 3- Karşılıksız transferler
- 4- Muhasebe açısından, yukarıda sözü edilen işlem ve değişiklikler ile ilgili olarak yapılan kayıtlar arasında dengeyi sağlamak için gereken karşılık kayıtları

Ödemeler Bilançosu, belirli bir zaman aralığında, ülkelerin dış ekonomik ve mali ilişkilerinin durumunu göstererek dış dünyadan sağlanan gelirlerin dışarıya yapılan ödemelere eşit olup olmadığını ortaya koyar. Bir ülkenin ödemeler bilançosundaki denge ya da dengesizlik durumu, o ülkenin uluslararası ödeme gücündeki iyileşme ya da bozulmaları yansıttığından dolayı bilanço, ülkenin uluslararası alandaki ekonomik ve mali itibarının bir göstergesi olarak yorumlanır. Ödemeler Bilançosu, uygulanan ekonomik ve mali politikaların bir sonucudur. Dolayısıyla, hükümetlerin ekonomik politika uygulamalarındaki başarı oranının bir ölçümü niteliğindedir (Seyidoğlu, 2003, s. 395).

Cari işlemler dengesi, dış ödemeler bilançosu hesap bileşenlerinden en önemli olanıdır. Cari işlemler dengesine kaydedilen işlemler temel olarak mal ticareti, hizmet ticareti ve karşılıksız transferlerden oluşmaktadır. Mal ithalat ve ihracatlarının toplamaları arasındaki farka dış ticaret bilançosu ya da dış ticaret dengesi denilmektedir. Hizmet ticareti, uluslararası taşımacılık, uluslararası bankacılık, dış turizm ve sigortacılık gibi yurt dışına yapılan hizmet transferleri yanında yabancı sermaye yatırımlarının gelir ve giderleri ile yurt dışı işçi gelirleri gibi kalemleri de içine almaktadır. Ülkeler arasında yapılan tek taraflı transferler olarak gerçekleştirilen bağış ve hibeler de bu gruba girmektedirler (Kökçü, 2011, s. 19).

2.2.1 Cari İşlemler Açığı

Cari işlemler dengesi, dış borçlanmanın yönünü ve miktarını da göstermektedir. Cari işlemler açığı, bir ülkenin diğer ülkelerle yaptığı ödemeler ile dış kaynaklardan sağladığı gelir arasındaki fark olarak ifade edilebilir. Bir ülkenin ihracatı, ithalat miktarının altındaysa bu ülke için yurtdışı borçlanma ile kapatılan bir cari açığın varlığı söz konusu olmaktadır. Devlet, böyle bir borçlanmayı yabancı devletlerden veya uluslararası kuruluşlardan kredi temin etme şeklinde gerçekleştirebileceği gibi, özel sektör tarafından yabancılara hisse senedi satışı veya varlıkların satılması şeklinde de yapılabilir. Dolayısıyla cari işlemler dengesi açık veren bir ülke, net dış borcunu ya da net dış varlıklarını, cari açık miktarı kadar artırmakta veya azaltmaktadır. Sonuç olarak, cari açık veren bir ülke, tüketimini veya yatırımını ya ithal etmekte ya da gelecekteki tüketimini veya yatırımını ihraç etmektedir (Kökçü, 2011, s. 20).

2.2.2 Cari İşlemler Dengesini Etkileyen Faktörler

Dış ticaret hadleri, mali politikalar ve reel döviz kurları cari işlemler dengesini etkileyen başlıca faktörlerdir.

2.2.2.1 Dış Ticaret Hadleri

Dış ticaret kazancını gösteren göstergelerin başında dış ticaret hadleri gelmektedir. İhraç mallarının ithal mallarıyla değişim oranına dış ticaret hadleri denilmektedir. Dış ticaret hadleri, bir ülkenin sattığı ve satın aldığı malların fiyat değişmelerinden dolayı dış ticaretten kazançlı ya da zararlı çıktığını göstermeye yarayan bir kavramdır (Seyidoğlu, 2003, 635).

Bir ülkenin ihraç ettiği mallar en azından birkaç açıdan ithal ettiklerinden farklılık gösterme eğilimindedir. İhraç ile ithal mallarının göreceli fiyatları -ticaret hadleri- talepteki ve arzdaki değişmelerden etkilenmektedir. Ticaret hadlerindeki bu değişimler özel tüketim kararlarını etkiler, varolan endüstrilerin kapanmasına ya da yeni endüstrilerin ortaya çıkmasına neden olur. Bu durum, küresel makroekonomik şokların yayılmasında önemli bir rol oynamaktadır (Obstfeld ve Rogoff, 1994, s. 235-236).

Ticaret hadleri, cari işlemler dengesindeki dalgalanmaların da önemli belirleyicilerinden biridir. Değişen gelir akışı karşısında tüketim harcamalarını düzenlemek için daha fazla tasarruf edilmesi gerekmektedir. Ticaret hadlerinde daha fazla dalgalanma olan ülkeler, uluslararası sermaye için daha az ilgi çekici olmaktadır. Ancak çok uluslu şirketler, ticaret hadlerindeki hareketlilikten yararlanmak amacıyla üretimlerini ticaret hadlerinin değişken olduğu ülkelere yayma eğilimindedirler (Chinn ve Prasad, 2003, s. 51).

2.2.2.2 Mali Politikalar

Genişlemeci mali politika, yurtiçi tasarruf - yatırım dengesini değiştirerek tasarruflar için dış talebi teşvik etmektedir. Ülkedeki tasarruf artışının döviz akışı yoluyla karşılanması durumunda sermaye transferinin gerçekleşmesi için tek yol, yerli paranın değer kazanmasıyla cari işlemlerin açık vermesidir (Knight ve Scacciavillani, 1998, s. 10).

Bütçe açıklarının ticaret açığını artırarak net ihracatı düşürmesi sermaye akışına neden olmaktadır. Bu durum cari hesap ve sermaye hesabının eşitliğinden kaynaklanmaktadır. Bir ülke ihracatından daha fazla ithalat gerçekleştirirse, satın aldığı mal ve hizmetler karşılığında yurtiçi varlıklarını verir. Yabancılar elde ettikleri bu para ile şirket veya devlet tahvili, hisse senedi veya konut gibi varlıklar satın alırlar. Sonuçta bütçe açığı ülkenin, mal ve hizmetlerin net ithalatçısı ve varlıklarının net ihracatçısı olmasına neden olur (Ball ve Mankiw, 1995, s.131).

2.2.2.3 Reel Döviz Kurları

Reel döviz kuru, nominal döviz kurlarının zaman içerisinde oluşan yurtdışı enflasyon oranları ile yurtiçi enflasyon oranına göre düzeltilmesi sonucu elde edilen kurdur.

Ekonomide mali genişleme gerçekleştiğinde yurtiçi para reel olarak değer kazanacak ve cari işlemler açığına yol açacaktır. Bu açığın finanse edilmesiyle ülke dışına bir aktif transferi gerçekleşecektir. Bu durumda yurtiçi servet, kullanılabilir gelir azaldığı için düşer. Yurtiçi toplam harcama daralır. Bu sayede zaman içinde cari açık azalır ve yurtiçi para değer kaybetmeye başlar. Söz konusu süreç cari işlemler yeniden dengeye gelinceye kadar devam eder (Çekim, 2009, s. 35).

Ulusal paranın yapay olarak aşırı değerlenmesi, uluslararası piyasalardaki rekabet gücünün azalmasına neden olur. Ancak yurtiçi enflasyon hızı dış dünyadan daha düşük ise bu durumda reel kur nominal kurdan daha yüksektir ve ulusal paranın eksik değerlendirildiği bu durumda da ülkenin dış rekabet gücünde artış sağlanır. Reel döviz kurunda bir yükselme ya da ulusal paranın reel olarak değer kaybetmesi, yurtdışı malların yurtiçi mallara göre pahalılaştığı anlamına gelmektedir (Bektaş, 2007, s. 34).

2.3 Tasarruf ve Yatırım Dengesi

Makroekonominin genel dengesinin bir ayağı da tasarruf yatırım dengesidir. Tasarruflar sonucu biriken fonların yatırım harcamalarına yönlendirilmesi şeklinde de ifade edilebilecek olan, tasarruf yatırım dengesi, bir ekonominin güçlü ve dengeli bir yapıya sahip olabilmesi için gerekli koşullardan biridir (Dücan, 2008, s. 24).

2.3.1 Tasarruf

Kavram olarak tasarruf, sahip olma, bir şeyi dilediği gibi kullanma hakkı ve yetkisi, hesaplı harcama alışkanlığı, para biriktirme, tutumlu olma gibi anlamlara gelmektedir (İnan, 2007, s. 3).

İktisadi açıdan tasarruf, gelirin tüketilmeden çeşitli amaçlar için ayrılmış olan miktarı ya da ertelenmiş tüketimdir. Bir birikimin tasarruf sayılabilmesi için gelir elde etme amacı ile biriktirilen fonların finansal kurumlar aracılığıyla ekonomik faaliyetlere yönlendirilmesi gerekmektedir. Süreklilik arz eden bir hareket olan tasarruf, bu özelliği ile ekonomide yatırıma dönüşerek gelir elde edilmesini ve yeniden tasarruf edilmesini sağlamaktadır (İnan, 2007, s. 4).

Özel tasarruf ve kamu tasarrufları toplamına eşit olan ulusal tasarruflar, ülkelerin ekonomik açıdan gelişmişlik düzeylerine göre farklı özellikler gösterir. Kamu kullanılabilir geliri ile gideri arasındaki fark kamu tasarrufuna eşittir ve ülkeden ülkeye değişiklik göstermektedir. Özel sektör tasarrufları ise hanehalkları ve şirketler tarafından yapılan tasarrufları içerir. Milli gelir hesaplarında bu tasarruflar, hanehalkı harcanabilir gelirinden hanehalkı tüketim harcamalarının çıkartılması ile elde edilmektedir. Şirket tasarrufları ise; işletmelerin dağıtılmamış kârları ve sabit sermaye amortismanının toplamıdır (Sancak ve Demirci, 2012, s. 162) .

Gelişmekte olan ülkelerin gelişmelerini devam ettirebilmeleri ve kalkınma aşamasına geçebilmeleri için öncelikle tasarruflarını artırarak verimli şekilde değerlendirmeleri ve yatırımlara dönüştürmeleri gerekmektedir. Ekonomik kalkınmayı sağlayan sermaye birikimi, artan tasarrufların yatırımlara dönüştürülmesi ile gerçekleşebilir. Gelişmiş ülkelerde genel olarak gelir düzeyinin yüksek olması ve ücretler üzerindeki vergi baskısının düşük olması nedeniyle tasarruf eğilimi yüksektir. Dolayısıyla bu ülkelerde tasarrufların yatırımlara dönüştürülmesinde çok problem yaşanmadığından var olan tasarrufların daha etkin değerlendirilmesi önem taşımaktadır (İnan, 2007, s.15-16).

2.3.1.1 Tasarruf Çeşitleri

Sermaye birikiminin temelini oluşturan tasarruflar, çeşitleri ve kaynağı açısından yurtiçi tasarruflar ve dış tasarruflar olarak temelde ikiye ayrılırlar.

2.3.1.1.1 Yurtiçi Tasarruflar

Yurtiçi tasarruflar gönüllü ve zorunlu tasarruflar olmak üzere ikiye ayrılırlar. Bunların yanı sıra zorunlu tasarruf kapsamına giren enflasyon da özellikle az gelişmiş ülkeler için bir yurtiçi tasarruf olarak görülmektedir (Kutlu, 2009, s. 79).

Gönüllü Tasarruflar: Özel ya da iradi tasarruflar olarak da adlandırılan bu tasarruflar, gelir sahibi bir kimsenin, herhangi bir etki altında kalmadan kendi gelirinden tasarruf etmesidir (Çetin, 2004, s. 85). Gelişmiş ülkelerde gönüllü tasarruf miktarı yüksektir. Sadece zorunlu ihtiyaçlarını karşılama çabası içinde olan halkın çok yoksul olduğu gelişmemiş ülkelerde ise bu tasarruf miktarı oldukça düşüktür (Dücan, 2008, s.26).

Gönüllü tasarruflar, bireysel ve kurumsal tasarruflar olarak sınıflandırılabilir. Bireylerin elde ettikleri gelirin bir miktarını kendi iradeleri ile harcamayarak tasarrufta bulunmaları bireysel gönüllü tasarrufları oluşturur. Bireylerin yanı sıra şirketler de amortisman payları ve dağıtılmamış şirket karlarından tasarrufta bulunurlar. Kurumsal tasarruflar cebri tasarruflar olarak da adlandırılırlar. Kurumsal tasarruflar daha çok işletme kazançlarının dağıtılmaması şeklinde gerçekleşir (Çetin, 2004, s.86).

Finansal sektörün yeterince gelişmediği ve derinleşmediği ekonomilerde, bireysel tasarruflar genelde iddihar (gömüleme, yastık altında tutma) şeklinde tutulmaktadır. İktisadi aktörler genelde güvensizlik, özelde de hastalık, ölüm gibi geleceğin belirsizliklerine karşı tasarruflarını yatırıma dönüştürmekten kaçınarak tasarruflarını daha çok altın, döviz ya da gayrimenkul alanlarında değerlendirmektedirler. İktisadi aktörlerin davranışları, ekonominin gelişmesine paralel olarak değişme eğilimi gösterir. Süreç içinde toplumun tüketim eğiliminde zorunlu tüketim mallarından dayanıklı ve lüks olan tüketim mallarına doğru bir geçiş gözlenmektedir. Bu nedenle tasarrufların özendirici hale getirilerek artırılması gerekmektedir (Özsoy ve diğerleri, 2012, s. 95).

Gönüllü tasarrufların artırılmasını sağlamak için alınabilecek bazı önlemleri aşağıdaki gibi sıralayabiliriz (Kutlu, 2009, s.81):

- 1- Özel ticari bankalar, kamusal ve yarı kamusal finansal kurumlar ve kooperatif bankalar gibi güçlü finansman kurumlarının sayı ve çeşidini artırmak,
- 2- Çekici ve güvenli yatırım alanları oluşturmak,
- 3- Enflasyonun başarıyla kontrol edilerek finansal kurumlar ve sermaye piyasası araçlarını işlevsel kılmak.

Zorunlu Tasarruflar: Vergileme olarak bilinen bir diğer iç tasarruf aracı da zorunlu tasarruflardır. Vergi, kamu harcamalarını karşılamak amacıyla gerçek ya da tüzel kişilerden tahsil edilen parasal bir yükümlülüktür (Türk, 2008, s.111). Vergiler, kalkınmanın en önemli finansman kaynağını oluşturur. Bir çok ülke, sermaye birikimi elde edebilmek için bu yönde bir vergi politikası izlemektedir (Dücan, 2008, s.27).

Az gelişmiş ülkelerde, kalkınma için gerekli olan sermaye birikiminin gönüllü tasarruflarla sağlanamaması durumunda zorunlu tasarruflara başvurulmaktadır (İnan, 2007, s.12). Ancak bu ülkelerde vergi politikasının uygulanamamasında ekonomik, sosyal, siyasal ve psikolojik olarak zorlaştırıcı faktörler bulunmaktadır. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz (Özsoy ve diğerleri, 2012, s.93; Kutlu, 2009, s.82):

- 1- Kişi başına düşen gelirin ve dolayısıyla sermaye birikiminin ve tüketimin düşük olması,
- 2- Düzenli gelir dağılımının olmaması,
- 3- Vergilerin artırılmasının tasarrufların ve dolayısıyla yatırımların azalmasına yol açabilmesi,
- 4- Birçok az gelişmiş ülkede takas ekonomisinin devam etmesi,
- 5- Az sayıda kurumsallaşan büyük işletme bulunduğundan kayıt ve belge düzeninin yeterince gelişmemiş olması,
- 6- Vergilerin hem düşük gelirli hem de yüksek gelirli bireylerden alınması.

Az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde vergiler, en önemli finansman kaynağı olup uygulanma aşamasında oldukça hassas dengeler yer almaktadır. Bu aşamada temel sorun, hangi tür kamu harcamalarının ne miktarda yapılacağı ve buna

karşılık vergilerin nerelerden ve nasıl tahsil edileceğine ilişkindir. Çünkü vergi uygulaması, ekonomiye bir müdahale olmasından ötürü etkileri ve sonuçları önemlidir. Vergiler, iktisadi aktörlerin davranışlarında bir sapma oluşturabilir ve böylece ekonomideki kaynak dağılımını etkileyerek literatürde genellikle “verginin neden olduğu refah kaybı” olarak adlandırılan verimlilik kaybına neden olabilir (Özsoy ve diğerleri, 2012, s.93). Bu nedenlerden dolayı vergilemenin üretim yapısını ve düzeyini olumsuz yönde etkilemeyecek şekilde gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Bunun yanı sıra vergileme politikasının gönüllü tasarrufları etkilemeden, alt gelir grubunun zorunlu harcama giderlerini azaltacak yapıdan ziyade lüks tüketimleri azaltıcı yapıda olması toplumun refahı açısından önemlidir (Dücan, 2008, s.28).

Bir Tasarruf Aracı Olarak Enflasyon: Ekonomide fiyatlar genel düzeyinin sürekli ve önemli ölçüde yükselmeler göstermesine enflasyon denmektedir. Ortaya çıkış nedenlerine bağlı olarak enflasyon, talep enflasyonu ve maliyet enflasyonu olarak ikiye ayrılmaktadır. Talep enflasyonu, toplam talebin toplam arzdan büyük olmasından dolayı ortaya çıkmaktadır. Maliyet enflasyonu ise bir ekonomide üretim maliyetlerinin artması nedeniyle fiyatların artması durumudur. Enflasyon, bir ülkedeki tüketim, tasarruf ve yatırım kararlarını doğrudan etkilemektedir.

Enflasyonun kalkınmanın finansmanına ve sermaye birikimine katkı yapabilmesi, aşağıdaki şartlarda geçerlidir (Özsoy ve diğerleri, 2012, s.103):

- 1- Bir ekonomide ulusal para cinsinden gömüleme eğilimi çok yüksek ise enflasyonla birlikte paranın değerinin düşmesi, sermaye birikimine katkı yapabilir.
- 2- Bir ekonomide üretken yatırım alanları fazla olduğunda enflasyon kalkınmayı teşvik edebilir.
- 3- Modern teknoloji ithalatçısı olan ülkelerde enflasyon, üretimi ve dolayısıyla kalkınmayı teşvik edebilir.

Enflasyonun bir tasarruf aracı olarak kullanılması, uzun dönemde bazı sorunlara yol açabilir. Enflasyonun durdurulamaması durumunda para, fonksiyonunu yitirerek sadece değişim aracı ve değer ölçüsü olarak kullanılır. Memur ve işçiler daha yüksek maaş ve ücret talep ederler. Bu da enflasyonun artmasına yol açarak ödemeler bilançosunun bozulmasına neden olur. İhracat pahalılaşır azalırken ithalat ucuzlayarak genişleme gösterir. Bu ucuzlama sonucunda dış açık büyür ve enflasyon

yabancı ülkelerin güveninin sarsılmasına neden olur. Enflasyonun artış hızına etkisi olabilecek tüm bu gelişmeler dolaylı olarak birbirlerini etkileyerek paranın değerini düşürmektedirler. Bunların yanı sıra enflasyon, aracılık ve komisyonculuk faaliyetlerini çekici hale getirerek genişletir ve spekülatif faaliyetlerde artış görülür. Bütün bu nedenlerden dolayı enflasyon, az gelişmiş ülkeler için doğru bir tasarruf aracı olarak görünmemektedir (Dücan, 2008, s.29).

2.3.1.1.2 Dış Tasarruflar

Günümüzde iç tasarruf yetersizliği yaşayan ülkeler, bu yetersizliği dış tasarruflarla kapatmaya çalışarak hem kalkınmalarını hızlandırmayı hem de yaşam standartlarını iyileştirmeyi amaçlamaktadırlar. Dışa açık ekonomilerde sermaye, ülkeler arasında serbestçe hareket edebildiğinden dolayı getiri oranına bağlı olarak yurtdışı yatırıma dönüştürülebilir. Böylelikle yatırımın yapıldığı ülkeye dış tasarruf gelmektedir (İnan, 2007, s.45).

Özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeleri dış kaynak bulmaya zorlayan önemli nedenlerden biri, tasarruf yetersizliğinin yanı sıra ihracatın düşük olması nedeniyle döviz gelirlerinin yetersiz kalmasıdır. Bu nedenle dış tasarruflar hem tasarruf açığını hem de döviz açığını karşılamak açısından gelişmekte olan ülkeler için zorunlu bir ihtiyaçtır. Ancak bu ülkelerde belirli tarım ürünleri ile belirli sınai malların ihracatı gerçekleşmektedir. Dolayısıyla ihracata bağlı döviz geliri oldukça düşüktür. Daha fazla tasarruf ve döviz ihtiyacından dolayı bu ülkeler, dış tasarruf yollarına başvurumaktadırlar. Başlıca dış tasarruf yolları, yabancı özel sermaye, dış borçlanma ve günümüzde büyük ölçüde önemini yitirmiş olan hibe ve yardımlardır (Kutlu, 2009, s. 87).

Dış tasarrufların, sermaye birikimi gibi ülke ekonomisine doğrudan sağladığı yararların dışında bazı önemli dolaylı yararları da bulunmaktadır. Dış tasarruflar sonucunda elde edilen döviz sayesinde devlet, planlanmayan bazı durumlara müdahale ederek ekonomik dengeleri koruyabilmektedir. Örneğin, yatırımların çoğalması sonucunda ortaya çıkan gelir artışıyla birlikte toplam talep artacaktır. Artan talebin karşılanamamasından dolayı ülkede enflasyon yükselecektir. Bu durumda dış tasarruflar kullanılarak kısa dönemde ihtiyaç duyulan mal ve hizmetlerin ithalatı gerçekleştirilerek toplam arzın artırılması suretiyle fiyat istikrarsızlıklarına fırsat verilmemiş olur (Dücan, 2008, s.32).

Yurtiçi tasarrufların yatırıma dönüştürülmesi, genellikle dış tasarruf kaynaklarının kullanılmasıyla gerçekleşir. Bu dönüşüm sırasında ihtiyaç duyulan makine ve ekipmanların bir kısmının yurtdışından temin edilmesi gerekecektir. Bu ithalatın gerçekleşmesi için gerekli olan dövizin ihracat geliriyle karşılanamaması durumunda dış tasarruflara başvurulur. Yatırımlar için gerekli olan ihtiyaçların yurtdışından zamanında temin edilmesi sonucu yurtiçi yatırımlar özendirilerek tasarrufların yatırımlara dönüşmesi teşvik edilmiş olacaktır. Bunun yanı sıra dış tasarruflar sayesinde temin edilen makine ve benzeri donanımlarla ülkeye yeni teknolojiler de girmiş olacaktır. Böylece hem ulusal ekonominin teknoloji seviyesi hem de bu makineleri kullanan iş gücünün eğitim ve bilgi seviyesi yükselecektir (Kutlu, 2009, s. 87).

2.2.1.1.2.1 Dış Tasarruf Kaynakları

Yabancı özel sermaye, dış borçlar ile hibe ve yardımlar başlıca dış tasarruf kaynaklarıdır.

Yabancı Özel Sermaye: Yabancı özel sermaye, bir ülkeden başka bir ülkeye fiziksel ya da finansal sermayenin hareketi anlamına gelmektedir. Yabancı sermaye, genellikle en yüksek yatırım ve en düşük riskin olduğu ülkeleri tercih eder (Çetin, 2004, s.88).

Yabancı özel sermayenin özellikle gelişmiş ülkelerde ulusal ekonomiye doğrudan ve dolaylı pek çok yararı olacaktır. Yabancı özel sermayenin az gelişmiş ülkelere ithal edilmesindeki ana beklentilerden biri kalkınma için en gerekli faktör olan sermaye birikimidir. Bunun yanı sıra ülkeye gelen ileri teknoloji de hem maliyetlerin düşürülmesine hem de ülkedeki iş gücünün eğitim ve bilgi seviyesinin yükselmesine neden olacaktır. Ayrıca rekabet koşullarının iyileşmesi, işletme yapılarında görülen modernizasyon ve piyasa ekonomisi bilincinin yaygınlaşması diğer önemli katkılardandır (Kutlu, 2009, s. 87).

Yabancı özel sermayenin yukarıda belirtilen pek çok yararının yanında, ekonomilerde bazı aksaklıklara da sebep olmaktadır. Uygun bir denetim mekanizmasının olmaması durumunda yabancı özel sermaye, ülke ekonomisini kontrolü altına alabilir. Böyle bir ortamda para, maliye, dış ticaret politikası araçlarının kullanılmasında bir takım sorunlar ortaya çıkabilir (Dücan, 2008, s.35).

Yabancı sermayenin ulusal ekonomi için uygun olmayan teknolojileri ülkeye empoze etmesi durumunda ülke, dışa bağımlı hale gelerek sanayileşmesinde sıkıntılar yaşayabilir. Bunun yanı sıra teknolojinin gereği olarak devamlı ithal edilecek girdilerle dış ticaret açığının giderek büyümesi gibi olumsuz sonuçlar ortaya çıkabilir (Kutlu, 2009, s. 87).

Dış Borçlar: Özellikle II. Dünya Savaşı sonrası dönemde az gelişmişlik, uluslararası sermaye hareketlerinde önemli bir sorun olarak ele alınmıştır. Gelişmiş ülkelerle gelişmekte olan ülkeler arasında ortaya çıkan büyük farkı azaltmak amacıyla dış borçlar kullanılmaya başlanmıştır. Gelişmekte olan ülkeler, tasarruf açıklarını kapatabilmek ve ekonomik refaha ulaşmak amacıyla IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası mali kuruluşlardan dış borç talep etmeye başlamışlardır (Özsoy ve diğerleri, 2012, s.111).

Dış borçlanma, gelişmekte olan ülkelerin yanı sıra gelişmiş ülkelerin de başvurduğu önemli bir gelir kaynağıdır. Ülkelerin ekonomik yapılarını önemli bir şekilde etkileyen dış borçlanma, temelinde özel durumlarda başvurulmuş bir gelir kaynağı olmasına rağmen, zaman içerisinde ülkeler tarafından sürekli bir gelir kaynağı olarak görülmüştür (Şeker, 2006, s. 75).

Gelişmekte olan ülkelerin dış borçlanma ihtiyaçlarının nedenlerini aşağıdaki şekilde sıralayabiliriz (Şeker, 2006, 81-82).

- 1- Sermaye birikiminin yeterli düzeyde olmaması ve iç tasarrufların yetersizliği,
- 2- Ülkenin sanayileşmesi ve kalkınması için yüksek miktarda finansman gerekmesi,
- 3- Sanayi üretiminin büyük ölçüde ara malı ithalatına dayalı olmasından dolayı dışa olan bağımlılık,
- 4- Gelişen dünyadaki yüksek teknolojinin transfer edilmesi ihtiyacı ve bu teknolojilerin gelişmiş ülkelerin tekelinde olması,
- 5- Sürekli bütçe açıkları,
- 6- Askeri harcamaların zaman zaman büyük boyutlara ulaşması,

7- Dış ticaret ve ödemeler dengesi açıkları ve bunları finanse etmek için yeterli ulusal dövizin bulunmaması.

Bunların yanı sıra borçlanma yapılacak olan ülkedeki sermaye arzındaki artış ve faiz hadlerindeki düşüş ile borçlanma yapacak ülke açısından elverişli bir borçlanma durumu oluşabilir. Böyle bir durumda, dış borç ihtiyacı olan ülke de bu ortamdan yararlanarak borçlanmayı gerçekleştirebilir (Türk, 2008, s.297).

Hangi gerekçelerle yapılırsa yapılsın her ülke için dış borçlar ekonomiyi bir noktaya kadar pozitif yönde etkilemekte ve bu noktadan sonra o ülke için bir maliyet unsuru haline gelmektedir. Buna göre ülke, borçlanmanın marjinal faydasının sosyal maliyetine eşit olduğu noktaya kadar dış borçlanmasına devam edebilecektir (Sarı, 2004, s.7).

Hibe ve Yardımlar: Bir diğer dış tasarruf yöntemi, gelişmiş ekonomilerin az gelişmiş ekonomilere yaptıkları tümüyle ya da kısmen karşılıksız olan hibe ve yardımlardır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Amerika Birleşik Devleti tarafından Avrupa'nın tekrar kalkınmasını sağlamak amacıyla Avrupa ülkelerine döviz, tarım ürünleri fazlası ve askeri malzeme şeklinde dış yardım yapılmıştır (Kutlu, 2009, s.87).

Hibe ve yardımların karşılıksız olması, gelişmekte olan ülkeler için tasarruf ve döviz açığının kapatılması bakımından önem taşımaktadır. Ancak bu yardımlarla ülkeler arasındaki gelişmişlik farkı azalmamaktadır. Gelişmekte olan ülkelere yapılan yardımların yatırımlara yönlendirmesi ve yerinde kullanılması halinde bu yardımların ülke ekonomisine büyük yararları vardır. Söz konusu yardımların etkin kullanılmaması, israf edilmesi ve ithal tüketim malları alımında kullanılması durumunda ülkenin kalkınması olumsuz yönde etkilenecektir (Özsoy ve diğerleri, 2012, s.110).

2.3.2 Yatırım

Üretim araçları toplamını artırmaya yönelik harcamalar olan yatırımlar, ekonomiye yeni bir sermaye malı kazandırarak mevcut üretim kapasitesini artırmak şeklinde gerçekleşir. Alternatif yatırım olanakları ve alanları arasında hangisine ne kadar yatırım yapılacağı toplam talep açısından önemlidir (Yılmaz ve Tuncay, 2012, s. 353).

Yatırımla birlikte üretim kapasitesinde ortaya çıkan artış, büyüme ve istihdamı pozitif yönde etkiler. Yatırımlar sabit sermaye, konut ve stok yatırımları olmak üzere üç grupta incelenebilir. Fabrikalar, makineler ve üretim sürecinde kullanılan dayanıklı malları içeren yatırımlar sabit sermaye yatırımlarıdır. Konut yatırımları ise yeni konut inşaatı için yapılan harcamaların toplamıdır. Firmaların piyasaya sunmayarak şirket içinde tuttukları mamul, yarı mamul ve hammadde stoklarındaki değişimler ise stok yatırımları olarak adlandırılır. Yatırım kararlarını belirleyen çeşitli faktörlerden biri faiz oranıdır. Faiz oranı, yatırımları finanse edebilmek için gerekli olan borçlanmanın maliyetidir (Yılmaz ve Tuncay, 2012, s.350). Yatırım mallarına olan talep yatırım harcamalarının maliyetini yani fiziki sermayenin fırsat maliyetini oluşturan reel faiz oranının bir fonksiyonudur. Bu fonksiyona göre reel faiz oranı yükseldikçe yatırıma olan talep azalacaktır (Wachtel, 1997, s. 42).

3. TÜRKİYE EKONOMİSİNDE ÜÇÜZ AÇIKLARIN GELİŞİMİ

3.1 Üçüz Açıklar Hipotezi

Bir ülkede makroekonomik dengenin sağlanmasında güçlü bir role sahip olan temel belirleyici faktörler cari açıklar, bütçe açıkları ve tasarruf-yatırım dengesizliği olarak da ifade edilen tasarruf açıklarıdır. Bu değişkenlerde meydana gelen herhangi bir artış ya da azalış tüm iktisadi dengeleri değiştirmekte ve ekonominin stabil yapısı üzerinde önemli etkiler yaratmaktadır (Yüce, Akıncı ve Yılmaz, 2013, s. 195). İktisat literatüründe, bütçe açığı ile cari işlemler açığı arasındaki ilişki, ikiz açıklar hipotezi olarak bilinmektedir. İkiz açıklar hipotezi, 1980’li yılların başlarında ABD’de eş zamanlı olarak ortaya çıkan bütçe açıkları ile cari açıklar sonrasında önem kazanmıştır (Kılavuz ve Dumrul, 2012, s.239). İkiz açıklar hipotezine göre, özel kesim tasarruf-yatırım dengesi belli bir zaman diliminde sabit kabul edildiğinden, bütçe açığı ve buna bağlı olarak ortaya çıkan cari açığın temel nedeni kamu kesimi tasarruf açığından kaynaklanmaktadır. Buna göre, bir ekonomide yatırımlar tasarruflarla karşılanamıyor ve vergi geliri de kamu harcamalarının altında kalarak bütçe açığı oluşuyorsa, cari işlemler açığı oluşacaktır (Akıncı ve Yılmaz, 1997, s.5).

Bütçe ve dış ticaret değişkenleri arasındaki etkileşimin yönünün bilinmesi ve etkileşimin içinde rolü olan diğer makroekonomik değişkenlerin tespiti, ikiz açığın giderilmesi için uygulanacak politikalar açısından kritik bir önem taşımaktadır (Uğur ve Karatay, 2009, s. 103). Söz konusu iki açığın giderilmesi için para ve maliye politikalarının ayrı ayrı uygulanması yeterli olmayacağından bu iki politikanın kombinasyonu ile genel bir politika ortaya çıkmalıdır. Çünkü her iki açığı etkileyen ve bu açıkları birbirleriyle ilişkilendiren enflasyon, işsizlik, borçlanma ve döviz kurlarının yüksekliği gibi makroekonomik sorunların çözülmesi, ekonomi politikalarının optimal kullanılması ile mümkün olmakta ve açıklarda düşüş sağlanabilmektedir (Klein, 2006, s. 675).

Bütçe açıkları ile cari açıklar arasında bir ilişkinin varlığını gösteren ikiz açıkların ortaya çıkışını tasarruf açıklarına bağlayan üçüz açıklar hipotezi, bahsi geçen açıkların birbirleriyle ilişkili olduğunu ve bu üç açıktan herhangi birinde

görülen değişikliğin diğerlerini de etkileyeceğini savunmaktadır (McTeer, 2008, s. 1)

Gelişmekte olan ülkelerde hızlı bir kalkınma gerçekleştirilebilmek için milli gelirin önemli bir payının yatırımlara ayrılması gerekmektedir. Kalkınma için gerekli olan yatırımların kaynağı olan tasarruflar ise ülkenin ekonomik kalkınmasında önemli bir iç darboğaz oluşturmaktadır. Milli gelirin yetersiz olması sonucu tasarruf oranının düşük olduğu bu ülkelerde yatırımlar artırılamamakta, ekonomik verimlilik geri kalmakta ve dolayısıyla düşük milli gelir düzeyi devam etmektedir. Düşük olan gelir seviyesinde tasarruf eğiliminin belirlediği yurtiçi tasarruflar, kalkınma hızının gerçekleşmesi için yeterli düzeyde yatırımları tam olarak finanse edememektedir. Böylece bütçe açığı sorunu ile karşılaşmaktadır. Ekonomik kalkınma sürecinde bir diğer sorun ise dış ticaret açığıdır. Döviz, hızlı kalkınma için gerekli olan ithalatı finanse ettiği için, ülkenin kalkınmasında önemli bir dış darboğaz oluşturmaktadır. Ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilmesi, başlangıçta büyük ölçüde sermaye malı ithalatını gerektirmektedir. Ancak döviz gelirlerinin büyük bir bölümünün birkaç temel ihraç ürününden sağlanması, bu gelirlerin hedeflenen kalkınma oranının gerektirdiği düzeyin çok altında kalmasına ve böylece ekonomide cari açık sorununun ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Zengin, 2000, s. 38). Bu bağlamda, bütçe açıklarının yanı sıra, cari açıkların da sürdürülebilir olması için toplam tasarrufların artırılmasına büyük bir gereksinim duyulmaktadır. Aksi takdirde, tasarruf açığı ile işlemeye başlayacak olan mekanizma, bütçe açığı ve cari açık problemleriyle son bulmuş olacaktır (Akıncı ve Yılmaz, 2013, s.4).

Tasarruf açığı, bütçe açığı ve cari işlemler açığı arasındaki ilişkinin teorik temeli, milli gelir dengesi ile elde edilebilir. Açık ekonomilerde milli gelir dengesi toplam talebin (toplam harcama) toplama üretime (toplam gelire) eşitlendiği düzeyde sağlanmaktadır. Buna göre milli gelir dengesi aşağıdaki gibi ifade edilmektedir.

$$Y = C + I + G + (X - M) \quad (1)$$

Y: Milli Gelir

C: Tüketim harcamaları

I: Yatırım

G: Kamu harcamaları

X: Mal ve hizmet ihracatı

M: Mal ve hizmet ithalatı

S: Tasarruflar

T: Vergiler

Cari işlemler dengesi (CA), mal ve hizmet ihracatı ile ithalatı arasındaki farka eşit olduğundan ;

$$CA = X - M \quad (2)$$

Buna göre net ihracat net ithalatı aşarsa cari işlemler fazlası, ithalat ihracatı aşarsa cari işlemler açığı söz konusu olmaktadır. Cari işlemler dengesini (2) numaralı eşitlikteki tanımlamadan farklı olarak aşağıdaki şekilde de ifade edebiliriz:

$$Y - (C + I + G) = CA \quad (3)$$

(3) numaralı eşitliğe göre milli gelir (Y) ve yurtiçinde yapılan harcamalar (C + I + G) arasındaki fark cari işlemler dengesini (CA) göstermektedir. Bu denkleme göre, ülke harcamalarının üretimi aşması durumunda oluşan cari açık ancak yurtdışından karşılanabilmektedir. Ters durumda, yurtiçi harcamalar milli gelirden az ise cari fazla oluşmakta ve ülke yurtdışına borç verebilmektedir (Krugman, Obstfeld ve Melitz, 2012, s. 301).

Üçüz açıklar hipotezinin açıklanabilmesi için (3) numaralı eşitliğe tasarrufların da dahil edilmesi gerekecektir. Kapalı ekonomilerde yatırımlar tasarruflara eşit olduğundan milli gelir denklemi aşağıdaki şekilde de yazılabilir:

$$I = Y - C - G = S \quad (4)$$

Ancak bu durum dışa açık ekonomilerde değişmektedir. Dışa açık ekonomilerde ulusal tasarruf (S), milli gelirin özel ve kamu kesimi tarafından tüketilmeyen kısmına eşittir. Buna göre ulusal tasarruflar (S), aşağıdaki şekilde yazılabilir (Dücan, 2008, s.61):

$$S = Y - C - G + X - M \quad (5)$$

4 numaralı eşitlikte (Y - C - G) ifadesi yatırımlara eşit olduğu için tasarruflar, yatırımlar ile cari işlemler açığı toplamına eşit olmaktadır.

$$S = I + X - M \quad (6)$$

Buraya kadar yapılan analizlerde ulusal tasarruflar için herhangi bir ayrıma gidilmedi. Ancak tasarruflar, özel kesim ve kamu kesiminin yaptığı tasarrufların toplamından oluşmaktadır.

$$S = S(p) + S(g) \quad (7)$$

Kamu kesimi tasarrufları, $(S(g))$, kamu kesimince toplanan vergiler (T) ile kamu kesiminin yapmış olduğu harcamalar arasındaki farka eşitken; özel kesim tasarrufları $(S(p))$ ise işletmeler ve bireylerden oluşan özel kesimin, elde ettikleri vergi sonrası gelirden tüketim harcamalarının çıkarılması sonrasında kalan kısma eşittir. Her iki ifade sırasıyla aşağıdaki gibi gösterilebilir (Dücan, 2008, s.62):

$$S(g) = T - G \quad (8)$$

$$S(p) = Y - T - C \quad (9)$$

O halde

$$S = S(g) + S(p) = I + X - M \quad (10)$$

$$S(p) = I + (X - M) - (T - G) \quad (11)$$

Elde edilen 11 numaralı eşitlik yardımıyla bütçe açığı, cari işlemler açığı ve özel kesim tasarruf açığı arasındaki ilişkiyi belirlemek mümkündür:

$$(X - M) = (T - G) + (S(p) - I) \quad (12)$$

Yani,

Cari İşlemler Dengesi = Bütçe Dengesi + Özel Kesim Tasarruf Yatırım Dengesi

12 numaralı eşitlik, cari işlemler dengesinin kamu kesimi gelir ve gider dengesi ile özel kesimin tasarruf yatırım dengesinin toplamına eşit olduğunu göstermektedir. Eşitliğin sağ tarafındaki iki dengenin toplamı, bir ülkenin iç ekonomik dengesini, sol tarafı ise dış ekonomik dengesini oluşturmaktadır. Buna göre bir ülkenin iç ekonomik dengesi ile dış ekonomik dengesi birbirine eşittir ve iç ekonomik denge ne kadar açık veriyorsa dış ekonomik denge de o kadar açık veriyor demektir. Bir başka ifade ile iç ekonomik denge açığı dış ekonomik denge açığı yoluyla finanse edilmektedir. İç ekonomik dengeyi oluşturan dengelerden özel kesim tasarruf yatırım dengesi ya da kamu kesimi gelir gider dengesi tek başına açık veriyor ve buna dış ekonomik denge yani cari denge açık vererek eşlik ediyorsa ikiz açık söz konusudur (Eğilmez M. , 2006). Yurtiçi yatırımlara kıyasla yetersiz kalan

yurtiçi tasarruflar sonucunda oluşacak olan tasarruf açığının, ikiz açıklar problemini genişletmesiyle üçüz açıklar ortaya çıkmaktadır (Szakolczai, 2006, s. 41). Bir başka ifadeyle, iç ekonomik dengelerin açık verdiği ölçüde cari dengenin açık vermesi sonucunda üçüz açıklar ortaya çıkmaktadır.

3.2 1980 Yılından Günümüze Türkiye Ekonomisi'ndeki Önemli

Gelişmeler

1980 yılı, gerek Türkiye gerekse dünya açısından önemli yapısal dönüşümlerin ve ekonomik gelişmelerin yaşandığı bir dönemin başlangıcı olmuştur. Küreselleşmenin ivme kazandığı bir dünyada, ekonomik ve mali olaylar büyük ya da küçük çapta tüm ülkeleri etkilemektedir. Devlet anlayışında ortaya çıkan gelişme ve değişimler, diğer ülkeleri olduğu gibi ülkemizi de kısa sürede etkisi altına almaktadır (Ağcakaya, 2003, s. 216).

Türkiye ekonomisi, 1970'li yılların ortalarından sonra yaşanan dış ödeme zorlukları ve yüksek oranlı fiyat artışları sonucunda ekonomik bir bunalıma sürüklenmiştir. Ekonomik bunalımın ve alınan önlemlerin yetersiz kalması sonucunda 24 Ocak 1980 kararları alınmıştır (Yentürk ve Kepenek, 2001, s. 193).

1980 yılı, 24 Ocak kararları nedeniyle Türkiye ekonomisi için oldukça önemli bir dönüm noktasıdır. Bu tarihte birlikte Türkiye, ekonomik sorunların fiyat mekanizması yoluyla çözüleceği kararını alarak serbest piyasa ekonomisine geçmeye başlamıştır. Bunun yanı sıra, 1980 yılı, küresel ekonomilerle bütünleşmenin de ilk basamağı olması açısından da önem taşımaktadır (Gök, 2006, s. 55).

24 Ocak 1980 kararlarının amacı, enflasyonu kontrol altına almak, yabancı finansman açığını kapatmak ve dışa dönük ve piyasa odaklı bir ekonomik sisteme ulaşmaktır. Bu kararlar doğrultusunda ihracata dayalı büyümenin teşvik edilmesi amacıyla Türkiye'nin ihracatta rekabet gücünü artırabilmek için ihracat sübvansiyonları sağlanarak Türk Lirası'nın reel olarak değer yitirmesine izin verilmiştir (TCMB, 2002, s.5).

24 Ocak 1980 kararlarında alınan tedbirlerden başlıcaları, vergi gelirlerinin artırılması, kamu kesimi harcamalarının azaltılması ve böylece bütçe açıklarının sürdürülebilir seviyelere çekilmesidir. Bu amaç doğrultusunda yeni vergiler

getirilmiş, varolan vergiler de artırılmıştır. Ancak 1980’li yıllardaki bütçe politikası ile tüm harcamaları azaltan tedbirlerin getirilmesi ve pek çoğunun da uygulanmasına rağmen kamu harcamaları sürekli artarak büyümüştür (Ağcakaya, 2003, s.216-217).

Türkiye ekonomisi, 24 Ocak Kararlarıyla her ne kadar yapısal bir değişim sürecine girmiş olsa da bir süre sonra ekonomik istikrar için yeterli başarıyı sağlayamadığı görülmüştür. Ekonominin dışa açılması ve serbestleşmenin gerçekleşmesi sonucunda beklenen faydalar 1980’li yılların ikinci yarısından itibaren sürekli artan bütçe açıklarının gölgesinde kalmıştır. Genişletici mali politikaların uygulanması sonucunda artan bütçe açıklarının finansmanı için 1985 yılında devlet iç borçlanma senetleri çıkartılmış, bu durum ise faizleri yükseltmiştir (Güraslan, 2005, s. 34).

Tüm bu olumsuz koşullar sonucunda 1988 yılında yeni bir krize girilmiştir. Devamlı artan bütçe açıklarının iç borçlanma ile karşılanması faizleri yükseltmiş ve döviz rezervlerini düşürmüştür. Bu gelişmeler sonucunda 4 Şubat 1988’de hükümet, ekonominin genişlemesi ile birlikte döviz kurundaki ve enflasyondaki yükselişleri durdurmak amacıyla 4 Şubat 1988 Kararları olarak bilinen bazı kararlar almıştır. Bu kararlarla birlikte dövize karşı aşırı talep şeklinde kendini gösteren dengesizlik giderilmiştir (Yüce, Akıncı ve Yılmaz, 2013, s.186).

1989 sonrası dönemde finansal serbestleşme sürecine giren Türkiye’de uluslararası sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesine yönelik düzenlemeler yapılmıştır. Alınan kararlar ile hem uluslararası finansal sermaye hareketlerinin serbest kalmasına hem de yurtiçinde yerleşik kurum ve kişiler arasındaki iktisadi işlemlerin yabancı paralar cinsinden yapılabilmesine olanak tanınmıştır (Yentürk ve Kepenek, 2001, s. 211). Sermaye hareketlerinin serbest bırakılması ile kamu açıkları finansmanında kısa vadeli sermayenin kullanılmaya başlanması, Türk parasının aşırı değerlenmesine yol açmıştır. Böylece, düşük değerli Türk Lirası ve düşük ücret politikasının sağladığı rekabet avantajı ile ihracata dayalı büyüme sona ermiştir. 1990 yılı sonunda alınan daraltıcı önlemler, kredi faizlerinin yükselmesi, ücret artışları gibi maliyet artırıcı unsurlar ekonomideki gerileme üzerinde hızlandırıcı bir rol oynamıştır (Yıldırım ve Yıldırım, 2001, s. 13-14).

1990’lı yıllar, bir önceki on yıllık dönem içinde hayata geçirilen ekonomik kararların gelişme gösterdiği bir dönem olmasına rağmen, bu dönemde kamu

kurumlarındaki açıklar nedeniyle kamu maliyesinde çeşitli bunalımlar yaşanmıştır. Açıkların büyümesi, kamu borçlanma ihtiyacını ve böylece para ve sermaye piyasaları üzerindeki finansal baskıyı artırmıştır. Finansal baskının artması nedeniyle yurtiçi tasarrufların büyük bir kısmı kamu açıklarını finanse etmek için kullanılmıştır. Büyüyen bütçe açıklarını finanse etmek amacıyla yüksek reel faizle borçlanılması ise iç borç yükünü artırmıştır. Dışsal etken olarak da Türkiye ekonomisi, Körfez Savaşı'ndan (Şubat 1990) olumsuz etkilenmiştir. Bütün bu gelişmelere bağlı olarak ekonomik aktivitelerin daha hassas ve kırılgan bir yapıya bürünmesi ile iç borçlanma krizi şeklinde açığa çıkan 1994 Krizi başlamıştır (Gaytancıoğlu, 2010, s. 142-143).

1994 yılının başında, Cumhuriyet tarihinin en büyük cari açığı ve kamu açığının görülmesi sonucunda hükümet, 5 Nisan 1994'te dengeleri yeniden kurmak amacıyla yeni kararlılık önlemleri paketini açıklamıştır. Dış ticaret politikasının döviz gelirlerini artırıcı olması hedeflenerek yeni düzenlemeler yapılmıştır. Bankalardaki tasarruf mevduatının tamamı güvence altına alınarak bankalarda mevduat tutma özendirilmiştir. 5 Nisan kararları sonrası döviz kurlarındaki yükselme ihracatı artırarak cari denge fazla vermiştir. Bankaların mevduat faizlerini yükseltmesi, yatırımlar üzerinde olumsuz etki oluşturmasına rağmen tasarruf artırıcı sonuçlar doğurmuştur (Fırat, 2009, s. 505).

5 Nisan Kararları ile ülkede bozulan makroekonomik istikrar sağlanmaya çalışılırken 1997 ve 1998 yıllarındaki Güneydoğu Asya ve Rusya krizleri, Türkiye'nin de içinde bulunduğu yükselen piyasa ekonomilerini etkilemiştir. Bu krizlerin etkisiyle 1998 yılının ikinci yarısından itibaren ülkeden sermaye çıkışları hızlanmış ve dış borçlanma maliyetinin artması nedeniyle iç borçlanma yoluna gidilmiştir. Bu duruma 1999 yılında Brezilya'da başlayan kriz ve 17 Ağustos depreminin de eklenmesiyle birlikte hem iç borçlanmada reel faizler artmış hem de borçların GSYİH içindeki oranı yükselmiştir. Bu olumsuz şartlar sonucunda 1999 Aralık ayında Uluslararası Para Fonu (IMF) ile stand-by anlaşması yapılması zorunlu hale gelmiştir. Bu programla birlikte yüksek döviz girişlerine bağlı olarak faiz oranları hızla düşmüştür. Faiz oranlarındaki düşüşün yatırımları artıracığı beklentisine rağmen bireylerin tasarruf eğilimi azalmış ve tüketim talebi aşırı şekilde artmıştır. Artan bu tüketim talebi sonucunda ithalatın yükselmesiyle dış ticaret

açıkları büyümüş ve aynı zamanda enflasyon yükselmiştir (Yüce ve diğerleri, 2013, s.187-188).

1999 yılı programı ile enflasyonun tek haneli rakamlara gerilemesi, reel faiz oranlarının azalması ve böylece istikrarlı bir makroekonomik ortam oluşturulması hedeflenmiştir. Programın hayata geçirilmesiyle döviz kurundaki belirsizlik azalmış, risk primindeki düşüşe paralel olarak faiz oranlarında ani bir düşüş yaşanmıştır. Böylece enflasyonla mücadelede önemli bir aşama kaydedilerek faiz giderlerinin azalması ve dolayısıyla bütçenin rahatlaması sağlanmıştır. Enflasyonun hedeflenenin üzerinde kalması Türk Lirası'nın reel olarak değer kazanmasına neden olmuştur. Bu reel değerlenme, yurtiçi talepteki artış, uluslararası petrol fiyatlarındaki yükselme ve avronun değer kaybı ile birleşince cari işlemler açığı, hedeflenen düzeyin üzerinde gerçekleşmiştir (TCMB, 2002, s.50-51).

2000 yılının ortalarına gelindiğinde bankacılık sistemi dış borçlanmayı sürdürmeye devam etmiştir. Bu durum, dış borç verenlerin tedirgin olmalarına ve yabancı yatırımcıların Türkiye'deki portföylerini azaltmaya başlamalarına neden olmuştur. Böylece Türkiye 2000 Kasım ayında dövize yönelen yoğun spekülasyon saldırısını çok yüksek faiz, önemli döviz rezervi kaybı ve ek IMF kredisi ile engelleyebilmiştir (Yüce ve diğerleri, 2013, s.188).

Alınan önlemler sonucunda Kasım 2000 krizinin etkileri bir süre geciktirilmesine rağmen faiz oranları kriz öncesi seviyesine düşürülemedi ve krizden sonra iç piyasa toparlanamamıştır. Kasım krizinden üç ay sonra 19 Şubat 2001 tarihinde Başbakan ile Cumhurbaşkanı arasındaki bir tartışma sonucunda bu defa döviz krizi başlamıştır. Kasım krizinde yabancılarla sınırlı kalan dövize aşırı talep, Şubat krizinde yerlileri ve daha çok bankaları kapsamıştır. Bu durum sonucunda dalgalı kur politikasına geçilmiştir (Uygur, 2001, s. 23).

Şubat 2001 krizinin ardından bankacılık sisteminin kurtarılması için yapılan düzenlemeler sonucunda devletin mali yükümlülükleri çok yükselmiştir. Mayıs 2001'de açıklanan "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı" ile kriz denetim altına alınmaya çalışılmıştır (Celasun, 2002, s. 16-17).

Türkiye ekonomisi, 2001 krizinin ardından yükselen bir konjunktüre girmiş ve 2002 yılından itibaren uyguladığı sıkı para ve maliye politikaları ile yeniden istikrar ortamını yakalamayı başarmıştır (Yılmaz ve Karataş, 2009, s. 71).

2007 yılında ABD’de konut piyasasındaki çöküntü ile başlayan ve bütün dünyaya yayılan küresel ekonomik kriz, 2008 yılından itibaren Türkiye ekonomisinde de etkili olmuş, reel ekonomiyi ve finansal sektörü derinden etkilemiş, sonuç olarak söz konusu dönemde tüm ekonomik göstergeler olumsuz etkilenmiştir (Yılmaz ve Kurt, 2012, s. 304).

Türkiye ekonomisi, 2009 yılının ikinci çeyreğinden itibaren toparlanma sürecine girerek en hızlı büyüyen ülkeler arasında dördüncü olmuştur. Türkiye ekonomisini dünyada ve bölgesinde öne çıkaran bu güçlü büyüme başarısında, özel sektör yatırımları ve tüketim harcamalarının etkisi büyüktür (Maliye Bakanlığı, 2010, s.4-5).

2012 yılında ekonomide yeniden dengelenme politikası ile birlikte beklentilerin altında büyüyen Türkiye ekonomisinde, 2013 yılında zayıf küresel talebe bağlı olarak dış talebin büyümeye katkısının giderek azalmasına rağmen iç talebin katkısı artmaya başlamıştır. 2013 yılında makro göstergelerdeki olumlu gelişmeler sonucunda kamu borç yükü azalarak borçlanmanın reel maliyeti düşük seviyelerde gerçekleşmiştir (Maliye Bakanlığı, 2013, s.1-4).

3.3 1980 Sonrası Bütçe Dengesindeki Gelişmeler

Türkiye ekonomisinde 1980-2013 dönemi için üçüz açıklar öğeleri analiz edilirken, bu dönemde gerçekleşen iki önemli ekonomik kriz olan 1994 ve 2001 krizleri temel alınarak 3 alt dönemde incelenmiştir. Ancak bütçe açıkları, 2006 yılında konsolide bütçeden merkezi yönetim bütçesine geçilmesinden dolayı, 4 alt bölümde incelenmiştir.

3.3.1 1980 – 1993 Arası Dönem

Türkiye ekonomisi nde bütçe açıkları, özellikle 1980 yılından sonra ciddi bir sorun oluşturmaya başlamıştır. Tablo 1, konsolide bütçe gelir ve harcamalarının GSYİH’ye oranını göstermektedir. Buna göre, 1980 yılında harcamaların GSYİH içindeki payı %15.3 iken, 1985 yılında bu oran %11.3’e gerilemiştir. Konsolide bütçe gelirlerinin GSYİH içindeki payında ise 1980-1985 yılları arasında ciddi bir düşüş görülmektedir.

Şekil 1, 1980 – 1993 yılları arasında konsolide bütçe dengesinin GSYİH'ye oranını göstermektedir. Bu dönemi incelediğimizde, 1980 yılında %2,3 düzeyinde olan bütçe açığının GSYİH'ye oranı, 1985 yılında %1.7'ye düşmüştür.

1985 yılında uygulanmaya başlanan Katma Değer Vergisi ile birlikte kamu gelirlerinde görülen artış, kamu harcamalarındaki artışın gerisinde kalmıştır. Bunun yanı sıra 1985 yılında kamu açıklarının Merkez Bankası kaynakları ile kapatılması yerine ihaleli bono ve tahvil satış sistemine geçilmiştir. 1986 yılından sonra iç borçlanma ile bütçe açıklarının kapatılması sonucunda iç borçlar bu tarihten itibaren hızla artmıştır (Kökçü, 2011, s.66).

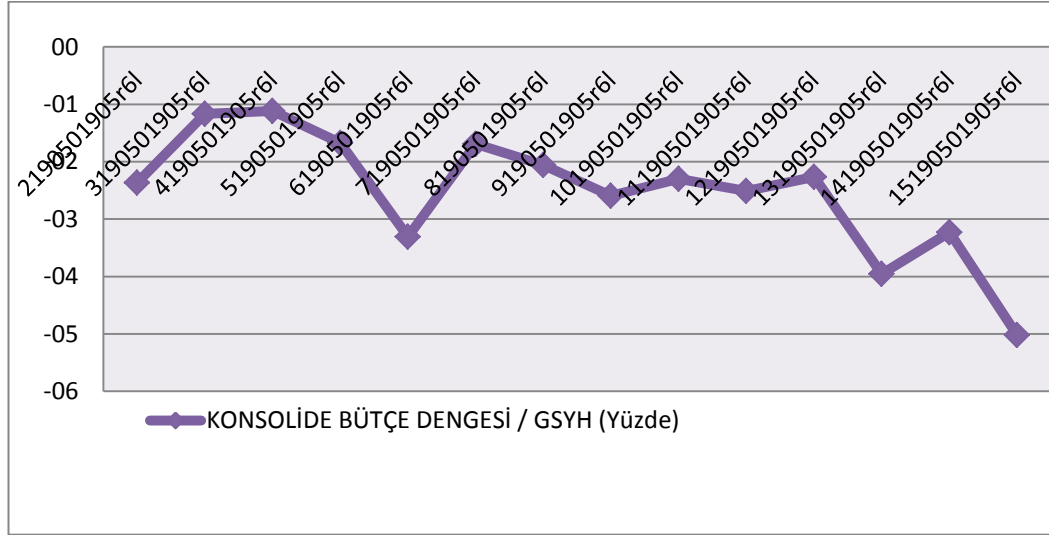
**Tablo 1. Konsolide Bütçe Gelir ve Harcamalarının GSYİH'ye oranı
(1980–1993)**

YILLAR	Konsolide Bütçe Gelirleri/GSYİH	Konsolide Bütçe Harcamaları/GSYİH
1980	13.0	15.3
1981	13.1	14.3
1982	10.2	11.4
1983	12.3	14.0
1984	9.5	12.8
1985	9.6	11.3
1986	9.8	11.9
1987	10.0	12.6
1988	9.8	12.1
1989	9.9	12.5
1990	10.5	12.7
1991	11.4	15.4
1992	11.9	15.1
1993	13.2	18.2

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı ve Maliye Bakanlığı Verileri

24 Ocak Kararları ile kamu harcamalarını azaltmak için alınan önlemler içinde yer alan kamu personelinin maaş ve ücretlerinde esnek ücret politikası uygulaması, personel giderlerinin artmasına ve dolayısıyla da 1986 yılından itibaren bütçe harcamalarının yükselmesine sebep olmuştur. Ayrıca IMF ile yapılan stand-by

anlaşmasının 1986 yılında sona ermesi ve 1987 yılında erken seçim kararının alınması sonucunda genişletici maliye politikasına gidilmiştir. Bu gelişmelerle birlikte kamu harcamalarının yükselmesi ve vergi gelirlerinin bu yükselişin altında kalması bütçe açıklarını artırmıştır (Kökçü, 2011, s.67).

Şekil 2. Konsolide Bütçe Dengesinin GSYİH'ye oranı 1980-1993

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı

1989 yılı sonrasında serbestleşme sürecine girilmesiyle ulusal ekonomiye yönelik spekülasyon amaçlı sermaye girişi artmıştır. Finansal serbestliğin bir sonucu olan faiz artışlarıyla beraber Tablo 1'de de görüldüğü gibi 1989 yılından itibaren bütçe harcamaları da artmıştır (Yentürk ve Kepenek, 2001, s.219).

Türkiye'de 1990 yılından itibaren konsolide bütçe açığı Şekil 2'den de görülebileceği üzere sürekli artmaktadır. Ağustos 1990'da başlayan Körfez Krizi kamu harcamalarının artmasına neden olmuştur. Buna rağmen bu yılda konsolide bütçe açığının büyümemesi, toplanan vergiler dolayısıyla artan gelirlere bağlanabilir.

3.3.2 1994 – 2001 Arası Dönem

1993 yılında konsolide bütçe açığı 1980 yılından itibaren gelebileceği en yüksek seviyeye gelmiştir. 5 Nisan İstikrar Programı çerçevesinde alınan önlemler sonucunda, 1993 yılında % 5 olan konsolide bütçe açığının GSYİH içindeki payı 1994 yılında 2 puan düşerek %3'e gerilemiştir.

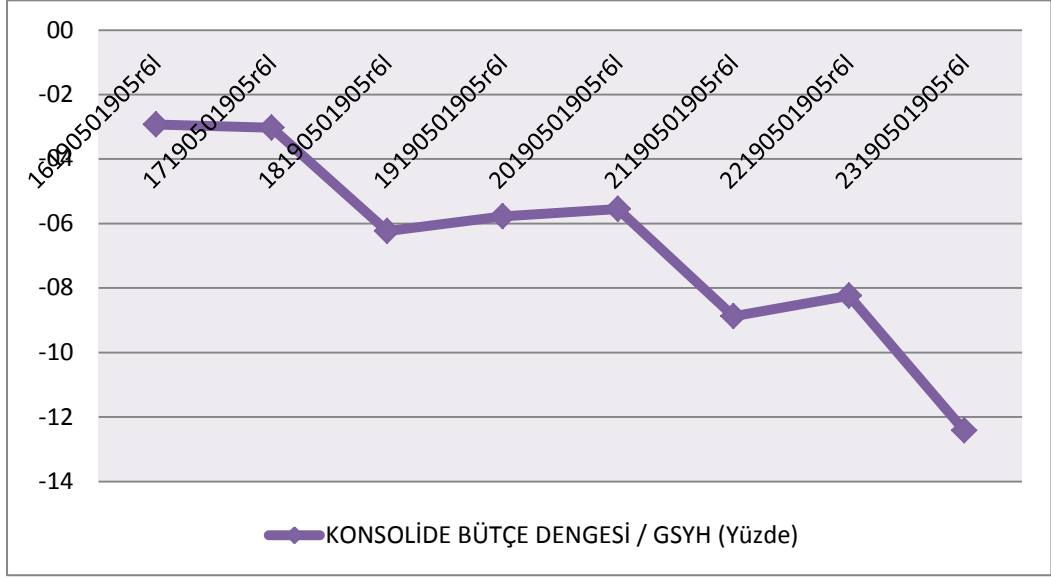
1994 yılında konsolide bütçe açığını azaltmak için harcamalarda önemli kısıtlamalara gidilmiş, harcamaların GSYİH içindeki payı bir önceki yıla göre 0,9 puan düşürülerek % 17,3 seviyesine gelmiştir. Konsolide bütçe gelirlerinin GSYİH içindeki payı ise 1994 yılında 1,1 puan artarak yüzde 14,3'e yükselmiştir. Gelirlerdeki bu gelişme, bir defaya mahsus olmak üzere alınan vergilerin etkisiyle vergi gelirlerindeki ve vergi dışı normal gelirlerdeki artışlardan kaynaklanmıştır. Daraltıcı politikalar 1995 yılında da sürdürülerek bütçe harcamalarının GSYİH'ye oranı %16,4'e gerilemiştir. Buna karşılık, 1994 yılında bir defalık uygulanan vergilerin telafi edilemeyişinin de etkisiyle bu oran 0,9 puan gerileyerek % 13,4 seviyesinde kalmıştır (DPT, 1996 Yılı Programı, s. 153–154).

Tablo 2. Konsolide Bütçe Gelir ve Harcamalarının GSYİH'ye oranı (1993-2001)

YILLAR	Konsolide Bütçe Gelirleri/GSYİH	Konsolide Bütçe Harcamaları/GSYİH
1993	13.2	18.2
1994	14.3	17.3
1995	13.4	16.4
1996	13.6	19.8
1997	14.8	20.6
1998	16.7	22.2
1999	18.0	26.9
2000	19.9	28.2
2001	21.4	33.8

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı ve Maliye Bakanlığı Verileri

Türkiye, 1996 yılına 1995 yılında gerçekleşen erken seçimin yarattığı siyasi belirsizlik ortamı içinde girmiştir. IMF ile yapılan Stand-by anlaşmasının 1996 yılında sona ermesi ve Gümrük Birliği'ne girilmesi mali piyasalar üzerindeki belirsizliği artırmıştır. 5 Nisan Kararları, bütçe açığının 1994 ve 1995 yıllarında düşük seviyede kalmasında etkili olmasına rağmen, 1996 yılında bütçe açığı hızla artarak GSYİH içindeki payı %6,2 olmuştur. Bu durum Şekil 3'te görülmektedir. Özellikle iç borç faiz ödemeleri ve yılın ikinci yarısında uygulanan memur zamları ile artış gösteren personel harcamaları, konsolide bütçe açığının artmasına neden olmuştur (T.C. Merkez Bankası Yıllık Rapor, 1996).

Şekil 3. Konsolide Bütçe Dengesinin GSYİH'ye oranı 1993-2001

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı ve Maliye Bakanlığı Verileri

1997 yılı hükümet değişikliğinin ekonomi politikalarında yarattığı farklılık özellikle maliye politikalarını etkilemiştir. Bütçe açığının finansmanı amacıyla ilk kez TÜFE'ye endeksli tahviller kullanılmıştır. Yılın son aylarında Güney Doğu Asya ülkelerinde başlayan ve etkileri giderek yayılan finansal kriz ile diğer tüm gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi Türkiye'den de sermaye çıkışı olmuştur (T.C. Merkez Bankası Yıllık Rapor, 1997).

Türkiye ekonomisi, iç ve dış talepteki canlanmaya bağlı olarak 1995-1998 yılları arasında hızlı bir büyüme süreci yakalamıştır. Ancak 1998 yılının başında uygulanmaya başlanan sıkı maliye politikası ve Rusya krizinin etkisi ile ekonomi yavaşlama sürecine girmiştir. Ekonominin içine girdiği daralma süreci 1999 yılı depreminin de etkisiyle derinleşmiştir. İlk zamanlarda ekonomide meydana gelen daralma ve deprem bölgelerindeki vergi ertelemeleri sonucunda vergi gelirlerinin azalmasına rağmen, deprem vergisi adı altında konulan ek vergi ile bütçe gelirleri artmıştır. Ancak yaşanan deprem sonrasında yapılan erken seçim, kamu harcamalarında artışlara neden olmuştur. (T.C. Merkez Bankası Yıllık Rapor, 2000). Bu gelişmelerle birlikte 1998 yılında konsolide bütçe açığının GSYİH'ye oranı %5,5 iken 1999 yılında %8,9'a yükselmiştir.

Türkiye ekonomisi, 2000 yılında hızlı bir büyüme gerçekleştirmiştir. Ancak 2000 yılının Kasım ve 2001 yılının Şubat aylarında mali piyasalarda yaşanan krizler

neticesinde 2001 yılında yeniden daralma sürecine girmiştir. Krizin ardından ortaya çıkan hızlı sermaye çıkışları, başta döviz kuru olmak üzere ekonomide artan belirsizlikler ve ekonomik birimlerde meydana gelen güven kaybı, iç talebin ve dolayısıyla ekonominin daralmasına neden olmuştur (T.C. Merkez Bankası Yıllık Rapor, 2001, s. 1-17).

Konsolide bütçe açığının GSYİH'ye oranı 2000 yılındaki % 8,2'lik düzeyinden 2001 yılında % 12,4'e yükselmiştir (Şekil 3). 2001 yılında uygulanan daraltıcı maliye politikaları sonucu konsolide bütçe gelirlerinin GSYİH'ye oranı, 2000 yılındaki % 26,5'lik seviyesinden 2001 yılında yüzde 27,7'ye yükselmiştir. Buna rağmen, konsolide bütçe açıklarında yüksek oranda bir artışın gerçekleşmesi, 2001 krizi ile ekonomide belirsizliklerin artması sonucu faiz oranlarının yükselmesi ve borçlanma vadelerinin kısılması nedeniyle bütçe faiz ödemelerinin artmasından kaynaklanmaktadır (T.C. Merkez Bankası Yıllık Rapor, 2001, s.35).

3.3.3 2002 – 2005 Arası Dönem

2000 yılı Kasım ayında yaşanan krizin ardından artan faiz oranları ve belirsizlik ortamı iç talep ve üretimin düşmesine neden olmuş, 2001 yılı Şubat ayı sonunda yaşanan ikinci krizden sonra dalgalı kur rejimine geçilmesiyle birlikte bu düşüş devam etmiştir. 11 Eylül 2001 tarihinde ABD'ye yönelik terörist saldırının ardından iç ve dış mali piyasalarda gözlenen istikrarsızlık, bunun etkisiyle Hazine'nin ek dış finansman ihtiyacındaki artış ve enflasyonun beklentilerin üzerinde gerçekleşmesi nedeniyle 2002 yılında "Güçlü Ekonomiye Geçiş" programı 2002-2004 yıllarını kapsayacak şekilde revize edilmiştir. Bu program ile ekonominin şoklara karşı dayanıklılığının artırılması ve olası krizlere karşı kırılganlığının azaltılması temel ilkeler olarak benimsenmiştir (T.C. Merkez Bankası Yıllık Rapor, 2002, s. 14-18).

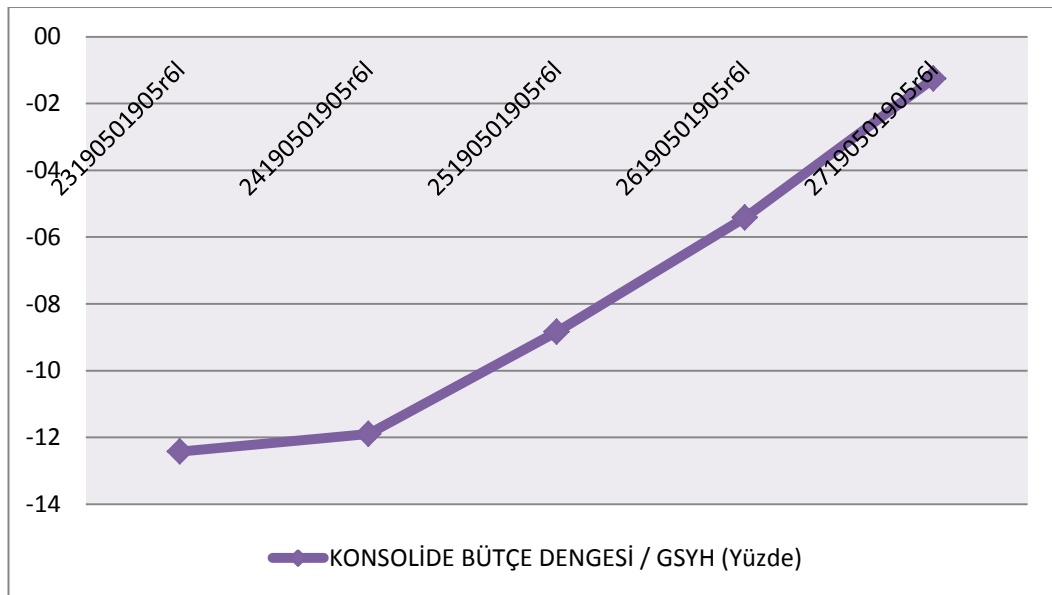
2002 yılında faiz oranlarının bir önceki yıla göre düşmesi ve buna bağlı olarak bütçedeki faiz yükünün azalması sonucunda, 2002 konsolide bütçe açığının GSYİH'ye oranı bir önceki yıla göre azalarak %11,9'a düşmüştür (Şekil 4). Konsolide bütçe harcamalarının GSYİH içindeki payı ise iç borç faiz ödemelerinde gerçekleşen düşüşten dolayı bir önceki yıla göre 0,4 puan azalarak yüzde 33,4 düzeyinde gerçekleşmiştir (T.C. Merkez Bankası Yıllık Rapor, 2002, s. 35-37).

Türkiye ekonomisinin 2002 ve 2003 yıllarında girdiği büyüme süreci, 2004 yılında hızlanarak sürmüştür. 2004 yılında faiz oranlarının bir önceki yıla göre düşük düzeylerde gerçekleşmesi ve bunun sonucu olarak da bütçedeki faiz yükünün azalması, konsolide bütçe açığının GSYİH'ye oranının %5,4 düzeyine düşmesinde etkili olmuştur (Şekil 4). 2004 yılı daraltıcı maliye politikaları kapsamında, özellikle faiz dışı transferler, yatırım ve diğer cari harcamalardaki azalma sonucunda konsolide bütçe gelirlerinin GSYİH'ye oranı düşerken iç borç faiz ödemelerindeki azalma sonucunda konsolide bütçe harcamalarının GSYİH'ye oranı da azalmıştır. (T.C. Merkez Bankası Yıllık Rapor, 2004, s.15-37)

Tablo 3. Konsolide Bütçe Gelir ve Harcamalarının GSYİH'ye oranı (2002-2005)

YILLAR	Konsolide Bütçe Gelirleri/GSYIH	Konsolide Bütçe Harcamaları/GSYIH
2002	21.6	33.4
2003	22.0	30.9
2004	21.5	26.9
2005	22.9	24.1
2006	22.5	23.2

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı ve Maliye Bakanlığı Verileri

Şekil 4. Konsolide Bütçe Dengesinin GSYİH'ye oranı 2001-2005

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı ve Maliye Bakanlığı Verileri

2005 yılında görülen ekonomideki canlanma sürecinin ardındaki temel nedenler ekonomik programın uygulanmasındaki kararlılık, mali disiplinden taviz verilmemesi, yapısal reformların sürmesi, Türk Lirası'nın bulunduğu güçlü seviye ve faizlerdeki düşüşün devam etmesidir. 2005 yılında faiz oranlarının geçen yıla göre daha düşük düzeyde gerçekleşmesi ve borçlanma vadesinin uzaması nedeniyle bütçedeki faiz yükünün azalması sonucunda konsolide bütçe açığı, bir önceki yıla göre 4,1 puan düşerek GSYİH içindeki payı %1,3'e gerilemiştir (T.C. Merkez Bankası Yıllık Rapor, 2005, s.13-31).

3.3.4 2006 – 2013 Arası Dönem

2005 yılı, uygulanan yapısal reformlar ve mali disiplinin bütçe sonuçları üzerindeki olumlu etkilerinin görülmeye başlandığı bir dönem iken, bütçe kapsamı genişletilerek konsolide bütçeden merkezi yönetim bütçesine geçilen 2006 yılında reformların etkileri açıkça görülmeye başlanmıştır. 2006 yılında merkezi yönetim bütçe dengesinin GSYİH içindeki payı %0,6 olarak gerçekleşmiştir (T.C. Merkez Bankası Yıllık Rapor, 2006, s. 29-33).

Tablo 4. Merkezi Yönetim Bütçe Gelir ve Harcamalarının GSYİH'ye oranı (2006-2013)

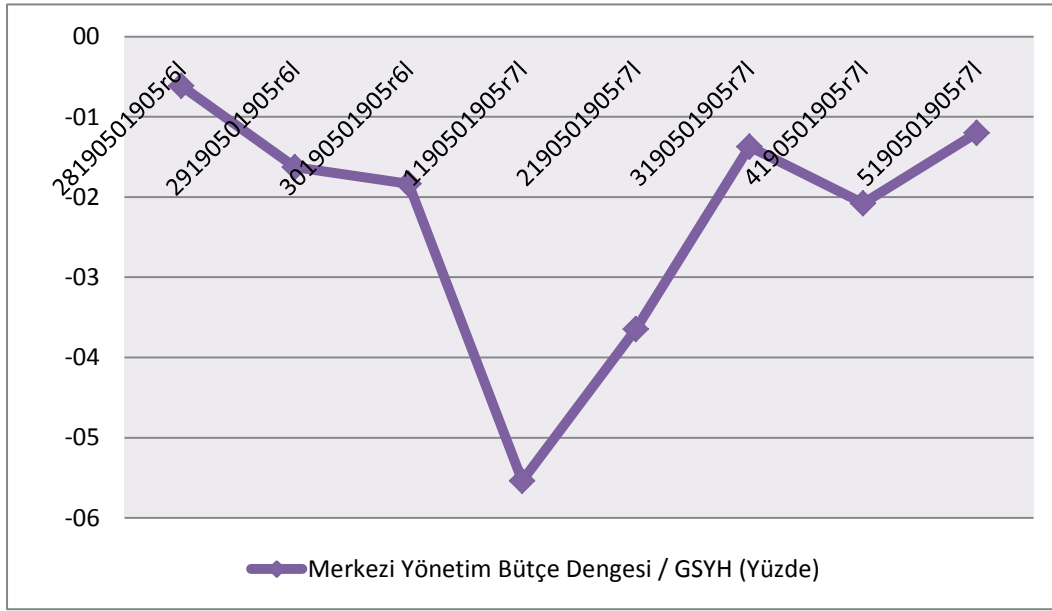
YILLAR	Merkezi Yönetim Bütçe Gelirleri/GSYİH	Merkezi Yönetim Bütçe Harcamaları/GSYİH
2006	22.5	23.2
2007	22.4	24.0
2008	21.7	23.6
2009	22.2	27.8
2010	23.1	26.8
2011	22.9	24.2
2012	23.5	25.6
2013	25.0	26.2

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı ve Maliye Bakanlığı Verileri

2007 yılına gelindiğinde küresel piyasalardaki dalgalanmalar, seçimlere ilişkin belirsizlikler, mevsim normalleri üzerinde seyreden hava sıcaklıklarına bağlı olarak yaşanan kuraklık, önceki yıllara oranla verimlilik artış hızındaki yavaşlamanın

rekabet gücü üzerinde oluşturduğu baskı sonucunda ekonomide kısmi olarak yavaşlama görülmüştür. (T.C. Maliye Bakanlığı Yıllık Ekonomik Rapor, 2008, s.7).

Küresel kriz, 2008 yılının son çeyreğinden itibaren Türkiye ekonomisini etkisi altına alarak özellikle dış ticaretteki daralma, finansman ve likidite koşullarındaki sıkılaşma ile beklentilerdeki kötüleşme olarak ekonomiyi etkilemiştir (T.C. Maliye Bakanlığı Yıllık Ekonomik Rapor, 2009, s. 7). 2007 ve 2008 yıllarında merkezi yönetim bütçe açığının GSYİH içindeki payı sırasıyla % 1,6 ve %1,8 olarak gerçekleşmiştir.

Şekil 5. Merkezi Yönetim Bütçe Dengesinin GSYİH'ye oranı (2006-2013)

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı ve Maliye Bakanlığı Verileri

2009 yılında, mali krizin reel sektör üzerindeki etkilerinin hafifletilmesi için vergi oranı indirimleri, destek-teşvik ve doğrudan harcama artışları gibi politika araçları kullanılarak yapılan müdahaleler, genel devlet gelirlerindeki azalmayla birlikte genel devlet borçlanmasının hızla artmasına neden olmuştur (T.C. Kalkınma Bakanlığı Kalkınma Planları, 2010, s.45).

Küresel ekonomik kriz nedeniyle kamu gelirlerinin önemli ölçüde azalması ve krizin etkilerini hafifletmek amacıyla uygulanan geniş kapsamlı mali teşvik paketleri, gelişmiş ülkelerde daha belirgin olmak üzere, küresel ölçekte kamu mali açığının ve borç stokunun artmasına yol açmıştır (T.C. Merkez Bankası Yıllık Rapor, 2010, s.40). 2009 yılında merkezi yönetim bütçe gelirleri ve harcamalarının

GSYİH'ye oranı sırasıyla %22,2 ve %27,8 olarak gerçekleşerek bütçe açığı bir önceki yıla göre yaklaşık üç katı artarak %5,5 seviyesine yükselmiştir (Tablo 4 ve Şekil 5).

Küresel ölçekte etkilerini gösteren krizin hafiflemesiyle birlikte 2010 yılından itibaren toparlanma eğilimi gösteren küresel ekonomi, bu eğilimini 2011 yılında yavaşlayarak da olsa devam ettirmiştir. Merkezi yönetim bütçe açıklarının GSYİH içindeki payları 2010 ve 2011 yıllarında sırasıyla %3,6 ve % 1,4 olarak gerçekleşmiştir (Tablo 4 ve Şekil 5). Bu yıllarda bütçe performansında gözlenen iyileşmelerde, ekonomik canlanmaya paralel olarak artan vergi gelirleri ve faiz giderlerindeki azalmanın yanı sıra, faiz dışı harcamalardaki artış hızının görece yavaşlaması belirleyici olmuştur. (T.C. Merkez Bankası Yıllık Rapor, 2011, s.45)

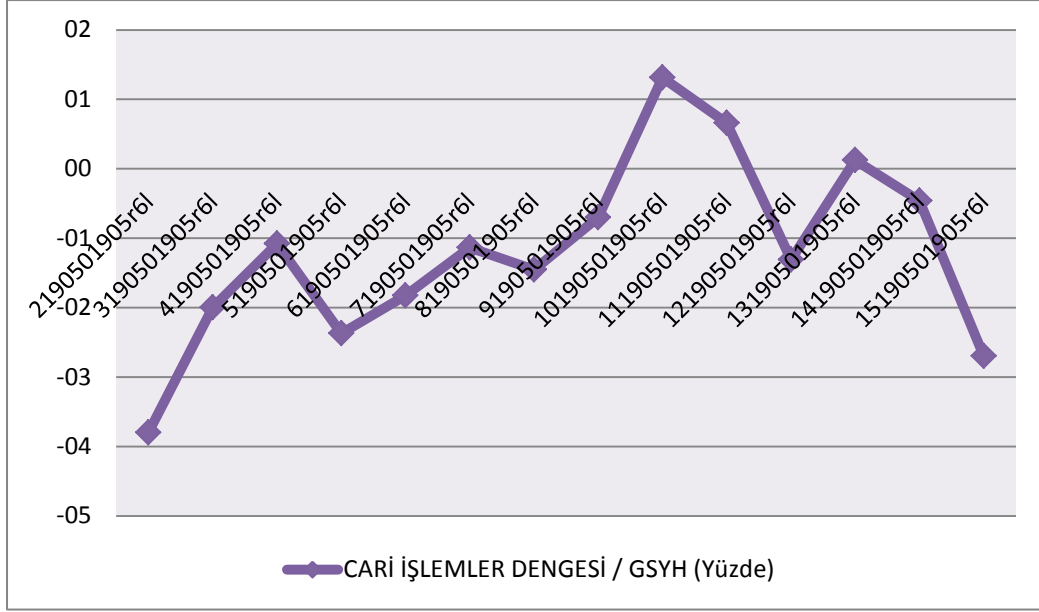
Ekonomide “yeniden dengelenme” dönemi olan 2012 yılında Türkiye ekonomisi, Federal Rezerv Sistemi (FED)'nin genişletici para politikasından çıkış stratejisine yönelik belirsizlikler, bölgemizde artan jeopolitik gerginliklere bağlı olarak finansal risk algısının artması, sermaye çıkışları ile kurun ve faizlerin yükselmesi gibi etkenlere bağlı olarak beklentilerin altında büyümüştür. 2013 yılında faiz dışı bütçe giderlerindeki artışa rağmen iç talepteki canlanmayla birlikte vergi gelirlerinin hızla artması ve özelleştirme gelirlerindeki artış sonucunda merkezi yönetim bütçesi 2012 yılına göre belirgin bir şekilde iyileşmiştir. Buna göre merkezi yönetim bütçe açıklarının GSYİH içindeki payları 2012 ve 2013 yıllarında sırasıyla %2,1 ve % 1,2 olarak gerçekleşmiştir (Tablo 4 ve Şekil 5).

3.4 1980 Sonrası Cari Denge Görünümü

3.4.1 1980 – 1993 Arası Dönem

Türkiye ekonomisinde 1980'li yıllardan itibaren dışa açık sanayileşme politikası uygulanarak ihracata yönelik sanayileşme stratejisini izlenmiş, dış ticaret serbestleştirilirken ekonomide bazı önemli yapısal dönüşümler başlamıştır. Ancak yüksek enflasyon, imalat sanayindeki yatırım eksikliği, verimlilik düzeyindeki yavaş gelişme ve reel faizlerin yükselmesi gibi sorunlar değişim sürecini geciktirmiştir. Bu dönemde artan iç ve dış borçlar, ihracatın ithalata bağımlılığının yüksek oranlara ulaşması, aşırı değerlenen Türk Lirası, üçüz açıklar, yüksek faiz oranları başlıca karşılaşılan sorunlardır (Hepaktan, 2008, s. 1)

24 Ocak 1980 kararlarıyla dış ticaret rejiminin, 1989 yılında ise sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi cari işlemler dengesinin açıklanması açısından önemlidir (Varol İyidoğan, 2011, s. 93). 1980 yılından itibaren ekonominin dış açılması sonucunda cari işlemler dengesinin GSYİH'ye oranı hızla azalmıştır (Şekil 6).

Şekil 6. Cari İşlemler Dengesinin GSYİH'ye oranı (1980 - 1993)

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı ve Maliye Bakanlığı Verileri

1983 yılında enflasyonla mücadele ve ödemeler dengesi alanında sağlanan gelişme beklenen ölçüde olmamış, bir önceki yıl GSYİH içindeki payı %1,1 olarak gerçekleşen cari işlemler açığı 1983 yılında %2,4'e yükselmiştir. Cari işlemler dengesinde 1983-1988 yılları arasında 1986 yılı dışında bir yükselme görülmektedir (Şekil 6). 1986 yılında petrol fiyatlarındaki düşüşe bağlı olarak ithalat düzeyindeki azalmanın sonucu olarak cari işlemler açığı bir önceki yıla göre artmıştır (Kökçü, 2011, s.90).

1983 yılından itibaren ihracata öncelik veren ekonomik politikalar ve döviz gelirlerinin hızla genişlemesi, ithalatın liberalleşmesine ve ödemeler dengesi finansmanının kolaylıkla karşılanmasına olanak tanımıştır. Bunun yanı sıra cari işlemler dengesi, 1973 yılından itibaren 1988 yılında ilk defa fazla vererek GSYİH

içindeki payı %1,3 olmuştur (T.C Kalkınma Bakanlığı Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1990-1994, s.337).

1981- 1987 yılları arasında sağlanan istikrarlı büyüme ve mali ve reel sektörlerdeki olumlu gelişmeler, ekonomik büyümeye zemin hazırlamış olsa da kamu kesimindeki dengelerin bozulması sonucunda ekonomideki istikrar korunamamıştır (TÜSİAD, 1995 Yılına Girerken Türk Ekonomisi, 1995, s.13)

1989 yılında uluslararası sermaye hareketlerine getirilen serbestlik ile Türkiye ekonomisinde kaydedilen gelişmeler, ülkemizin uluslararası kredi değerliliğini olumlu yönde etkilemiş ve ülkeye önemli miktarda yabancı kaynaklı sermaye gelmiştir. Diğer yandan kamu kesiminde sağlanan yüksek oranlı reel ücret artışı ve dış kredilerin faiz oranları üzerinde yarattığı olumlu etki ile toplam talep artmıştır. Artan taleple birlikte ekonomik faaliyetlerin giderek yükselen oranda dış krediyle finansmanı, TL'ye yabancı paralar karşısında reel anlamda değer kazandırmış ve ithalatı cazip hale getirmiştir. Böylece ithalatın yüksek oranlarda artışı sonucunda, dış ticaret açığı ve cari işlemler açığı artmıştır. Bu gelişmeler neticesinde cari işlemler dengesi, 1989 yılında GSYİH'nin %0,7'si kadar fazla vermişken, 1990 yılında bu oran 2 puan düşerek GSYİH'nin %1,3'ü kadar açık vermiştir (Kökçü, 2011, s.93-94).

1990-1993 döneminde, Körfez krizi ve OECD ülkelerindeki durgunluk ihracat artışını önemli ölçüde sınırlanırken ithalatta yüksek oranlı artışlar görülmüştür. Cari işlemler dengesinde ithalata bağlı olarak dalgalanmalar gözlenmiş, 1991 ve 1992 yıllarında sırasıyla % 0,1 fazla ve %0,5 açık gerçekleşmiştir. 1993 yılında ise cari işlemler açığı % 2,7 seviyesine kadar yükselmiştir (T.C Kalkınma Bakanlığı Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1996-2000, s.8)

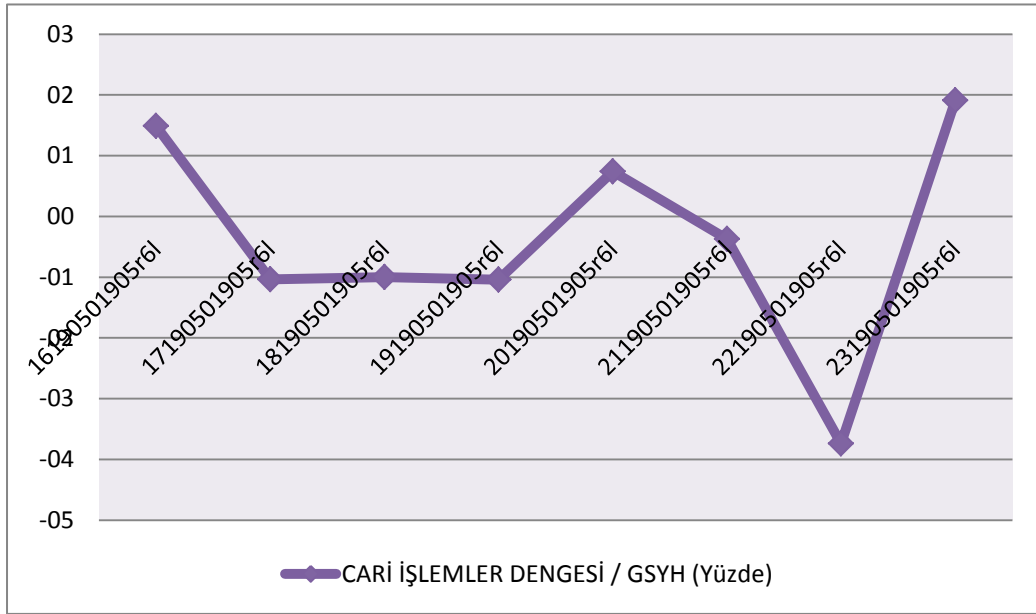
3.4.2 1994 – 2001 Arası Dönem

1994 yılında Türk Lirası'nın reel olarak değer kaybetmesinin yanı sıra, ihracatın kısa vadeli finansman ihtiyacının karşılanmasına yönelik uygulamalar ve dünya ekonomisindeki canlanmanın etkisiyle ihracatta hızlı bir artış gözlemlenmiştir. Diğer yandan, iç talepteki daralma, ithalatın pahalılaşması ve yurt dışı kredi olanaklarının azalmasıyla ithalatta hızlı bir düşüş gerçekleşmiştir (T.C Kalkınma

Bakanlığı Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1996-2000, s.8). Böylece, cari işlemler dengesi 1994 yılında GSYİH'nin %1,5'i kadar fazla vermiştir

1996 yılında iç talepteki canlılık sonucunda ithalat yüksek oranda artmış, ihracattaki artış ise sınırlı kalmıştır. Bu nedenle cari işlemler dengesi 1995 yılında olduğu gibi %1 açık vermiştir (T.C. Merkez Bankası Yıllık Rapor, 1996).

1997 yılında Merkez Bankası, mali piyasalarda istikrarı sağlamak için döviz ve Türk Lirası piyasalarında oluşabilecek dalgalanmaları azaltmıştır. Döviz kurlarının beklenen enflasyon paralelinde götürülmesi sonucunda, hem reel kurlarda istikrar sağlanmış hem de ihracat sektörünün rekabet gücü korunmuş ve cari işlemler açığının belirli bir düzeyde sürdürülebilir olması sağlanmıştır. Şekil 7'de görüleceği üzere, 1997 yılı cari işlemler dengesi 1996 yılı seviyesini koruyarak GSYİH'nin %1'i kadar açık vermiştir (T.C. Merkez Bankası Yıllık Rapor, 1997).

Şekil 7. Cari İşlemler Dengesinin GSYİH'ye oranı (1994 - 2001)

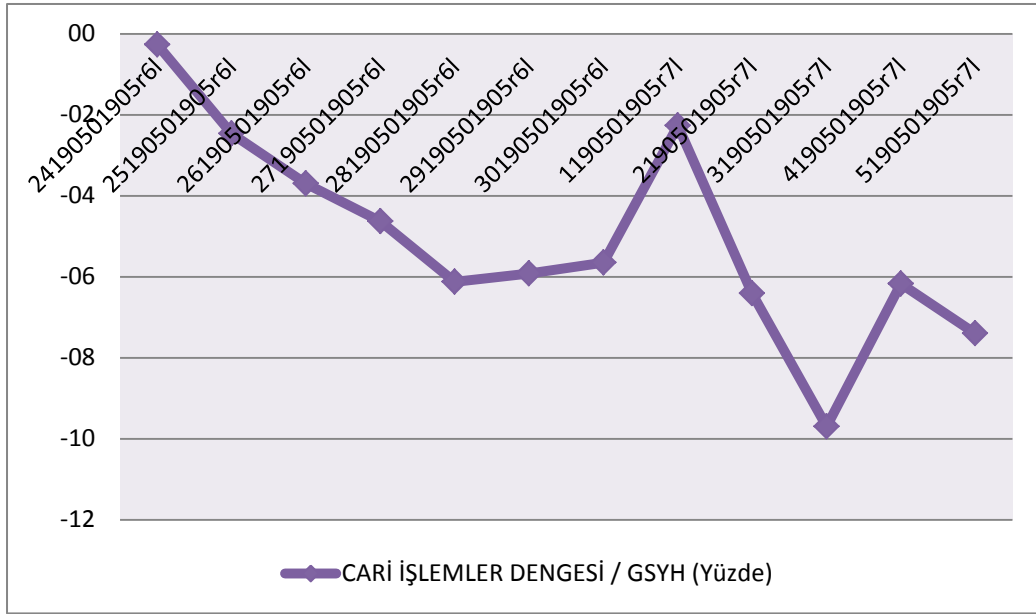
Kaynak: Kalkınma Bakanlığı ve Maliye Bakanlığı Verileri

1997 yılı sonunda Asya ve 1998 yılındaki Rusya krizlerinin olumsuz etkilerinin ortaya çıkması ile birlikte ihracat performansında gerileme ortaya çıkmıştır. İç ve dış talep daralmasının yaşandığı 1998 yılında ithalat artış hızının yanı sıra ihracat artış hızı da azalmıştır. Buna bağlı olarak ihracatın ithalatı karşılama oranı yükselmiş ve dış ticaret açığının artış hızı yavaşlamıştır. Görünmeyen

kalemlerden elde edilen net gelirlerle dış ticaret açığı kapatılmış ve cari işlemler dengesi, GSYİH'nin %0,7'si kadar fazla vermiştir (T.C. Merkez Bankası Yıllık Rapor, 1998).

2000 yılında faiz oranlarının hızlı düşüş göstermesi, bankaların tüketici kredilerini artırmaları ve ekonomide canlanmanın başlamasıyla tüketim hızla artmıştır. 2000 yılında cari işlemler açığı 1999 yılındaki %0,4 seviyesinden %3,7 seviyesine yükselmiştir. Bu yükselmedeki en önemli etken dış ticaret açığının aşırı oranda artmış olmasıdır (T.C. Merkez Bankası Yıllık Rapor, 2000).

Kasım krizi sonrasında 2001 yılında yaşanan ikinci krizle birlikte ekonominin daralması ve Türk Lirası'ndaki reel değer kaybı, özellikle ithalatta gerilemeye neden olarak dış ticaret açığını azaltmış ve cari işlemler dengesi GSYİH'nin %1,9'u kadar açık vermiştir (T.C. Merkez Bankası Yıllık Rapor, 2001).

Şekil 8. Cari İşlemler Dengesinin GSYİH'ye oranı (2002 - 2013)

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı ve Maliye Bakanlığı Verileri

3.4.3 2002 – 2013 Arası Dönem

Krizin ardından makroekonomik göstergeler olumluya dönmeye başlamıştır. Tüketim ve yatırım harcamalarının oldukça sınırlı kalması, dış talep yetersizliği ve Türk Lirası'ndaki değerlenmeye rağmen üretim maliyetlerindeki azalma nedeniyle ihracat artışı devam etmiştir. Bununla birlikte üretimdeki büyüme oranının

yükselmesi sonucunda ithalat düzeyinde görülen artış, ihracattaki yükselişten daha fazla olmuş, böylelikle cari işlemler açığının GSYİH'ye oranı 2002 yılında %0,3 ve 2003 yılında %2,5 olarak gerçekleşmiştir (T.C. Merkez Bankası Yıllık Rapor, 2003).

Ekonomik programın uygulanmasındaki kararlılığın devamıyla beraber güven ortamının güçlenmesi, Türk Lirası'nın bulunduğu güçlü seviyenin ve faizlerdeki gerilemenin sürmesi, ekonomideki canlanmanın 2005 yılında da devam etmesine olanak tanımıştır. 2005 yılında artan dış rekabetin yarattığı olumsuz etkinin, düşük işgücü maliyetleri ve verimlilik artışlarıyla telafi edilmesi sonucu ihracat artış göstermiştir. 2004 yılında %3,7 olan cari işlemler açığının GSYİH içindeki payı, 2005 yılında %4,6'ya yükselmiştir (T.C. Merkez Bankası Yıllık Rapor, 2005).

2006 yılında Türk Lirası'nın değer kaybetmesi, petrol fiyatlarının gerilemesi ve dış talebin artması sonucunda dış ticaret açığındaki genişleme yıl ortasından itibaren yavaşlamıştır. Ancak yıl genelinde turizm gelirlerindeki düşüğe paralel olarak hizmet gelirlerinin azalması ve yatırım gelir açığının genişlemesi nedeniyle cari işlemler açığının GSYİH içindeki payı % 6,1'e yükselmiştir (T.C. Merkez Bankası Yıllık Rapor, 2006).

2007 yılında avronun dolar karşısında değer kazanmaya başlamasıyla birlikte ithalatın artması, ihracattaki olumlu performans, güçlü sanayi üretimi ve yılın son çeyreğinde petrol fiyatlarının artması sonucunda ithalat yüksek oranda artmıştır (T.C. Merkez Bankası Yıllık Rapor, 2008).

2009 küresel kriziyle birlikte ekonomik faaliyetlerin yavaşlaması ve ithalatın azalması sonucunda dış ticaret açığı ve cari açık önceki yıla kıyasla belirgin bir şekilde daralmıştır (T.C. Maliye Bakanlığı Yıllık Ekonomik Rapor, 2009). 2008 yılında GSYİH'nin %5,7'si kadar açık veren cari işlemler dengesi, 2009 yılında %2,3 seviyesine düşmüştür.

Türkiye'de kriz etkilerinin atlatıldığı ve hızlı bir toparlanma yaşandığı 2010 ve sonrası dönemde, cari işlemler açığının hızlı artışı dikkat çekmektedir (Şekil 7). 2010 yılında cari açığın GSYİH'ye oranı yüzde 6,4 olarak gerçekleşmiştir. Bu dönemde iç talepte görülen güçlü toparlanma ve önemli ihracat pazarları olan AB ve gelişmiş ülkelerdeki zayıf ekonomik faaliyetlerinin devam etmesi sonucunda ithalat ihracattan daha hızlı artış göstermiştir (T.C. Maliye Bakanlığı Yıllık Ekonomik

Rapor, 2011). Bu artış, 2011 yılında da devam ederek cari işlemler dengesi GSYİH'nin %9,7'si kadar açık vermiştir.

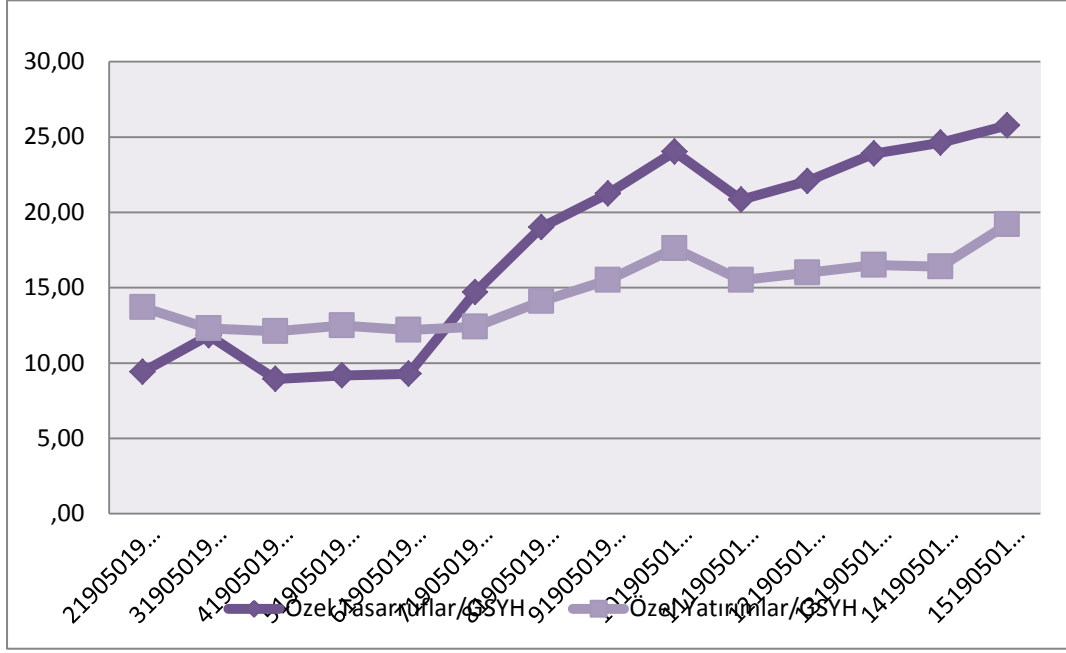
Ekonomide yeniden dengelenme yılı olan 2012 yılında GSYİH içindeki payı %6,2 seviyelerine kadar gerileyen cari açık, 2013 yılında yine yükselerek %7,4 seviyesine ulaşmıştır. Bu artışta, küresel ekonomideki zayıf görünüm ve en büyük ticaret ortaklarımızdan AB'deki borç krizinin devam etmesinden dolayı, özellikle son dönemde ihracatta yaşanan durgunluk ve iç talepteki canlanmaya bağlı olarak ithalatın artması önemli rol oynamıştır (T.C. Maliye Bakanlığı Yıllık Ekonomik Rapor, 2013).

3.5 1980 Sonrası Özel Tasarruf – Yatırım Dengesi Görünümü

3.5.1 1980 – 1993 Arası Dönem

Türkiye ekonomisinde 1980 sonrasında uygulanan politikalardaki köklü ve yapısal değişiklikler, yurt içi tasarrufları büyük ölçüde etkilemiştir. 1980'li yılların ortalarından sonra pozitif reel faiz uygulaması sonucunda yurt içi tasarrufların artmasına rağmen toplam tasarruf oranında belirgin bir büyüme olmamıştır. 1980'li yıllarla birlikte yatırım politikalarında önemli bir değişim yaşanarak kamu yatırımlarının altyapı yatırımları ile sınırlandırılması, yatırımların özel sektörün egemenliğine bırakılması ve yabancı yatırımların çekilebilmesi için gerekli önlemler alınmıştır. 1985 yılından itibaren hızla büyümeye başlayan Türkiye, 1989 yılından sonra dış finansal serbestlik kararı almıştır. Bu dönemde faiz oranlarının serbestleşmesi sonucunda tasarrufların artması beklenmesine rağmen faiz oranlarının yükselmesi, kamu ve özel kesim tasarruflarını farklı yönde etkilemiştir. Finansal serbestleşme sonrasında faiz oranlarının da yükselmesiyle Türkiye'de kamu kesimi tasarrufları azalırken özel tasarruflar artmıştır (Özcan ve Günay, 2012, s.1).

1985-1989 yılları arasında, yatırım kaynaklarının sınırlılığı dikkate alınarak kamu yatırım hacmi, özel yatırımlarda artışa olanak sağlayacak şekilde belirlenmiştir. Ayrıca tasarruf eğiliminin artırılması ve yatırımların iç kaynaklardan sağlanması için gerekli tedbirler alınmıştır (T.C Kalkınma Bakanlığı Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1985-1989). Bu önlemlerle beraber 1985-1989 yılları arasında özel tasarruf ve yatırımların GSYİH içindeki payları artarak yükselmiştir (Şekil 9).

Şekil 9. Özel Tasarrufların ve Özel Yatırımların GSYİH'ye Oranı (1980-1993)

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı ve Maliye Bakanlığı Verileri

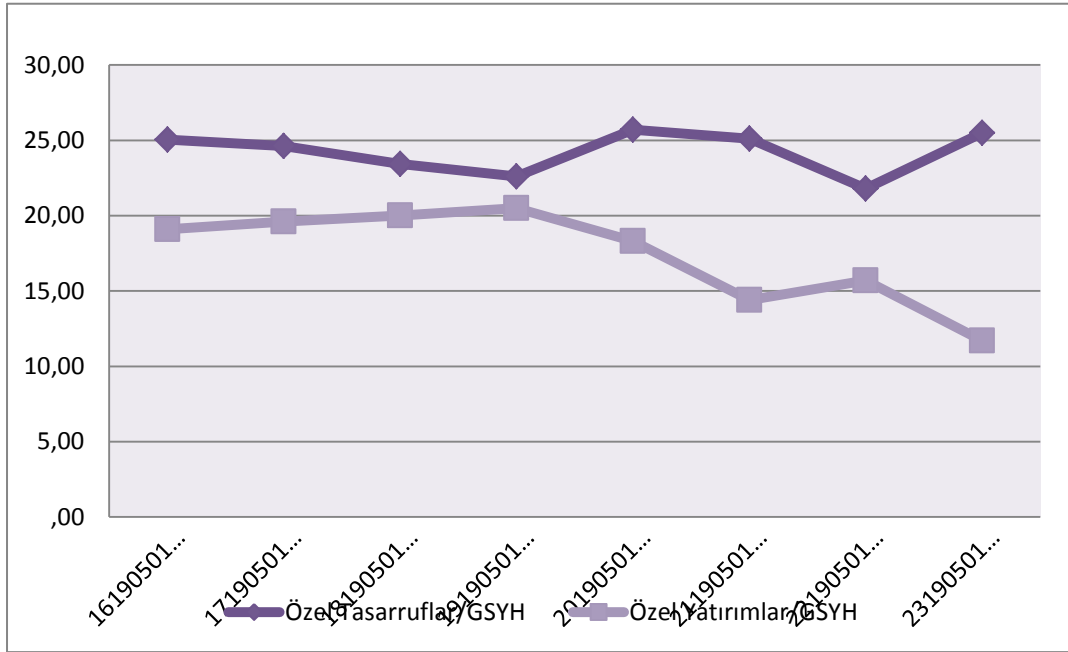
Mali piyasaların serbestleştirilmesi ve mali araçların geliştirilmesi yönündeki düzenlemelerin özel kesim tasarruflarının artmasına katkıda bulunmasıyla özel kesim tasarruflarının GSYİH içindeki payı 1990 yılında %22,1 iken 1993 yılında %25,8'e yükselmiştir. Diğer taraftan makroekonomik istikrarın yeterince sağlanamamış olması ve belirsizliğin sürmesinin etkisiyle özel kesim yatırımlarında 1990-1994 yılları arasında amaçlanan artış gerçekleştirilememiştir. Özel kesim yatırımlarının GSYİH içindeki payı 1990 yılında %16 iken 1993 yılında %19,2'ye yükselmiştir (T.C Kalkınma Bakanlığı Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1996-2000, s.2-10).

3.5.2 1994 – 2001 Arası Dönem

Finansal krizin yaşandığı 1994 yılında bankaların şirket kredilerinin vadesini uzatarak sağladığı kolaylık nedeniyle özel kesim yatırımlarında belirgin bir azalma görülmektedir. 1994 yılında özel kesim yatırımlarının GSYİH içindeki payı %19,1 olarak gerçekleşmiştir.

Türkiye ekonomisi 1995 yılının sonlarından itibaren tekrar büyüme sürecine girerek bu eğilimini 1997 yılının son zamanlarına kadar sürdürmüştür. Özel kesim tasarruf-yatırım dengesinin bu dönem içerisinde önemli ölçüde değişmediği görülmektedir (T.C. Merkez Bankası Yıllık Rapor, 1997).

1998 yılı itibariyle uygulanmaya başlanan sıkı maliye ve gelirler politikaları sonucunda yurtiçi talepte bir yavaşlama eğilimi başlamıştır. Rusya krizinin ardından önemli ölçüde yükselen reel faizler ve belirsizlik ortamı, yurtiçi talebin 1998 yılının son çeyreğinden itibaren daralmasına yol açmıştır. Bu duruma yaşanan deprem felaketleri de eklenince etki büyüyerek yurtiçi talebi hızla düşmüştür. 1998-1999 dönemindeki daralma sonucunda özel yatırımların 1998 yılında %18,3 olan GSYİH içindeki payı 1999 yılında %14,4'e gerilemiştir. Yüksek reel faizler ve sermaye piyasalarındaki gelişmeler sonucunda 1997 yılında %22,6 olan özel tasarrufların GSYİH içindeki payı 1998 yılına gelindiğinde %25,7'ye yükselmiş ancak 1999 yılında bir miktar düşerek %25,1 olarak gerçekleşmiştir (T.C Kalkınma Bakanlığı Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 2001-2005).

Şekil 10. Özel Tasarrufların ve Özel Yatırımların GSYİH'ye Oranı (1994-2001)

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı ve Maliye Bakanlığı Verileri

Özel yatırım harcamaları, 2000 yılında bir önceki yıla göre 1,3 puan artarak GSYİH içindeki payı %15,7'ye yükselmiştir. 2000 yılında uygulanmakta olan kur politikası, ekonomideki belirsizliklerin azalmasında ve özel yatırımların artış göstermesinde etkili olmuştur. Ayrıca yatırım teşviklerinin 2000 yılında artış göstermesi, kredi faizlerindeki düşme ve reel kurda meydana gelen değerlenme sonucunda, özel firmalar üretimde verimliliği artıran ve maliyetleri düşüren yenileme amaçlı makine-teçhizat yatırımlarına yönelmişlerdir (T.C. Merkez Bankası Yıllık Rapor, 2000, s.19).

1999 yılı sonunda uygulanmaya başlanan istikrar programı ile ekonomide varolan dengesizliklerin ortadan kaldırılması amaçlanmıştır. Ancak yüksek döviz girişine bağlı olarak faiz oranlarının tahmin edilenin üzerinde düşmesi sonucunda bireylerin tasarruf eğilimleri azalarak tüketim artmıştır. 2000 yılında özel tasarrufların GSYİH içindeki payı bir önceki yıla göre 3,3 puan azalarak %21,8'e gerilemiştir (Özcan ve Günay, 2012, s.4).

2001 yılında özel sabit sermaye yatırım harcamaları, ekonominin daralma sürecine girmesiyle azalmıştır. Türk Lirası'nın önemli ölçüde değer kaybetmesi ve faiz oranlarının geçen yıla göre yükselmesi, mevduat ve yatırım bankaları tarafından özel sektöre açılan kredilerin reel olarak gerilemesi, özel yatırım harcamalarının azalmasında etkili olmuştur (T.C. Merkez Bankası Yıllık Rapor, 2001, s.20).

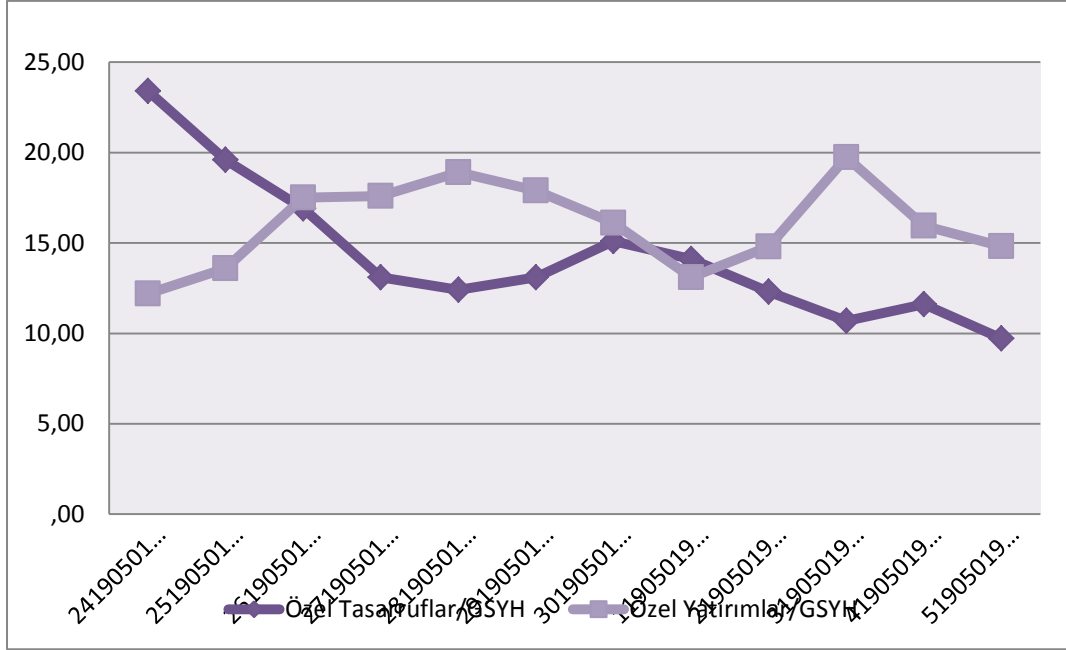
2001 yılında özel tasarrufların oranı ise bir önceki yıla göre 3,7 puan artarak GSYİH içindeki payı %25,5'e yükselmiştir. Özellikle kriz yıllarında özel tasarruflarda artış görülmesinin sebebi, bu yıllarda yükselen faiz oranlarının etkisi ile bireylerin ve kurumların tüketim yerine tasarrufu tercih etmelerinden ya da gelirlerinin bir kısmını devlete borç olarak vermelerinden kaynaklanmaktadır (İnan, 2007, s. 65).

3.5.3 2002 – 2013 Arası Dönem

Türkiye ekonomisi, 2001 krizi sonrası kararlı bir şekilde uygulanan sıkı maliye ve para politikaları sonucunda yüksek bir büyüme performansı gerçekleştirmiştir. Yapısal reformlar ve özelleştirmeler ile hem kamunun ekonomi içindeki düzenleyici ve denetleyici işlevi kuvvetlendirilmiş, hem de özel sektörün ekonomi içindeki ağırlığı artırılmıştır. Bunun sonucunda, ekonomide sağlanan güven ortamının da katkısıyla, özel yatırımların GSYİH içindeki payı 2002 yılında %12,2 iken 2005 yılında %17,6'ya yükselmiştir (T.C Kalkınma Bakanlığı Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı, 2007-2013, s.13)

Ekonominin istikrara kavuştuğu ve siyasi istikrarın korunduğu 2002-2007 döneminde, tüketiciler ve yatırımcılar ekonominin geleceğiyle ilgili daha iyimser beklentiler içine girse de iç talebin güçlü olduğu bu dönemde, ülkenin kendi tasarruflarının yetersiz kalması sonucu harcamalar yurtdışı kaynaklardan finanse edilmiştir. Enflasyondaki gerilemeyle birlikte cazip kredi ve taksit olanakları

sunulmaya başlanmış, ürün ödemelerinde sıfıra yakın faiz ve taksit olanakları belirgin şekilde artmıştır. Bu durum harcamaları daha da kolaylaştırmakla birlikte 2002-2007 döneminde özel kesimin tasarruf eğiliminde bir düşüşe neden olmuştur (Kibar, 2008, s.2).

Şekil 11. Özel Tasarrufların ve Özel Yatırımların GSYİH'ye Oranı (2002-2013)

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı ve Maliye Bakanlığı Verileri

2008 yılında özelleştirme, kapasite artırma ve üretim için finansman gereksinimini dış kaynaklardan karşılayan özel sektör, yatırım politikasında daha koruyucu davranmaya başlamıştır. Küresel piyasalardaki konjunktürden dolayı kredi maliyetlerinin artmasının yanı sıra beklentilerin kötüleşmesi sonucunda gelecek yatırımlar askıya alınmıştır. Özel sektör, arz ve talepteki daralmalardan dolayı daha da fazla borçlanmak yerine eski borçlarını kapatmaya başlamıştır. Sonuç olarak 2008 yılında özel yatırımların GSYİH oranı %1,1'e gerilerken, özel tasarrufların GSYİH içindeki payı %15,1 olarak gerçekleşmiştir (TÜSİAD, 2009, s. 47-48).

Türkiye, 2008-2009 küresel krizinde gelişmiş ülke ekonomilerindeki kadar ağır olmasa da ciddi bir darbe almıştır. Dış finansmanda yaşanan güçlükler sonrasında ortaya çıkan likidite sorunu özellikle reel kesimi zor durumda bırakırken, oluşan belirsizlikler yatırım ve tasarruf oranlarını azaltmıştır (TÜSİAD, 2011, s. 17).

Küresel krizin ardından tekrar toparlanmaya başlayan Türkiye ekonomisi, kriz dönemindeki ertelenmiş iç talebin de etkisiyle, 2010-2011 yıllarında özel sektör

öncülüğünde güçlü ve iç talep kaynaklı bir büyüme süreci yaşamıştır. Bu dönemde özel sektör tüketim ve yatırım harcamalarındaki artış büyümeyi önemli ölçüde etkilemiştir. 2010 ve 2011 yılında özel yatırımların GSYİH içindeki payı sırasıyla %14,8 ve % 19,7'ye yükselmiştir. Tasarrufların yatırımlara dönmesinden dolayı bu dönemlerde özel tasarruflarda ise bir azalma yaşanmıştır (T.C Kalkınma Bakanlığı Dokuzuncu Kalkınma Planı 2011 Yılı Programı, 2011, s.22-23).

2012 yılında Türkiye ekonomisi, özellikle yılın ikinci yarısında belirgin bir şekilde yavaşlayarak beklentilerin altında büyümüştür. 2013 yılında zayıf küresel talebe bağlı olarak dış talebin büyümeye katkısı azalırken iç talebin katkısı artmaya başlamıştır. Yatırımların büyümeye katkısının düşük olduğu, özel tüketimin ise büyümeye önemli katkıda bulunduğu görülmektedir. FED'in genişletici para politikasından çıkış stratejisine yönelik belirsizlikler ve bölgemizde artan jeopolitik gerginliklere bağlı olarak finansal risk algısının artması, sermaye çıkışları ile kurun ve faizlerin yükselmesi sonucunda büyüme olumsuz etkilenmiştir. Bu çerçevede 2013 yılında gerçekleşen özel tasarruf ve yatırımların GSYİH içindeki payları bir önceki yıla göre azalarak sırasıyla %9,7 ve %14,8 olarak gerçekleşmiştir (T.C. Maliye Bakanlığı Yıllık Rapor, 2013, s.22).

4. TÜRKİYE'DE ÜÇÜZ AÇIKLAR HİPOTEZİNİN EKONOMETRİK ANALİZİ

Çalışmanın bu bölümünde öncelikle konuyla ilgili daha önceden yapılmış olan araştırmalar hatırlatılıp ardından kullanılacak veriler, yöntemler, yapılan uygulama ve sonuçları hakkında bilgi verilecektir.

4.1 Literatür Taraması

Ekonomide küreselleşme hareketlerinin yoğunluk kazanmaya başlamasından itibaren pek çok ülkede bütçe açıkları ve tasarruf-yatırım dengesizliğinden dolayı cari açığın ortaya çıktığı görüşünü savunan çalışmalar bulunmaktadır. Temel olarak ikiz açık hipotezine yönelik olan bu çalışmalarda yatay kesit, zaman serisi ve panel veriler kullanılarak analizler yapılmıştır (Akıncı ve Yılmaz, 2013, s.6).

1980 sonrası dönem literatüründe ikiz açıkklar hipotezini inceleyen pek çok çalışma bulunmaktadır. Darrat (1988), Latif-Zaman ve DaCosta (1990), Biswas ve diğerleri (1992), Rosensweig ve Tallman (1993), İslam (1998), Khalid ve Guan (1999), Chinn ve Prasad (2000), Kulkarni ve Erickson (2001), Leachman ve Francis (2002), Zanghieri (2004), Kouassi ve diğerleri (2004), Corsetti ve Müller (2006), Mukhtar ve diğerleri (2007), Lau ve Tang (2009), Barışık ve Kesikoğlu (2010) ve Altıntaş ve Taban (2011) tarafından yapılan çalışmalar, bütçe açığının cari işlemler açığının belirleyicisi olduğunu gösterirken, Kim ve Kim (2006), Onafowora ve Owoye (2006), Marinheiro (2008) ve Katırcıoğlu ve diğerleri (2009) tarafından yapılan çalışmalar ise cari açıktan bütçe açığına doğru bir nedenselliğin altını çizmektedir. Bu çalışmaların yanı sıra, Evans (1988), Miller ve Russek (1989), Dewald ve Ulan (1990), Enders ve Lee (1990), Kim (1995), Bilgili ve Bilgili (1998), Kuştepelı (2001), Kaufmann ve diğerleri (2002), Yay ve Taştan (2007), Kim ve Roubini (2008), Aksu ve Başar (2009) ile Kılavuz ve Dumrul (2012)'un elde ettikleri sonuçlar ise bütçe açıklarının dış denge üzerinde etkisinin olmadığını göstermiştir.

İkiz açık hipotezini inceleyen çok sayıda çalışma olmasına rağmen cari açık, bütçe açığı ve tasarruf-yatırım açıkları arasındaki ilişkiyi inceleyen üçüz açığa ilişkin çalışmaların sayısı sınırlıdır. Penati ve Dooley (1984), 19 sanayileşmiş ülke için

1949-1981 dönemi arasında yerli ve yabancı tasarruflarının sermaye birikimi üzerindeki etkilerini incelemiştirlerdir. Çalışmada, yurtiçi tasarruf miktar ve değişimlerinin sistematik bir şekilde yurtiçi yatırım miktar ve değişimleri ile örtüşmekte olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca, son yıllarda gerçekleşen finansal serbestleşmenin, gelişmiş ülkelerde yurtiçi tasarruf, yatırım ve cari işlemler arasındaki ilişkinin değişmesine sebep olduğu belirtilerek tasarruf miktarındaki değişikliklerin de cari işlemler dengesinde açığa sebep olduğu görüşü desteklenmiştir.

Zaidi (1985), çalışmasında gelişmekte olan ülkelerde görülen dış borçların belirleyicilerini değerlendirmiştir. Yazar, ülkelerin yurtiçi tasarruf ve yatırımları üzerine odaklanarak yatırım harcamalarında oluşan artışın tasarrufları etkileyeceğini ve bu durumun bütçe açıklarını ve dış açığı tetikleyici bir etki oluşturacağını belirtmiştir.

Dooley ve diğerleri (1987), gelişmiş ve gelişmekte olan toplam 62 ülke için 1960-1984 verilerini kullanarak tasarruf-yatırım dengesizliğini ve sonuçlarını En Küçük Kareler (EKK) yöntemi ile analiz etmişlerdir. Tasarruf oranlarındaki artışların cari açıkların azaltılmasında önemli olduğu belirtilen çalışmada, tasarruf açıkları nedeniyle oluşan cari açığın, gelişmekte olan ülkelerde kredi ve bağışlarla finanse edilmesi gerektiği öne sürülmüştür.

Hatsopoulos ve diğerleri (1988), dış ticaret açıkları ve uluslararası borç miktarının artmasının, ABD ekonomisinin uzun dönem rekabet gücü konusunda kaygıları artırdığını belirtmişlerdir. Yazarlar, yatırımların tasarruflardan daha fazla olması sonucunda ortaya çıkan bütçe açıklarını, dış ticaret açıklarına ve rekabet gücünün azalmasına bağlamışlardır.

Üçüz açıklar hipotezinin geçerliliğini ortaya koyan çalışmasında Roubini (1988), 18 OECD ülkesi için 1960-1985 dönemi verilerini kullanmıştır. Yapılan zaman serisi analizinde bütçe açıklarının, cari açık ve tasarruf davranışlarını belirlemede önemli bir rolü olduğu açıklanmıştır.

Bütçe açıklarının makroekonomik etkilerini konu alan çalışmalarında Fischer ve Easterly (1990), tasarruf yatırım dengesizliği sonucunda oluşan bütçe açıklarının ticaret dengesi üzerinde etkili olduğunu belirtmişlerdir. Yazarlar, yüksek orandaki

bütçe açıklarının finanse edilmesinde iç borçlanmanın kullanılmasının, faiz oranlarındaki artışla birlikte özel yatırımlar üzerinde bir dışlama etkisi oluşturacağını savunmuşlardır.

Baxter ve Crucini (1993), 8 gelişmiş ülke için tasarruf-yatırım arasındaki korelasyon ilişkisini inceledikleri çalışmalarında gelişmiş ülkelerde tasarruf-yatırım korelasyonunun daha yüksek olduğunu ve bu ülkelerdeki yatırımlarda oluşacak artışların cari açıkları yükselteceği sonucuna varmışlardır.

Eisner (1994), 1972 – 1991 dönemi için ABD ekonomisini incelediği çalışmada kamu harcamalarının azalması durumunda kamu tasarruflarının artarak bütçe açıklarının azalacağı sonucuna ulaşmıştır.

Sürdürülebilir bir cari açık dengesinin borç ödeme gücü ile dengeli olduğunu belirten Milesi-Ferretti ve Razin (1996), cari açıkların nedeni olarak düşük tasarruflar olduğunu, cari açıkların birkaç yıl devam ederek GSYİH içindeki payının %5'e ulaşması durumunda sürdürülemez olacağı sonucuna ulaşmışlardır.

Pradhan and Upadhyaya (2001), 1967-1996 yılları arasında ABD ekonomisinin bütçe açıklarının ulusal tasarruflara olan etkisini incelemişlerdir. Çalışmada, bütçe açıklarında görülen artışın ulusal tasarrufları azalttığı sonucuna ulaşılmıştır.

Bütçe açıklarının ekonomik etkilerini inceleyen Gale ve Orszag (2003), çalışmaları sonucunda bütçe açıklarının ulusal tasarrufları ve gelecek dönemlerdeki ulusal gelir düzeyini azaltacağını ifade etmişlerdir. Ayrıca bütçe açıklarının özel tasarruflarla dengelenememesi durumunda ulusal yatırımların azalacağını ve cari açıkların artacağını savunmuşlardır.

Şimşek (2005), 1970-2003 dönemi arasında Türkiye ekonomisinde bütçe açıklarının ulusal tasarruflar üzerindeki etkisini incelediği çalışmasında, uzun dönemde bütçe açıklarında gözlemlenen artışın ulusal tasarrufları azaltacağını savunmuştur.

Gruber ve Kamin (2007), 1982-2003 yılları arasında 61 ülkedeki cari açıkların belirleyicilerini analiz ettikleri çalışmalarında tasarruf açıklarının artması sonucunda cari açıkların arttığını ifade etmişlerdir.

Sürekçi (2011), çalışmasında, 1987:1–2007:3 dönemine ait çeyrek yıllık verilerle kamu dengesi, yatırım tasarruf dengesi ve cari açık arasındaki ilişkileri incelemiştir. Çalışma sonucunda kamu açıkları ile cari açıklar arasında bir ilişki olmasına rağmen yatırım tasarruf oranı ile cari açık arasında bir ilişki bulunamamıştır. Buna göre analiz sonucu, Türkiye ekonomisinde belirtilen dönem aralığı için ikiz açıkların geçerliliğini desteklemesine rağmen, üçüz açıkların söz konusu olmadığını göstermiştir.

Tülümce (2013), çalışmasında Türkiye’de 1984-2010 dönem aralığı için üçüz açıkların varlığını incelemiştir. Yapılan analiz bulguları, cari açık nedeninin tasarruf yatırım açıkları olduğunu ortaya koyarken tasarruf yatırım açıkları ile cari açık arasındaki etkileşimin varlığını kanıtlamış, bütçe açığı ile cari açık arasında bir ilişki olmadığını göstermiştir.

Türkiye’de 1975-2010 dönem aralığında üçüz açıkları inceleyen Akıncı ve Yılmaz (2013), yaptıkları analiz sonucunda tasarruf açıkları ile bütçe açıklarının cari açıklar üzerinde hem kısa hem de uzun dönemde pozitif yönlü bir etkiye sahip olduğunu ve Türkiye ekonomisi için üçüz açıkların geçerli olduğunu ifade etmişlerdir.

4.2 Model ve Veri Seti

Bu çalışmada Türkiye ekonomisinde üçüz açıklar sorununun araştırılmasında aşağıdaki model kullanılmıştır:

$$CA_t = \alpha_0 + \alpha_1 BA_t + \alpha_2 OTY_t + u_t \quad (13)$$

Modelde CA cari işlemler dengesinin GSYİH içindeki payını, BA konsolide bütçe dengesinin GSYİH içindeki payını, (2006 yılından itibaren merkezi yönetim bütçe dengesinin GSYİH hasıla içindeki payını), OTY özel kesim tasarruf yatırım dengesinin GSYİH içindeki payını, u hata terimini, α_0 sabit terimi, α_1 , α_2 ve α_3 değişkenlerin esneklik katsayılarını, t ise 1980 - 2013 zaman aralığını belirtmektedir. Çalışmada kullanılan veriler, Türkiye Cumhuriyeti Maliye Bakanlığı ve Kalkınma Bakanlığı veri dağıtım kanallarından ve raporlarından elde edilmiştir. Çalışmada kullanılan ekonometrik testler için Eviews 8 Student Version (SV) paket programı kullanılmıştır.

4.3 Ekonometrik Yöntem ve Ampirik Analiz

Türkiye’de üçüz açık hipotezinin test edilmesi için öncelikle çalışmada kullanılan serilerin durağan olup olmadıklarını belirlemek amacıyla birim kök analizi yapılacak ve düzeyde durağan olmayan seriler durağanlaştırılacaktır. Değişkenlerin durağanlaştırılmasının ardından uygun gecikme sayıları belirlenerek sırasıyla eşbütünleşme analizi, uzun dönem ilişkisi, kısa dönem ilişkisi ve nedensellik analizi yapılacaktır.

4.3.1 Birim Kök Analizi

Granger ve Newbold (1974), durağan olmayan zaman serileriyle çalışılması durumunda sahte regresyon problemiyle karşılaşılabileceğini, dolayısıyla güvenilir olmayan ve ekonomik olarak yorumlanması güç olan sonuçların elde edilmesine yol açacağını göstermişlerdir. Bu nedenle zaman serileriyle yapılan regresyon analizlerinde değişkenler arasındaki ilişkinin varlığını araştırmadan önce değişkenlerin zaman serisi özelliklerinin incelenmesi gerekmektedir.

Zaman serilerinin durağanlık özelliklerinin araştırılması için çeşitli yöntemler bulunmaktadır. Bu yöntemler Dickey ve Fuller, Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) ve Phillips-Perron (PP) testleridir. Son yıllarda uygulamada serilerin durağanlık özelliklerinin test edilmesinde en çok kullanılan yöntem “Genişletilmiş Dickey-Fuller” (Augmented Dickey-Fuller; ADF) birim kök testidir. Bu çalışmada da serilerin durağanlık özellikleri ADF birim kök testi ile araştırılmış ve değişkenlerin gecikme uzunluklarının belirlenmesinde Akaike Bilgi Kriteri (AIC) kullanılmıştır. Bu testte aşağıdaki denklem kullanılmaktadır:

$$\Delta Y_t = \alpha_0 + \alpha_1 Y_{t-1} + \sum_{i=1}^k \beta_i \Delta Y_{t-i} + \varepsilon_t \quad (14)$$

(14) numaralı regresyon denklemindeki ΔY_t , durağanlık testine konu olan değişkenin birinci farkını, ΔY_{t-i} gecikmeli fark terimlerini, ε ise hata terimlerini göstermektedir. Denklemden “k” olarak ifade edilen bağımlı değişken gecikme uzunluğu, Akaike bilgi kriteri (Akaike Information Criterion; AIC) veya Schwarz bilgi kriteri (Schwarz criterion; SC) kullanılarak belirlenmektedir.

ADF kök birim testi için hipotezlerimiz :

$$H_0 : \alpha_1 = 0 \quad (\text{değişken durağan değildir})$$

$$H_1 : \alpha_1 < 0 \quad (\text{değişken durağandır})$$

Genel anlamda durağanlığa sahip olmayan bir seri, belirli sayıda farkının alınması sonucunda durağan hale getirilebilir. Bir seri, birinci farkı alındıktan sonra durağan hale geliyorsa bu seri 1. dereceden bütünleşiktir ve I(1) ile gösterilir. Bir zaman serisinin durağanlığa ulaşmadan önce serinin iki defa farkı alınıyorsa bu seri 2. dereceden bütünleşiktir ve I(2) ile gösterilir. Son olarak, eğer bir zaman serisinin durağan olması için “d” sayıda farkı alınması gerekiyorsa o seri “d” dereceden bütünleşik veya I(d)’dir (Emeç, 2005).

ADF testi ile (14) numaralı denklemde yer alan α_1 katsayısının istatistiksel olarak sifıra eşit olup olmadığı araştırılmaktadır. Elde edilen ADF t-istatistiği, belirlenen anlamlılık düzeyindeki MacKinnon kritik değerinden mutlak olarak büyükse ele alınan zaman serisi durağan olup aksi durumda seri durağan değildir ve durağanlığı sağlanıncaya kadar farkının alınması gerekmektedir (Karaca, 2003, s. 249).

Tablo 5. ADF Birim Kök Testi Sonuçları

Değişken	Düzy / Birinci Fark	ADF Test İstatistiği	MacKinnon Kritik Değerleri			Sonuç
			1%	5%	10%	
BA	Düzy	-1.78	-3.65	-2.95	-2.62	I(1)
	Birinci Fark	-3.91	-3.68	-2.97	-2.62	
CA	Düzy	0.17	-3.66	-2.96	-2.62	I(1)
	Birinci Fark	-7.29	-3.66	-2.96	-2.62	
OTY	Düzy	-1.73	-3.65	-2.95	-2.62	I(1)
	Birinci Fark	-5.22	-3.65	-2.96	-2.62	

ADF testinde gecikme uzunluklarının belirlenmesinde Akaike bilgi kriteri (AIC) kullanılmıştır. ADF testinde Kritik Değerler, Mackinnon (1991)’dan alınan kritik değerleri göstermektedir.

Tablo 5’de yer alan ADF birim kök test sonuçlarına göre, her üç seri için birim kök hipotezi reddedilmektedir. Seriler düzeyde durağan, I(0), değildir. Serilerin durağanlığının sağlanması için birinci farkları alınmıştır. Sonuçta serilerin tamamının

%1 anlamlılık düzeyinde farklarının durağan olduklarına karar verilmiştir. Bu durumda eşbütünleşme testine geçilmesi için sorun bulunmamaktadır.

4.3.2 Eşbütünleşme Analizi

Eşbütünleşme analizi, aynı sırada bütünleşik zaman serileri arasındaki uzun dönem ilişkisini araştırmak için geliştirilmiş bir yöntemdir. Bu yöntem ile aynı dereceden farkları alınması durumunda durağan olan serilerin asıl değerleri analizde kullanılabilir. Eşbütünleşme yöntemi, fark alma yoluyla değişkenler arasındaki kısa ve uzun dönemli bilgilerin kaybolmaması açısından avantaj sağlayan bir yöntemdir. Bunun yanı sıra, her bir eşbütünleşik serinin hata düzeltme modelinin kurulabilmesi, uzun ve kısa dönem ilişkilerini ayırt edebilme olanağı sunmaktadır (Işık, Acar ve Işık, 2004, s. 332). Değişkenler arasındaki kısa ve uzun dönem ilişkisini tahmin etmede Pesaran vd. (2001) tarafından geliştirilen ARDL yöntemi kullanılmıştır. Bu yaklaşımla değişkenlerin bütünleşme dereceleri dikkate alınmadan, değişkenlerin düzey değerleri arasında bir eşbütünleşme ilişkisinin var olup olmadığını test etmek mümkün hale gelmektedir (Akıncı ve Yılmaz, 2013, s. 12). Buna göre çalışmada CA bağımlı değişken olmak üzere, BA ve OTY bağımsız değişkenlerinden oluşan 3 değişkenli sınır testi için kurulan ekonometrik model aşağıdaki gibidir:

$$\begin{aligned} \Delta CA_t = & \alpha_0 + \sum_{i=1}^m \alpha_{1i} \Delta CA_{t-i} + \sum_{i=0}^m \alpha_{2i} \Delta BA_{t-i} + \sum_{i=0}^m \alpha_{3i} \Delta OTY_{t-i} + \alpha_4 CA_{t-1} \\ & + \alpha_5 BA_{t-1} + \alpha_6 OTY_{t-1} + \alpha_7 \text{TREND} + \varepsilon_t \end{aligned} \quad (15)$$

Bu analizde eş-bütünleşme ilişkisi $H_0: \alpha_4 = \alpha_5 = \alpha_6 = \alpha_7 = 0$ hipotezinin test edilmesi yoluyla yapılmaktadır. Bağımlı ve bağımsız değişkenlerin birinci dönem gecikmeleri için hesaplanan F istatistik değeri, Pesaran vd. (2001)'nin çalışmasında yer alan alt ve üst kritik değerlerle karşılaştırılır. Hesaplanan F istatistiği alt kritik değerden küçükse seriler arasında eş-bütünleşme ilişkisi yoktur. Hesaplanan F istatistiği alt ve üst kritik değer arasında düşerse kesin bir yorum yapılamamakta ve diğer eş-bütünleşme testlerine başvurulması gerekmektedir. Son olarak hesaplanan F istatistiği üst kritik değerden büyükse seriler arasında eş-bütünleşme ilişkisinin olduğuna karar verilmektedir.

Sınır testi yönteminin uygulanması sırasında ilk olarak yukarıda yer alan (15) no'lu denklemde “m” ile gösterilen gecikme uzunluğunun belirlenmesi gerekmektedir. Bu belirleme genel olarak AIC veya Schwarz Criterion (SC) kullanılarak yapılmaktadır. Bu testin sağlıklı sonuç vermesi açısından, hata terimleri arasında otokorelasyon (ardışık bağımlılık) probleminin olmaması gerekmektedir. En küçük kritik değeri sağlayan gecikme uzunluğu, modelin gecikme uzunluğu olarak belirlenmektedir. Ancak burada en küçük değere sahip olma kriterine göre seçilen modelde otokorelasyon problemi varsa bu durumda ikinci küçük değere sahip modelin gecikme uzunluğu alınmaktadır. Bu durum otokorelasyon sorunu ortadan kaldırılana kadar devam etmektedir (Taban, 2008, s. 157).

Tablo 6, (15) no'lu denklemde tahmin edilen modelin gecikme uzunluklarının belirlenme sonuçlarını göstermektedir. Bu çalışmanın veri seti yıllık olduğundan maksimum gecikme uzunluğu 5 olarak alınmış ve gecikme uzunluğunun seçiminde AIC kullanılmıştır. Seriler arasındaki ardışık bağımlılık sınaması için Breusch-Godfrey ardışık bağımlılık testi uygulanmıştır. CA'nın bağımlı değişken olduğu modelimizde AIC'ne göre gecikme uzunluğu 1 olarak belirlenmiştir.

Tablo 6. Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi (CA bağımlı değişken)

m	AIC	Breusch-Godfrey Otokorelasyon Testi
1	3.392	0.093
2	3.474	0.180
3	3.682	0.270
4	3.804	0.154
5	3.595	0.241

Bu gecikme sayısında hata terimleri arasında ardışık bağımlılık probleminin olmadığı gözlemlenmektedir. Uygun gecikme sayısının belirlenmesinin ardından seriler arasındaki eşbütünleşme ilişkisi sınır testi yaklaşımıyla araştırılmıştır. Tablo 7'de hesaplanan F istatistiği değeri ile Pesaran vd. (2001)'den alınan %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerindeki alt ve üst sınır kritik değerler gösterilmektedir. Hesaplanan F istatistiğinin, üst sınır kritik değerinden yüksek olması, bağımlı değişken CA iken uzun dönemli ilişkinin varlığını göstermektedir.

Tablo 7'de hesaplanan test istatistiğinin %1 anlamlılık düzeyinde Pesaran vd. (2001)'den alınan üst kritik değeri aştığı görülmektedir. Bu sonuç, cari açıklar

bağımsız değişken iken üç değişken arasında bir eşbütünlük ilişkisinin mevcut olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla uzun ve kısa dönem ilişkileri belirlemek için ARDL (Autoregressive Distribution Lag) modeli kurulabilecektir.

Tablo 7. Sınır Testi Sonuçları (CA bağımlı değişken)

k	f istatistiği	Anlamlılık Düzeyinde Kritik Değerler		
			Alt Sınır	Üst Sınır
2	8.729	1%	6.34	7.52
		5%	4.87	5.85
		10%	4.19	5.06
$R^2 = 0.811$, Adjusted $R^2 = 0.734$, DW = 2.112, F-stat = 10.513 (0.000), $\chi^2_{NOR} = 0.450$ (0.799), $\chi^2_{SER} = 0.692$ (0.708)				
Not: k, (15) no'lu denklemdeki bağımsız değişken sayısıdır. Kritik değerler, Pesaran vd. (2001)'deki Tablo C1.iii'den alınmıştır. Parantez içindeki rakamlar p-olasılık değerlerini göstermektedir. χ^2_{NORM} , Jarque-Bera normalite test istatistiğidir. χ^2_{SER} ikinci dereceden ardışık bağımlılığın Breusch-Godfrey (BG) test istatistiğidir.				

Tablo 8 ve 9, sırasıyla bağımlı değişken BA ve OTY iken kurulan modellerin gecikme uzunluklarının belirlenme sonuçlarını göstermektedir. Maksimum gecikme uzunluğu yine 5 olarak alınmış ve gecikme uzunluğunun seçiminde AIC kullanılmıştır. Seriler arasındaki ardışık bağımlılık sınaması için Breusch-Godfrey ardışık bağımlılık testinin uygulandığı analizlerde, BA'nın bağımlı değişken olduğu modelde AIC'ne göre gecikme uzunluğu 5, OTY'nin bağımlı değişken olduğu modelde AIC'ne göre gecikme uzunluğu 3 olarak belirlenmiştir. Hesaplanan gecikme sayılarında hata terimleri arasında ardışık bağımlılık probleminin olmadığı gözlemlenmektedir.

Tablo 8. Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi (BA bağımlı değişken)

m	AIC	Breusch-Godfrey Otokorelasyon Testi
1	3.871	0.811
2	4.051	0.223
3	3.862	0.856
4	3.810	0.552
5	3.806	0.614

Tablo 9. Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi (OTY bağımlı değişken)

m	AIC	Breusch-Godfrey Otokorelasyon Testi
1	4.665	0.115
2	4.394	0.143
3	4.133	0.863
4	4.246	0.881
5	4.417	0.093

BA bağımlı değişken iken uygun gecikme sayısının belirlenmesinin ardından seriler arasındaki eşbütünleşme ilişkisi sınır testi yaklaşımıyla araştırılmıştır. Hesaplanan F-istatistiğinin değerinin alt sınır kritik değerinden düşük olması, bağımlı değişkenin BA olması durumunda seriler arasında bir eşbütünleşme ilişkisinin bulunmadığını göstermektedir (Tablo10)

Tablo 10. Sınır Testi Sonuçları (BA bağımlı değişken)

k	f istatistiği	Anlamlılık Düzeyinde Kritik Değerler		
			Alt Sınır	Üst Sınır
2	1.838	1%	6.34	7.52
		5%	4.87	5.85
		10%	4.19	5.06
$R^2 = 0.867$, Adjusted $R^2 = 0.401$, DW = 2.480, F-stat = 1.861 (0.226), $\chi^2_{NOR} = 0.886$ (0.642), $\chi^2_{SER} = 15.79$ (0.0004)				
Not: k, denklemdaki bağımsız değişken sayısıdır. Kritik değerler, Pesaran vd. (2001)'deki Tablo C1.iii'den alınmıştır. Parantez içindeki rakamlar p-olasılık değerlerini göstermektedir. χ^2_{NORM} , Jarque-Bera normalite test istatistiğidir. χ^2_{SER} , ikinci dereceden ardışık bağımlılığın Breusch-Godfrey (BG) test istatistiğidir.				

OTY bağımlı değişken iken uygun gecikme sayısının belirlenmesinin ardından seriler arasındaki eşbütünleşme ilişkisi yine aynı yöntemle araştırılmıştır. Tablo 11'de görüleceği gibi hesaplanan F istatistiğinin değeri %5 ve %10 önem düzeyinde alt sınır ile üst sınır kritik değerleri arasında kaldığından, bu aşamada değişkenler arasında bir eşbütünleşme ilişkisinin olup olmadığına karar verilememektedir.

Üstteki eşbütünleşme sonuçlarına göre yalnızca cari işlemler açığı bağımlı değişken olarak alındığında cari işlemler açığı, bütçe açığı ve yatırım-tasarruf açığı arasında bir eş-bütünleşme ilişkisinin olduğu söylenebilir.

Tablo 11. Sınır Testi Sonuçları (OTY bağımlı değişken)

k	f istatistiği	Anlamlılık Düzeyinde Kritik Değerler		
			Alt Sınır	Üst Sınır
2	4.875	1%	6.34	7.52
		5%	4.87	5.85
		10%	4.19	5.06
$R^2 = 0.896$, Adjusted $R^2 = 0.784$, DW = 2.252, F istatistiği = 8.049 (0.0002), $\chi^2_{NOR} = 4.001$ (0.135), $\chi^2_{SER} = 1.619$ (0.445)				
Not: k, denklemdaki bağımsız değişken sayısıdır. Kritik değerler, Pesaran vd. (2001)'deki Tablo C1.iii'den alınmıştır. Parantez içindeki rakamlar p-olasılık değerlerini göstermektedir. χ^2_{NORM} , Jarque-Bera normalite test istatistiğidir. χ^2_{SER} , ikinci dereceden ardışık bağımlılığın Breusch-Godfrey (BG) test istatistiğidir.				

4.3.3 Uzun Dönem İlişkisi

Değişkenler arasındaki uzun dönem ilişkisi aşağıdaki ARDL modeli ile tahmin edilmiştir.

$$CA_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^m \alpha_{1i} CA_{t-i} + \sum_{i=0}^m \alpha_{2i} BA_{t-i} + \sum_{i=0}^m \alpha_{3i} OTY_{t-i} + \alpha_7 TREND + \varepsilon_t \quad (16)$$

Bu denklemde en uygun gecikme yine AIC bilgi kriterine göre belirlenmiştir ve belirlenen gecikme düzeyinde otokorelasyon olmadığı doğrulanmıştır. En küçük AIC değeri 1 olarak belirlenmiş ve model tahmin edilmiştir. Bu modele ilişkin tahmin sonuçları Tablo 12'de gösterilmektedir.

ARDL modelinde gecikme uzunluklarının belirlenmesinde, yine AIC değerleri kullanılmıştır. Maksimum gecikme uzunluğunun 5 alındığı (16) no'lu denklemde, en uygun gecikme uzunluğu 1 olarak belirlendiği için 1 gecikmeli değeri ile tahmin edilmesi sonucuna varılmıştır. Dolayısıyla tahmin edilecek model ARDL(1,1,1) modeli olup, bu modele ilişkin tahmin sonuçları Tablo 12'te sunulmuştur.

Tablo 12. ARDL (1,1,1) Modeli Tahmini Sonuçları

Değişkenler	Katsayı	t-istatistiği
Sabit	-0.831	-1.542
Trend	-0.140	-3.802*
CA _{t-1}	-0.033	-0.175
BA _t	-0.060	-0.378
BA _{t-1}	-0.004	-0.026
OTY _t	0.365	4.1478*
OTY _{t-1}	-0.063	-0.561
Uzun Dönem Katsayıları		
Sabit	-0.804	-1.596
Trend	-0.136	-4.777*
BA	-0.062	-0.481
OTY	0.292	4.131*
R ² = 0.845, Adjusted R ² = 0.810, DW = 1.969, F istatistiği = 23.67772 (0.0000), χ ² _{NOR} = 0.544 (0.762), χ ² _{SER} = 1.337 (0.5124)		
* , %1 düzeyinde anlamlılığı göstermektedir. Parantez içindeki rakamlar p-olasılık değerlerini göstermektedir. χ ² _{NORM} , Jarque-Bera normalite test istatistiğidir. χ ² _{SER} , ikinci dereceden ardışık bağımlılığın Breusch-Godfrey (BG) test istatistiğidir.		

Tablo 12'deki uzun dönem denklemi sonuçlarına göre cari açıklar ile özel tasarruf yatırım açığı arasında uzun dönemde pozitif ve anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmektedir. İncelenen dönem içinde özel tasarruf yatırım açığındaki %10'luk bir artış, cari açığın yaklaşık %3 oranında artmasına neden olmuştur. Yapılan analizde cari açıklar ile bütçe açıkları arasında anlamlı bir ilişkinin varlığına rastlanmadığı görülmüştür. Uzun dönemde cari açıkları ile bütçe açıklar arasındaki ilişkinin katsayısı beklenen işarete sahip olmamakla birlikte anlamlı da değildir.

4.3.4 Kısa Dönem İlişkisi

Değişkenler arasındaki kısa dönem ilişkisi ARDL yaklaşımına dayalı bir hata düzeltme modeli ile araştırılmıştır. Bu model aşağıdaki şekilde gösterilebilir.

$$\Delta CA_t = \alpha_0 + \alpha_1 ECT_{t-1} + \sum_{i=1}^m \alpha_{2i} \Delta CA_{t-i} + \sum_{i=0}^m \alpha_{3i} \Delta BA_{t-i} + \sum_{i=0}^m \alpha_{4i} \Delta OTY_{t-i} + \alpha_7 \text{TREND} + \varepsilon_t \quad (17)$$

Burada ECT_{t-1} değişkeni uzun dönem ilişkisinden elde edilen hata terimleri serisinin bir dönem gecikmeli değeridir. Bu değişkenin katsayısı kısa dönemdeki dengesizliğin ne kadarının uzun dönemde düzeltileceğini gösterir. Bu katsayının işaretinin negatif olması beklenir.

Modelde uygun gecikme uzunlukları AIC yardımıyla ve aynı yöntemle belirlenmiştir. Maksimum gecikme uzunluğunun yine 5 alındığı bu analizin sonucunda, denklemin 1 gecikmeli değeri ile tahmin edilmesi gerektiği sonucuna varılmıştır. Bu modelin tahmin sonuçları Tablo 13’de gösterilmektedir.

Modelde hata düzeltme terimi (ECT_{t-1}) beklendiği gibi negatif ve %1 düzeyinde istatistiksel açıdan anlamlı çıkmıştır. Hata düzeltme teriminin katsayısı -1.331 olarak belirlenmiştir. Katsayının işareti beklendiği gibi negatif ve istatistik bakımından %1 önem düzeyinde anlamlıdır. Hata düzeltme katsayısının 1’den büyük olması Narayan ve Smyth (2006)’in çalışmalarında ifade ettiği gibi, sistemin dalgalanarak uzun dönem dengesine gelebileceğini göstermektedir. Bu dalgalanma her seferinde azalarak uzun dönemde dengeye dönüşü sağlayacaktır.

Ayrıca bu modelde de uzun dönemde olduğu gibi cari açıklar ile tasarruf açıklar arasında bir ilişki olduğu gözlemlenmiştir. Hata düzeltme modeline göre özel tasarruf yatırım açıklarının seviye ve bir gecikmeli değerleri ile cari açıklar arasında sırasıyla pozitif ve negatif anlamlı bir ilişki görülmektedir. Bunun yanı sıra hata düzeltme modeli sonuçları, uzun dönemde bir ilişki gözlemlenmesine rağmen kısa dönemde cari açıkların bir dönem gecikmeli değeri ile kendisi arasında pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğunu belirtmektedir. Buna göre cari işlemler dengesinin kısa dönemli tahmininde kendisinin geçmiş dönem değerinin dikkate alındığı söylenebilir.

Tablo 13. ARDL(1,1,1) Hata Düzeltme Modeli Tahmini Sonuçları

Değişkenler	Katsayı	t-istatistiği
Sabit	0.172	0.380
Trend	-0.013	-0.608
ΔCA_{t-1}	0.316	1.781***
ΔBA_t	-0.184	-1.268
ΔBA_{t-1}	-0.040	-0.324
ΔOTY_t	0.335	4.394*
ΔOTY_{t-1}	-0.336	-2.940*
ECT_{t-1}	-1.331	-5.342*
Kısa Dönem Katsayıları		
Sabit	0.252	0.377
Trend	-0.020	0.601
BA	-0.327	0.981
OTY	-0.001	0.005
R ² = 0.811, Adjusted R ² = 0.756, DW = 2.107, F istatistiği = 14.736 (0.000) $\chi^2_{NOR} = 0.484$ (0.785), $\chi^2_{SER} = 0.507$ (0.609) *, ** ve *** sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeylerinde anlamlılıkları göstermektedir. Parantez içindeki rakamlar p-olasılık değerlerini göstermektedir. χ^2_{NORM} , Jarque-Bera normalite test istatistiğidir. χ^2_{SER} , ikinci dereceden ardışık bağımlılığın Breusch-Godfrey (BG) test istatistiğidir.		

4.3.5 Nedensellik Analizi

İki değişken arasında uzun dönemde anlamlı bir ilişki bulunduğunda en azından bir yönde nedensellik de olacağından, (15) no'lu denklem yardımıyla bütçe açıkları, cari açık ve özel tasarruf yatırım açığı arasındaki nedenselliğin yönü araştırılmıştır. Nedensellik, iki değişkenin gecikmeli değerlerinin birlikte istatistik bakımdan anlamlılığı test edilerek tahmin edilir. Değişkenlerden biri bağımlı değişken olduğunda, iki değişkenin gecikmeli değerleri birlikte istatistik bakımdan sıfırdan farklı, bununla birlikte diğer değişken bağımlı değişken olduğunda, iki değişkenin gecikmeleri değerleri birlikte istatistik bakımdan sıfıra eşit olmalıdır. Tablo 14, uzun dönem nedensellik test sonuçlarını göstermektedir. Nedensellik test sonuçlarına göre, bütçe açıklarının cari işlemler açığının anlamlı granger nedeni olmadığı hipotezi reddedilmektedir. Ayrıca yatırım-tasarruf açığının cari işlemler açığının granger nedeni olmadığı hipotezi de yine reddedilmektedir. Diğer bir ifadeyle nedensellik test sonuçlarına göre, uzun dönemde hem bütçe açıklarından

hem de özel tasarruf-yatırım açığından cari işlemler açığına tek yönlü bir nedenselliğin olduğu görülmektedir.

Tablo 14. ARDL Modeli Nedensellik Test Sonuçları

Bağımlı değişken	CA		BA		OTY	
Bağımsız değişken	BA ve OTY		CA ve OTY		CA ve BA	
F-ist	8.72 *		1.20		4.88	
	%1	%5	%1	%5	%1	%5
Alt sınır	6.34	4.87	6.34	4.87	6.34	4.87
Üst sınır	7.52	5.85	7.52	5.85	7.52	5.85
Nedenselliğin yönü	BA \Rightarrow CA OTY \Rightarrow CA		CA \nRightarrow BA OTY \nRightarrow BA		CA \nRightarrow OTY BA \nRightarrow OTY	
F istatistiği için kritik değerler sırasıyla Pesaran vd. (2001:300) deki Tablo CI(iii)'den alınmıştır. *, %1 önem düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir.						

5. SONUÇ

Seksenli yıllarda ABD’de başta olmak üzere bir çok gelişmiş ülkede yüksek düzeydeki bütçe açıklarına cari açıkların da eşlik etmesi, iki açık arasındaki ilişkiye yönelik teorik ve ampirik çalışmaları artırmış, böylelikle bütçe ve cari işlemler açığı sorunu “ikiz açık” olarak tanımlanmıştır. İki değişkenin ortak hareketini ifade eden ikiz açıklar hipotezine göre, bütçe dengesindeki değişim, cari işlemler dengesi üzerinde aynı yön ve büyüklükte etkiler ortaya çıkarmaktadır.

Zamanla ikiz açıklar hipotezini oluşturan değişkenlerin ters yönde hareket etmesi, yeni ampirik analizlerde makroekonominin genel dengesini oluşturan bir diğer unsur olan özel tasarruf yatırım dengesinin de incelenmesi gereğini ortaya çıkarmıştır. Böylece ikiz açıklar hipotezinde pasif durumda bulunan özel tasarruf yatırım açığı değişkeni de incelenmeye başlanmış ve üçüz açıklar hipotezi gelişmiştir. Üçüz açıklar, iç ve dış dengenin birlikte sağlanması açısından son derece önemlidir. Ekonominin genel dengesini oluşturan bütçe dengesi, özel tasarruf-yatırım dengesi ve cari işlemler dengesinin bozulması, ekonomideki makro ekonomik değişkenler üzerinde çeşitli etkiler yaratmaktadır.

Bu çalışmada, ikiz açıklar hipotezine özel tasarruf yatırım dengesi de eklenerek Türkiye’de 1980-2013 dönemi için üçüz açıklar hipotezi ekonometrik yöntemler kullanılarak analiz edilmiştir. Bu çerçevede çalışmada ilk olarak üçüz açıklar kavramının öğeleri olan bütçe açıkları, cari işlemler dengesi ve özel tasarruf yatırım dengesi teorik olarak açıklanmıştır. Daha sonra üçüz açıklar hipotezi teorik olarak anlatılmış, ardından 1980-2013 dönemindeki ekonomik gelişmeler çerçevesinde bütçe açıkları, cari işlemler dengesi ve tasarruf yatırım dengesinin Türkiye’deki gelişimi ayrı ayrı incelenmiştir. Üçüncü bölümde ise ampirik analize geçmeden önce üçüz açıklar arasındaki etkileşime yönelik günümüze kadar yapılan çalışmaları içeren literatür taraması yapılmıştır.

Üçüz açıkları oluşturan öğeler arasındaki ilişkiler 1980-2013 dönemi için yıllık bütçe açığının GSYİH içindeki payı, cari açığın GSYİH içindeki payı, ve özel tasarruf yatırım açığının GSYİH içindeki payı verileri kullanılarak zaman serileri analizi ile incelenmiştir. Değişkenlere ilişkin veriler ADF birim kök testi ile sınanmış ve her bir değişkenin birinci fark değerlerinde durağan oldukları

gözlenmiştir. Değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisi ARDL sınır testi yaklaşımıyla araştırılmıştır. Analiz sonuçları, bağımlı değişkenin cari açıklar olması durumunda üç değişken arasında eşbütünleşme ilişkisinin mevcut olduğunu, bağımlı değişkenin özel tasarruf yatırım açıkları olması durumunda kesin bir yorum yapılamayacağını, bütçe açıklarının bağımlı değişken olması durumunda ise üç değişken arasında eşbütünleşme ilişkisinin olmadığını göstermektedir.

ARDL modellerinden elde edilen sonuçlarda, cari açıklar ile özel tasarruf yatırım açığı arasında hem uzun hem de kısa dönemde pozitif ve anlamlı bir ilişkinin olduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca, hata düzeltme modeli sonuçları, kısa dönemde ortaya çıkabilecek olan dengesizliklerin uzun dönemde düzeltilebileceğini, hata düzeltme katsayısının 1'den büyük olması ise sistemin dalgalanarak uzun dönem dengesine gelebileceğini göstermektedir. Uzun dönem nedensellik analizi sonuçlarına göre, hem bütçe açıklarından hem de özel tasarruf yatırım açığından cari açığa doğru tek yönlü bir nedenselliğin olduğu görülmektedir.

Çalışmadan elde edilen sonuçlar, Türkiye'de cari açıkları etkileyen faktörlerin bütçe açıkları ve özel tasarruf yatırım açıkları olduğunu ortaya koymuştur. Böylelikle 1980-2013 döneminde üçüz açıkların Türkiye ekonomisi için geçerli olduğu sonucuna varılmıştır.

Bu bağlamda, bütçe açıklarının azaltılarak bütçenin dengeye gelmesi için bütçe gelirlerinin artırılması ya da bütçe giderlerinin azaltılması gerekmektedir. Bütçe açıklarının finansmanında kullanılan en önemli araçlardan biri vergi gelirleridir. Bu nedenle vergi sisteminin etkinliğinin artırılması gerekmektedir. Vergi oranlarının artırılması özel tasarrufları olumsuz etkileyeceğinden vergi tabanının genişletilmesi ile gelirler artırılması, vergi kaçakçılığının önlenerek kayıt dışı ekonominin kayıt altına alınması, cezaların caydırıcı düzeylere getirilerek vergilerin düzenli bir biçimde toplanması gerekmektedir. Kamu harcamalarının dikkatle incelenerek aşırı israftan kaçınılması ve özellikle seçim ekonomisi uygulamalarının önüne geçilmesi, bütçe giderlerinin azalmasına katkıda bulunacaktır. Bunlara ek olarak bütçelerde önce giderlerin belirlenmesi sonra da bu giderlere finansman aranması bütçe açıklarını artırmaktadır. Bu nedenle gelirlerin tahmin edilmesinin ardından harcamaların önem düzeyine göre belirlenmesi bütçe açıklarının azalmasında etkili olacaktır.

Cari açığın azaltılması için faizlerin düşürülmesi, kur artışının sağlanması ve Türk Lirası'nın değerinin düşürülmesiyle ithalatın pahalı ihracatın ucuz hale getirilmesi gerekmektedir. Doğrudan yabancı yatırımların ülkemize gelmesinin özendirilmesi, bu amaçla da yatırımcılar için siyasi ve ekonomik istikrarın sağlanarak uygun yatırım ortamının temin edilmesi, cari açıkların kapatılmasında önemlidir. Bunun yanı sıra, yurtiçi üretimin ithalat bağımlılığının azaltılması amacıyla, sanayide kullanılan ithal ara girdilerin yurt içinde üretilmesine zemin hazırlanmalıdır. Ayrıca uluslararası düzeyde Türk sanayisinin rekabet gücünün geliştirilmesi, üretim maliyetlerinin düşürülmesi ve katma değeri yüksek olan ürünlerin ihracata konu olması da cari açığı dengeye getirmede etkili olacaktır.

Bütçe açıklarının finanse edilmesi için borçlanmaya başvurulması sonucu yükselen faiz oranları, hem üretim maliyetlerinin artmasına hem de özel sektör tüketim ve yatırım taleplerinin düşmesine neden olabilmektedir. Bu bağlamda, tasarruf oranlarının kalıcı bir biçimde yükseltilmesi amaçlanarak vergi yükünün azaltılması, teşvik politikaları ile tasarrufların artırılarak yatırımlara dönüşebilmesinin sağlanması, ekonomik ve siyasi istikrarın sağlanarak hem “yastık altı” diye bilinen tasarrufların ekonomiye kazandırılması hem de yabancı sermayenin ülkeye çekilmesinin sağlanması tasarruf açığının kapatılmasına katkı yapacaktır.

KAYNAKÇA

Abdioğlu, Z., ve Terzi, H. (2009). Enflasyon ve Bütçe Açıkları İlişkisi: Tanzi ve Patinkin Etkisi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 23, Sayı: 2, 195-211.

Ağcakaya, S. (2003). Ülkemizde Konsolide Bütçe Harcamalarının Gelişimi (1980-2000). *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 215-226.

Ahiakpor, J. W., ve Amirkhalkhali, S. (1989). On the Difficulty of Eliminating Deficits with Higher Taxes: Some Canadian Evidence. *Southern Economic Journal*, 56, 24-31.

Akıncı, M., ve Yılmaz, Ö. (2013). Türkiye Ekonomisinde Üçüz Açık Hipotezinin Geçerliliği: Sınır Testi Yaklaşımı. *İMKB Dergisi*, Yıl 13, Sayı: 50, 1-27.

Aksoy, A. (2010). Türkiye’de Bütçe Açıklarının Enflasyon, Büyüme ve Faiz Üzerine Etkileri: Türkiye Uygulaması. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar.

Aksu, H., ve S. Başar (2009). Türkiye İçin İkiz Açıklar Hipotezi’nin Tahmini: Bir Sınır Testi Yaklaşımı. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 64 (4), 2-14.

Altıntaş, H.; S. Taban (2011). Twin Deficit Problem and Feldstein-Horioka Hypothesis in Turkey: ARDL Bound Testing Approach and Investigation of Causality. *International Research Journal of Finance and Economics*, Vol: 74, 2011, 30-45.

Arıcan, E. (2005). Ricardocu Denklik Teoremi ve Teorilerde Kamu Açıklarına İlişkin Yaklaşımlar: Türkiye Ekonomisine İlişkin Bir Uygulama. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B. Dergisi*, 77-94.

Ball, L., ve Mankiw, N. G. (1995). A Sticky-Price Manifesto. *NBER Working Papers*, 127-151.

Barışık, S., ve Kesikoğlu, F. (2006). Türkiye’de Bütçe Açıklarının Temel Makroekonomik Değişkenler Üzerine Etkisi (1987-2003 VAR, Etki-Tepki Analizi Varyans Ayrıştırması). *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 59-82.

Barışık, S. ve Kesikoğlu, F. (2010). Makro Ekonomik Değişken Olarak Bütçe Açığı-Cari Açık İlişkisi: Gelişmekte Olan Piyasalar Örneği. *İktisat İşletme ve Finans*, 25 (294), 109-127.

Baxter, M., ve Crucini, M. J. (1993). Explaining Saving-Investment Correlations. *The American Economic Review*, Vol: 83, No: 3, 416-436.

Bektaş, V. (2007). Cari İşlemler Dengesi ve Cari Açıkların Sürdürülebilirliği: Türkiye Uygulaması, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Adana.

Berksoy, T. (1993). Türkiye’de Bütçe Açıkları ve Bu Açıkların Finansmanı. IX. Türkiye Maliye Sempozyumunda Sunuldu, Adana.

Bernheim, B. (1989). A Neoclassical Perspective on Budget Deficits. *Journal of Economic Perspectives - Volume 3, Number, 55-72.*

Bilman, M. E. (2004). İkiz Açık Olgusu ve Türkiye Açısından Değerlendirilmesi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Genel İktisat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İzmir.

Biswas, B., G. Tribedy, P. Saunders (1992). Further Analysis of the Twin Deficits, *Contemporary Economic Policy, Vol: 10, No: 1, 104-107*

Blejer, M. I., ve Cheasty, A. (1991). The Measurement of Fiscal Deficits: Analytical and Methodological Issues. *Journal of Economic Literature* , 1644-1678.

Çakmak, U. (2006). 2001 Krizinin Anatomisi, Krizin Kökenlerinin ve Oluşumunun Bir Analizi, İç ve Dış Tasarruf Açığının Sürdürülebilirliğine İlişkin Kantitatif Çalışmalar ve Yorumlar. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Doktora Tezi, Ankara.

Carbaugh, R. J. (2008). *International Economics*. Mason, OH: South-Western Cengage Learning.

Çekim, E. (2009). Türkiye'de Cari Açık Sorunu. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Bankacılık ve Finans Anabilim Dalı Uluslararası Bankacılık ve Finans Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Celasun, M. (2002). 2001 Krizi, Öncesi ve Sonrası: Makroekonomik ve Mali Bir Değerlendirme. ERC/ METU VI. International Conference in Economics, Ankara.

Chinn, M. D., ve Prasad, E. S. (2003). Medium-term Determinants of Current Accounts in Industrial and Developing Countries: An Empirical Exploration. *Journal of International Economics, 47-76.*

Corsetti, G.; G. J. Müller, Twin Deficits: Squaring Theory, Evidence and Common Sense, *Economic Policy, Vol: 21, No: 48, 597-638.*

Çekim, E. (2009). Türkiye'de Cari Açık Sorunu. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Bankacılık ve Finans Anabilim Dalı Uluslararası Bankacılık ve Finans Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Çetin, M. (2004). Türkiye'nin Tasarruf Sorunu. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Doktora Tezi. İstanbul.

Çetintaş, H., ve Barışık, S. (2005). Yapısal Kırılma, Birim Kök ve İkiz Açıklar Hipotezi: Türkiye'den Ampirik Bulgular. *Maltepe Üniversitesi, İİBF Ekonomik, Toplumsal ve Siyasal Analiz Dergisi* , 43-57.

Darrat, A. F.,(1998). Have Large Budget Deficits Caused Rising Trade Deficits?. *Southern Economic Journal, Vol: 54, No: 4, 879-887.*

Dewald, W. G. ve Ulan, M. (1990), The Twin-deficit Illusion, *Cato Journal*, 10: 689-707.

Direkçi, T. (2006). Kamu Açıklarının Makro Ekonomik Etkileri: Türkiye Çalışması. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Doktora Tezi, Adana.

Dişbudak, C., ve Süslü, B. (2007). Türkiye'de Kişisel Gelir Dağılımını Belirleyen Makroekonomik Faktörler. *Ekonomik Yaklaşım, Cilt: 18, Sayı: 65*, 1-23.

Dooley, M., Frankel, J., ve Mathieson, D. J. (1987). International Capital Mobility: What Do Saving-Investment Correlations Tell Us? *IMF Staff Papers Vol: 34, No: 3*, 503-530.

Dücan, E. (2008). Türkiye Ekonomisinde Tasarruf-Yatırım Dengesizlikleri ve Üçüz Açıklar sorunu. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat A.B.D. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya.

Egeli, H. (2002). Mali Açıkların Ölçümüne Yönelik Bazı Gözlemler ve Bu Konuda Geliştirilmiş Alternatif Açık Ölçüleri. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 29-40.

Eğilmez, A. M., ve Kumcu, E. (2002). *Ekonomi politikası: Teori ve Türkiye Uygulaması*. İstanbul: Om Yayınevi.

Eğilmez, M. (2006). Üçüz Açık, Radikal Gazetesi, 30/05/2006. Web: <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=188787> adresinden 7 Şubat 2014'te alınmıştır.

Eisner, R. (1994). National Saving and Budget Deficits. *The Review of Economics and Statistics, Vol: 76, No: 1*, 181-186.

Emec, H. (2005). Zaman Serileri Ekonometrisi I. Web: <http://www.deu.edu.tr/userweb/hamdi.emec/zamanserileri.pdf> adresinden Erişim 13 Nisan 2014'te alınmıştır.

Enders, W. ve Lee, B. S. (1990), Current Account and Budget Deficits: Twins or Distant Cousins?, *The Review of Economics and Statistics*, 72: 373-81.

Evans, P. (1988). Do Budget Deficits Affect the Current Account?. Unpublished paper, Ohio State University.

Fırat, E. (2009). Türkiye'de 1980 Sonrası Yaşanan Üç Büyük Kriz Ve Sonuçlarının Ekonomi-Politiği. *Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi - Selçuk Üniversitesi* , 501-524.

Fischer, S., ve Easterly, W. (1990). The Economics of the Government Budget Constraint. *The World Bank Research Observer, Vol: 5, No: 2* , 127-142.

G., P., ve Upadhyaya, K. (2001). The Impact of Budget Deficits On National Saving in the USA. *Applied Economics, Vol.33(13)*, 1745-1750.

Gale, W. G., ve Orszag, P. R. (2003). Economic Effects of Sustained Budget Deficits. *National Tax Journal, Vol: 56, No: 3*, 463-485.

Gaytancıoğlu, S. (2010). Rasyonel Beklentiler Teorisi Çerçevesinde Türkiye'de 1994 Krizi. *Ekonomi Bilimler Dergisi, Cilt 2, Sayı 1*, 139-146.

Göçer, İ. (2013). Türkiye’de Cari Açığın Nedenleri, Finansman Kalitesi ve Sürdürülebilirliği: Ekonometrik Bir Analiz. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi* , 213-242.

Gök, B. (2006). İkili Açık Hipotezi ve Türkiye Uygulaması Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İzmir.

Granger, C. W., ve Newbold, P. (1974). Spurious Regressions in Econometrics . *Journal of Econometrics*, Vol: 12, No: 2 , 111-120.

Gruber, J. W., ve Kamin, S. B. (2007). Explaining the Global Pattern of Current Account Imbalances. *Journal of International Money and Finance*, Vol: 26, No: 4 , 500-522.

Günay, A. (2007). *Mali Disiplinin Sağlanmasında Anayasal Denk Bütçe Yaklaşımı ve Türkiye’de Uygulanabilirliği*. Ankara: Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı.

Günaydın, İ. (2004). Bütçe Açıkları Enflasyonist midir? Türkiye Üzerine Bir İnceleme. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Cilt 6, Sayı:1*, 158-181.

Güraslan, E. (2005). Uluslararası Finansal Kuruluşlar ve Mali Reform Önerileri: Türkiye Deneyimi. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Adana.

Hatsopoulos, G. N., Krugman, P. R., ve Summers, L. H. (1988). U.S. Competitiveness: Beyond the Trade Deficit. *Science*, Vol: 241, No: 4863 , 299-307.

Hepaktan, C. E. (2008). Türkiye'nin Dönüşüm Sürecinde Dış Ticaret Politikaları. DEÜ İİBF İktisat Bölümü 2. Ulusal İktisat Kongresinde sunuldu, İzmir.

İnan, M. (2007). Türkiye’de 1980 Sonrası Uygulanan Tasarruf Politikaları ve Tasarrufların Yatırımlara Dönüştürülmesinde Vergi Sisteminin Etkisi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

İslam, M.F. (1998). Brazil’s Twin Deficits: An Empirical Examination. *Atlantic Economic Journal*, 26(2), 121-129.

Işık, N., Acar, M., ve Işık, B. (2004). Enflasyon ve Döviz Kuru İlişkisi: Bir Eşbütünleşme Analizi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi* , 325-340.

Kalyoncu, H. (2005). Bütçe Açıklarının Sürdürülebilirliği: Avrupa Birliği Üyesi Ülkeler ve Türkiye Üzerine Bir Uygulama. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Adana.

Karabaş, E. (2005). Bütçe Kapsamı ve Bütçe Kapsamı Dışında Kalan Kamusal Harcama Alanları, Devlet Bütçe Uzmanlığı Araştırma Raporu, Ankara.

Karaca, O. (2003). Türkiye’de Enflasyon-Büyüme İlişkisi: Zaman Serileri Analizi. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 4 (2), 247-255.

Karaçor, Z., Alptekin, V., Akar, T., ve Akar, G. (2012). Uluslararası Ekonomi Konferansı. Web:<http://teacongress.org/papers2012/KARACOR-ALPTEKIN-AKAR.pdf> adresinden 20 Nisan 2014'te alınmıştır.

Katırcıoğlu, S.T., Fethi, S. ve Fethi, M.D. (2009). Twin Deficits Phenomenon in Small Islands: An Empirical Investigation By Panel Data Analysis. *Applied Economic Letters*, 16(15), 1569-1573.

Kaufmann, S., G. Winckler, J. Scharler (2002). The Austrian Current Account Deficit: Driven by Twin Deficits or by Intertemporal Expenditure Allocation?. *Empirical Economics*, Vol: 27, No:3, 529-542

Khalid, A. M.; T. W. Guan (1999). Causality Tests of Budget and Current Account Deficits: Cross-Country Comparisons. *Empirical Economics*, Vol: 24, No: 3, 389-402.

Kibar, A. (2008). Türkiye'de Özel Tasarruf Eğilimi: Mikro ve Makro Perspektifler Semineri Açılış Konuşması, İstanbul.

Kılavuz, E., ve Dumrul, Y. (2012). İkiz Açık Hipotezinin Geçerliliği: Teori ve Uygulama. *Atatürk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt:26, Sayı:3-4 , 239-258.

Kim, C-H. ve Kim D. (2006). Does Korea Have Twin Deficits?. *Applied Economic Letters*, 13, 675-680.

Kim, Ki-Ho (1995). On the Long-Run Determinants of the U.S. Trade Balance: A Comment. *Journal of Post Keynesian Economics*, Vol: 17, No: 3, 447-455.

Kim, S., N. Roubini (2008), Twin Deficit or Twin Divergence? Fiscal Policy, Current Account and Real Exchange Rate in the U.S. *Journal of International Economics*, Vol: 74, No: 2, 362-383.

Klein, L. R. (2006). Issues Posed by Chronic US Deficit. *Journal of Policy Modeling*, (28), 673-677.

Knight, M., ve Scacciavillani, F. (1998). *Current Account: What is Their Relevance for Economic Policymaking?* IMF Working Paper.

Koç, A. (2009). Kamu Açıklarının Ekonomik, Politik Ve Sosyal Belirleyicileri: Gelişmekte Olan Ülkeler Üzerine Bir Uygulama. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Doktora Tezi, Adana.

Kouassi, E., M. Mougoue, K. O. Kymn, (2004). Causality Tests of the Relationship Between the Twin Deficits. *Empirical Economics*, Vol: 29, No: 3, 503-525.

Kökçü, A. (2011). Bütçe Açığı, Cari İşlemler Arasındaki İlişki ve Türkiye Örneği (1994-2010). Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Antalya.

Krugman, P. R., Obstfeld, M., ve Melitz, M. J. (2012). *International Economics, Theory ve Policy*. Boston: Pearson Education, Inc.

Kulkarni, K. G., E. L. Erickson (2001). Twin Deficit Revisited: Evidence from India, Pakistan and Mexico. *Journal of Applied Business Research*, Vol:17, No: 2, 97-104.

Kuştepelı, Y. R. (2001). An Empirical Investigation of the Feldstein Chain for Turkey. *Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, Cilt: 2 No: 1.

Kutlu, E. (2009). *İktisadi Kalkınma Ve Büyüme*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Latif-Zaman, N., M. N. DaCosta (1990). The Budget Deficit and the Trade Deficit: Insights into This Relationship, *Eastern Economic Journal*, Vol:16, No: 4., 349-354.

Lau, E.; T. C. Tang (2009) Twin Deficits in Cambodia: Are There Reasons for Concern?: An Empirical Study. *Monash University Working Paper*, No: 11/09, 1-15.

Leachman, L. L., B. Francis (2009). Twin Deficits: Apparition or Reality?, *Applied Economics*, Vol: 34, No: 9, 1121-1132.

MacKinnon, J. G. (1991) Critical Values for Cointegration Tests in R.F. Engle and C.W.J. Granger (eds), *Long Run Economic Relationship. Reading in Cointegration*, Ch.13, Oxford University Press, 266-276.

Mammadov, F. (2008). Bütçe Açıklarının Finansmanı ve Makroekonomik Etkileri: Azerbaycan Örneği (1992-2006). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Marinheiro, C.F. (2008). Ricardian Equivalence, Twin Deficits, and the Feldstein-Horioka Puzzle in Egypt. *Journal of Policy Modeling*, 30, 1041-1056.

McTeer, B. (2008). *Our Triple Deficits*. Washington, D.C.: National Center for Policy Analysis No.613.

Milesi-Ferretti, G. M., ve Razin, A. (1996). Sustainability of Persistent Current Account Deficits. *NBER Working Paper*, No: 5467 , 1-24.

Miller, S. M., Russek, F. S. (1989). Are the Twin Deficits really Related?. *Contemporary Policy Issues*, 7. 91-115.

Mukhtar, T., M. Zakaria, M. Ahmed (2007). An Empirical Investigation for the Twin Deficits Hypothesis in Pakistan, *Journal of Economic Cooperation*, Vol: 28, No: 4, 63-80.

Narayan, P.K. Smyth, R. (2006). What Determines Migration Flows From Low-Income To High-Income Countries? An Empirical Investigation of Fiji-US Migration: 1972-2001, *Contemporary Economic Policy*, 24(2), 332-342.

Norton, A., ve Elson, D. (2002). *What's behind the budget? Politics, Rights and Accountability in the Budget Process*. London: Overseas Development Institute.

Obstfeld, M., ve Rogoff, K. (1994). *The InterTemporal Approach To the Current Account*. Cambridge: NBER Working Paper.

Onafowora, O.A. ve Owoye, O. (2006). An Empirical Investigation of Budget and Trade Deficits: The Case of Nigeria. *The Journal of Developing Areas*, 39(2), 153-174.

Özcan, K. M., ve Günay, A. (2012). Türkiye'de Özel Tasarrufları Belirleyen Unsurlar. Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni.

Özdemir, P. (2009). İç Borç Yönetimi ve Türkiye. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Adana.

Özen, A. (2002). Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Bütçe Açığının Gelişimi. *Maliye Dergisi*, 21-41.

Özsoy, C., Adaçay, F. R., Kar, M., Taban, S., Günsoy, B., Tosunoğlu, T. ve diğerleri (2012). *İktisadi Kalkınma*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Parasız, İ. (2010). *İktisadın ABC'si*. Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.

Penati, A., ve Dooley, M. (1984). Current Account Imbalances and Capital Formation in Industrial Countries, 1949-1981. *IMF Staff Papers*, Vol: 31, No: , 1-24.

Pesaran, M.H.; Shin, Y; Smith, R. (2001), Bounds Testing Approaches to the Analysis of Level Relationships, *Journal of Applied Econometrics* 16(3), 289-326

Rosensweig, J. A., E. W. Tallman (1993). Fiscal Policy and Trade Adjustment: Are the Deficits Really Twins?, *Economic Inquiry*, Vol: 31, No: 4, 580-594.

Roubini, N. (1988). Current Account and Budget Deficits in an Intertemporal Model of Consumption and Taxation Smoothing: A Solution to the Feldstein-Horioka Puzzle? *NBER Working Paper*, No: 2773 , 1-52.

Sancak, E., ve Demirci, N. (2012). Ulusal Tasarruflar ve Türkiye'de Sürdürülebilir Büyüme İçin Tasarrufların Önemi. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 159-198.

Sarı, M. (2004). Dış Borç Yönetimi ve Türkiye Uygulamaları. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Ankara.

Şeker, M. (2006). Dış Borçlanmaya Teorik Bir Bakış ve Dış Borçların Ekonomik Etkileri. *Sosyo Ekonomi Dergisi*, 73-92.

Şen, H., Sağbaş, İ., ve Keskin, A. (2007). *Bütçe Açıkları ve Açık Finansman Politikası, Teori ve Türkiye Uygulaması*. Ankara: Orion Kitabevi.

Seyidoğlu, H. (2003). *Uluslararası İktisat*. İstanbul: Güzem Can Yayınları.

Sezer, E. A. (2007). Türkiye Ekonomisinde Cari Açık ve Etkileri (1995-2005). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Şimşek, M. (2007). Türkiye'deki Bütçe Açıklarının Ulusal Tasarruflara Etkileri. *Cumhuriyet Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 1-19.

Sürekçi, D. (2011). Türkiye’de Üçüz Açıklar Olgusunun Analizi: Dinamik Bir Yaklaşım. *Yönetim ve Ekonomi, Cilt: 18, Sayı: 1*, 51-69.

Szokolczai, G. (2006). The triple deficit of Hungary. *Hungarian Statistical Review, Special Number 10*, 40-62.

T.C Kalkınma Bakanlığı Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı. (1985-1989).

T.C Kalkınma Bakanlığı Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı. (1990-1994).

T.C Kalkınma Bakanlığı Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı. (1996-2000).

T.C Kalkınma Bakanlığı Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı. (2001-2005).

T.C Kalkınma Bakanlığı Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı.(2007-2013).

T.C. Maliye Bakanlığı Yıllık Ekonomik Rapor. (2008).

T.C. Maliye Bakanlığı Yıllık Ekonomik Rapor. (2009).

T.C. Maliye Bakanlığı Yıllık Ekonomik Rapor. (2013).

T.C. Merkez Bankası Yıllık Rapor. (1996).

T.C. Merkez Bankası Yıllık Rapor. (1997).

T.C. Merkez Bankası Yıllık Rapor. (1998).

T.C. Merkez Bankası Yıllık Rapor. (2000).

T.C. Merkez Bankası Yıllık Rapor. (2001).

T.C. Merkez Bankası Yıllık Rapor. (2002).

T.C. Merkez Bankası Yıllık Rapor. (2003).

T.C. Merkez Bankası Yıllık Rapor. (2004).

T.C. Merkez Bankası Yıllık Rapor. (2005).

T.C. Merkez Bankası Yıllık Rapor. (2006).

T.C. Merkez Bankası Yıllık Rapor. (2010).

T.C. Merkez Bankası Yıllık Rapor. (2011).

Tanzi, V. (1993). *Fiscal Deficit Measurement*. Washington: IMF Staff Papers.

Türk, İ. (2008). *Kamu Maliyesi*. Ankara: Turhan Kitabevi.

TÜSİAD. (1995). 1995 Yılına Girerken Türk Ekonomisi.

TÜSİAD. (2009). 2010 Yılına Girerken Türkiye Ekonomisi.

Uçkan Dağdemir, E., Karluk, R., Adaçay, F. R., Aslan, N., ve Togay, S. (2013). *Uluslararası İktisat Politikaları*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Uğur, A. A., ve Karatay, P. (2009). İkiz Açıklar Hipotezi: Teorik Çerçeve ve Hipoteze Yönelik Yaklaşımlar. *Sosyoekonomi Dergisi*, 101-122.

Unutmaz, E. (2008). Makroekonomik Göstergelerle Bütçe Büyüklükleri Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi, Devlet Bütçe Uzmanlığı Araştırma Raporu, Ankara.

Uygur, E. (2001). Krizden Krize Türkiye: 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri. Ankara: Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni.

Varol İyidoğan, P. (2011). İkiz Açıklar Hipotezi: Türkiye Deneyimi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Doktora Tezi, Ankara.

Wachtel, P. (1997). *Macroeconomics*. Education and Examination Committee of the Society of Actuaries Çalışma Notu.

Yaraşır Tülümce, S. (2013). Türkiye’de Üçüz Açığın Ampirik Analizi (1984-2010). *Maliye Dergisi*, Sayı 165, 97-114.

Yay, G., ve Taştan, H. (2007). İkiz Açıklar Olgusu: Frekans Alanında Nedensellik Yaklaşımı. *İÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 37, 87-111.

Yentürk, N., ve Kepenek, Y. (2001). *Türkiye Ekonomisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Yıldırım, E., ve Yıldırım, R. (2001). 1980 Sonrası Uygulanan Maliye Politikaları ve Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri. XVI. Türkiye Malive Sempozyumu 28-31 Mayıs 2001, (s. 7-24). Antalya.

Yıldırım, K., Karaman, D., ve Taşdemir, M. (2007). *Makroekonomi*. Eskişehir: Seçkin Yayıncılık.

Yılmaz, A., ve Karataş, T. (2009). Türkiye Ekonomisinde 2001 Krizi Sonrası Süreçte Cari İşlemler Açığının Nedenleri Üzerine Bir İnceleme. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, XXVII (II), 69-96.

Yılmaz, B. (2010). Türkiye Ekonomisinde 2000’li Yıllarda Bütçe Açıkları, Finansman Yöntemleri ve Makro Ekonomik Etkileri. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Edirne.

Yılmaz, C., ve Kurt, Ü. (2012). Küresel Ekonomik Kriz Döneminde Türkiye Ekonomisinde Meydana Gelen Reel Daralma ve Cari İşlemler Hesabı İlişkisi. II. Bölgesel Sorunlar ve Türkiye Sempozyumu, 1-2 Ekim 2012, (s. 303-311). Kahramanmaraş.

Yılmaz, V., ve Tuncay, M. (2012). Finansal Liberizasyonun Tasarruf ve Yatırım Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 26, Sayı: 3-4, 345-363.

Yüce, G., Akıncı, M., ve Yılmaz, Ö. (2013). Türkiye Ekonomisinde Temel Ekonomik ve Finansal Göstergeler Bağlamında 2002 Öncesi ve Sonrası. *Maliye Dergisi*, 183-207.

Zaidi, I. M. (1985). Saving, Investment, Fiscal Deficits and the External Indebtedness. *World Development*, Vol: 13, No: 5 , 573-588.

Zanghieri, P.(2004). Current Accounts Dynamics in New EU Members: Sustainability and Policy Issues. *CEPII Working Paper*, No: 2004-07, 1-51.

Zengin, A. (2000). İkiz Açıklar Hipotezi (Türkiye Uygulaması) . *Gazi Üniversitesi Ekonomik Yaklaşım Dergisi Sayı:39, Cilt:11* , 37-67.